

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 22

Списание на Катедрата за славистика
при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

ISSN 0352-3055 (печатено издание)
ISSN 2955-232X (електронско издание)

Скопје, 2022

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 22

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ISSN 0352-3055 (печатено издание)
ISSN 2955-232X (електронско издание)

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 22

Списание на Катедрата за славистика
при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Уреднички на томот бр. 22:
Јасминка Делова-Силјанова и Милица Миркуловска

Скопје, 2022

Издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Уредник на издавачката дејност:

Анета Дучевска, декан на Факултетот

Меѓународен уредувачки одбор:

Ивана Видовиќ-Болт (Хрватска)

Милан Коуба (Чешка)

Биљана Мариќ (Србија)

Биљана Мирчевска-Бошева (Македонија)

Ѓоко Николовски (Словенија)

Јан Соколовски (Полска)

Лидија Танушевска (Македонија)

Бранко Тошовиќ (Австрија)

Ала Шешкен (Руска Федерација)

Рецензенти:

Максим Каранфиловски (*Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, професор во пензија*), Димитар Пандев (*Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје*), Солзица Поповска (*Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје*), Димитрија Ристески (*Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, професор во пензија*)

Лектура на македонски јазик:

Милица Миркуловска

Лектура на англиски јазик:

Милан Дамјановски

Технички секретар:

Климент Ристески

Компјутерска подготовка и печат:

Мар-Саж, Скопје

Тираж:

100 примероци

Индексирање:

Linguistic Bibliography – Brill

**НА ПРОФ. ГЕРМАНИЈА
ШОКЛАРОВА-ЉОРОВСКА
ПО ПОВОД 85-ГОДИШНИНАТА
ОД РАЃАЊЕТО**

СОДРЖИНА

Од Редакцијата	13
Биографија на проф. Германија Шокларова-Љоровска.....	15
Библиографија проф. Германија Шокларова-Љоровска.....	19

ЛИНГВИСТИКА

**Тиана ЛАКОСЕЉАЦ, Жељка МАЦАН, Биљана
СТОЈАНОВСКА**

Усїехої и *неусїехої* во македонската и во хрватската
фитонимска фразеологија.....29

Максим КАРАНФИЛОВСКИ

Конекторите како елементи на текстот и проблемите на
нивниот превод од полски на македонски јазик 43

Виолета НИКОЛОВСКА

ГОРДОСТ и СМИРЕНИЕ (семантичка анализа на
добродетели и нивни антиподи) 49

Марија ПАУНОВА

Историја на проучување на македонското епиграфско
богатство од страна на руските научници 59

Бисера СТАНКОВА

Метафорички концепти на соматските фраземи со
компонента *СРЦЕ* во македонскиот и во германскиот јазик.....71

Екатерина ТЕРЗИЈОСКА

Фраземи со компонента *црвено* во рускиот и
во македонскиот јазик.....85

ЛИТЕРАТУРА * КУЛТУРА * ПРЕВОД

Мартин БЛАЖЕСКИ

Патување со А. Ч. Свинберн низ „Градината на Прозерпина“
преку една строфа од англиски на македонски јазик.....95

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Фраземите и преведувањето 105

Марија ЃОРЃИЕВА ДИМОВА

Интерпретативните осцилации како совладување на
дистанцијата 115

Елена КАРПУЗОВСКА

Огледалото на гротеската во предворјето на ‘сонот’:
полифонијата на фантастичниот реализам во „Двојник“ на
Ф. М. Достоевски 131

Фросина МИЛКОВСКА

Преводот како ковачница на јазикот..... 151

Dariusz ROTT

Tropy chorograficzne w piśmiennictwie polskim. Rekonesans..... 157

Славица СРБИНОВСКА

Гледните точки во расказот „Дамата со кученцето“ од Антон
Павлович Чехов 167

Zvonko TANESKI

Literatúra a literáti v tret'om miléniu, alebo o tzv. „dislokačných“ spisovateľov 179

Лидија ТАНУШЕВСКА

Творештвото на Олга Токарчук низ призмата на преводите на македонски јазик 185

БЕСЕДИ * СЕЌАВАЊА

Милица МИРКУЛОВСКА

Промоција на два тома од списанието СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ (СлСт) БР. 19 И БР. 20 во рамките на Промоцијата на јубилејни и актуелни изданија – ФлФБК, 15 декември 2021 г..197

Милица МИРКУЛОВСКА

Живеат во срцата на сите што ги паметат: Кшиштоф Броцлавски (1937-2022), Влоѓимјеж Пјанка (1937-2022), Станислав Гајда (1945-2022).....205

ПРИКАЗИ * ХРОНИКИ

Лидија КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА

Сонот на една жена (Бјанка Белова, *Мона*. Скопје: Славика Либрис 2020, превод: Донка Роус и Даниела Роус-Мишевска).....215

Лидија ТАНУШЕВСКА

За меѓународниот славистички проект „TOWARDS MODERN SLAVIC STUDIES“ на Шлезискиот Универзитет од Полска, Универзитетот во Острава од Чешка и Св. Кирил и Методиј од Македонија 221

Руска ИВАНОВСКА-НАСКОВА; Даниел СЛАПЕК

Меѓународна конференција *Италијанскиот јазик и словенските јазици: споредба, контакт, настава (Italiano e lingue Slave. confronto, contatto, insegnamento)* (23 и 24 јуни 2022 год., Скопје) 227

ОД РЕДАКЦИЈАТА

Катедрата за славистика, една од основоположувачките катедри на денешниот Филолошки факултет „Блаже Конески“ ја негува традицијата за чествување јубилеи на своите еминетни членови, посветувајќи им том од списанието Славистички студии. Овој том број 22 е посветен на ПРОФЕСОР ГЕРМАНИЈА ШОКЛАРОВА-ЉОРОВСКА по повод 85 годишнината од раѓањето, доајен на полонистиката при нашата Катедра и пошироко, во целата македонска средина. Од нејзината биографија можеме да прочитаме дека таа сиот свој живот претставува мост помеѓу Македонија и Полска, меѓу македонската и полската културна средина. Таа успеала да поврзе две културни средини, македонската и полската, и оваа љубов, кон полонистиката во Македонија и кон македонистиката во Полска, да ја пренесе и на своите ученици, колеги, пријатели и познаници. Впечатлива е и нејзината посветеност кон македонистиката, во што го вградува и поголемиот дел од својата професионална дејност.

Со нашите прилози во рубриците лингвистика, литература*култура*превод, беседи*сеќавања, прикази*хроника во овој том број 22, на НАШАТА ДРАГА ГЕРА ѝ посакуваме крепко здравје, добра мисла и исполнети денови во кругот на семејството, роднините и пријателите! Нејзината препознатлива посветеност, грижа, емпатија кон колегите на нашата Катедра, што провејува во меморијата и до денешните денови, е неповторлива, како низ стиховите на брилијантната Вислава Шимборска:

Nic dwa razy się nie zdarza
i nie zdarzy.....

.....

Żaden dzień się nie powtórzy,
nie ma dwóch podobnych nocy,
dwóch tych samych pocałunków,
dwóch jednakich spojrzeń w oczy.

.....

.....
.....
*Uśmiechnięci, współobjęci
spróbujemy szukać zgody,
choć różnimy się od siebie
jak dwie krople czystej wody.*

Драїа наша Гера за мноїу їодини юбилеїої!
STO LAT ... STO LAT ...

БИОГРАФИЈА НА ПРОФ. ГЕРМАНИЈА ШОКЛАРОВА-ЉОРОВСКА

Професор Германија Шокларова-Љоровска е родена на 02.08.1939 година во село Герман, Преспа, Егејска Македонија. Раното детство го поминала во родното село. Во 1948 година емигрирала во Југославија, каде што ја прифатил Црвениот Крст и ја сместил во детски дом за бегалци од Егејска Македонија во Банат, во банатското гратче Бела Црква во Војводина. Таму завршила осмолетка на македонски јазик и петти и шести клас гимназија на српскохрватски јазик. Во 1956 година по барање на родителите се префрлила во детскиот дом за бегалци од Грција во градот Шчеќин во Полска, таму ја завршила гимназијата и матурирала на полски јазик. По матурата студирала Словенска филологија на Јагјелонскиот универзитет во Краков, под раководство на акад. Фр. Славски. Студиите ги завршила како најдобар студент на Јагјелонскиот универзитет од странските студенти и најдобар студент на Славистика од својата генерација. Напишала магистерски труд (во превод): „Говорот на село Герман во Егејска Македонија“ и го одбрала со одличен успех.

По враќањето во СФРЈ во 1966 година Шокларова се вработила како асистент во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Одделението за лексикологија и лексикографија. Во 1981 година е избрана во звањето виш стручен соработник, во 1985 година била избрана во звањето научен соработник. Во Институтот Шокларова работи врз картотеката на Големиот толковен речник, како и врз „Речник на јазикот на македонската народна поезија“. Во нејзино авторство се над 2000 речнички статии, т.е. над 1000 страници чуван текст. Таа е автор на статиите со почетна буква „В“, објавени во првиот том на Речникот, како и на статиите со почетна буква „К“, коишто влегоа во состав на третиот том и дел од статиите со почетна буква „М“, кои се дел од четвртиот том. Лексиколошките статии од Шокларова не само што се многу совесно составувани, туку и сведочат за нејзината широка теориска подготовка и начитаност, како и за способност да

се уловат и хиерархиски да се средат сите семантички, синтаксички, па и стилски варијанти во употреба на една лексема и да се идентификуваат коректно нејзините морфолошки варијанти. Споменатите статии одговараат на барањата на современата лексикологија којашто сè пошироко ја вклучува во својот домен и граматичката информација.

Покрај обврските во Одделението, Шокларова наоѓа време и за стручно усовршување. Во 1968 година завршила курс по чешки јазик во Прага. Ги одржува редовно своите врски со колегите-лингвисти во Полска, повеќепати и престојувала во таа земја што ѝ овозможува да го зачува активното знаење на полскиот јазик и да ја следи полската научна продукција од подрачјето на славистиката и на полонистиката. Во учебната 1988/89 година редовно ги следи сите три циклуси предавања по полска книжевност што на Универзитетот „Кирил и Методиј“ ги држеа професори гости од полските универзитети.

Шокларова зема живо учество во научниот живот на скопскиот лингвистички центар, редовно посетува предавања на гости од странство и од другите југословенски центри, учествува во дискусии, реагира на сите теориски и методолошки новости од подрачјето за кое се интересира. Учествувала со реферати, повеќепати, на Научната дискусија во Охрид, на полско-македонските симпозиуми во Скопје (1985) и во Катовице (1989), на заседанието на Меѓународната комисија за изучување на граматичката структура на словенските јазици (Битола), на конгресите на славистичките друштва на Југославија.

Објавените научни трудови во научните списанија во земјата и во странство добро ги одразуваат нејзините интереси: полонистика и македонистика, лексикологија и синтакса. Најбројни се статиите поврзани со семантиката и синтаксата на темпоралните конструкции во македонскиот и во полскиот јазик. Со оваа проблематика е поврзана и темата на докторската дисертација што Шокларова ја пријавила во 1983 година на Филолошкиот факултет во Скопје, што ја подготвила под раководство на акад. Б. Видоески и акад. Зузана Тополињска и што успешно ја одбранила во март 1989 година. Меѓутоа, додека во поранешните статии авторката му приоѓа на проблемот главно од формалната, синтаксичка гледна точка, во докторскиот труд го разгледува и го толкува јазичниот материјал на семантички план, тргнувајќи од

определени претпоставки поврзани со карактерот и хиерархијата на временските релации одразени во јазичниот текст. Насловот на тезата гласи „Изразување на временските односи во македонскиот јазик во споредба со полскиот“. На околу 400 страници ракопис авторката анализира како во македонскиот текст се одразуваат временските релации меѓу два настана и кои се полските еквиваленти на соодветните македонски конструкции. Се земаат предвид, како сложените временски реченици, така и исказите во кои една од дел речениците е формализирана врз база на глаголскиот прилог, глаголската именка и/или глаголска придавка. Трудот на Шокларова е објавен во серијата „Посебни изданија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Тој суштествено ги проширува нашите знаења од доменот на синтаксата на македонскиот стандарден јазик, а претставува и драгоцен придонес кон теоријата на граматичката конфронтација и конкретно, кон проектот „Полско-македонска конфронтација“, што е предмет на соработка меѓу полските и македонските лингвисти, а во координација со Македонската академија на науките и уметностите и на Полската академија на науките.

Професор Шокларова е докажан научен работник на подрачјето на македонистиката и на полонистиката.

Покрај својата научна активност, Шокларова активно била вклучена и во општествениот живот. Неколку пати била член на Советот на ИМЈ, претседател на ОО ССМ при ИЈМ, претседател на Научниот совет на ИЈМ, член на редакцијата на списанието „Македонски јазик“, член на Советот на Филолошкиот факултет во Скопје, член на Советот на Институтот за национална историја, делегат во Универзитетското собрание и др. За својата научна и општествена дејност наградена е со Орден на трудот со сребрен венец (1985), а има и добиено плакета по повод 40-годишнината од основањето на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и плакета на Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ за реализација на наставата и воннаставните активности на групата за полонистика по повод 50-годишнината на полонистиката при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје (2009).

016:929 Шокларова-Љоровска, Г.

**БИБЛИОГРАФИЈА НА
ПРОФ. ГЕРМАНИЈА ШОКЛАРОВА-ЉОРОВСКА**

1972

1. „Фонолошкиот систем на говорот на С. Герман“, во *Македонски јазик* год. XXIII 1972, 293-307, (“Gwara wsi German w Macedonii Egeskiej“, магистерска работа напишана на полски јазик и одбранета во 1964 год. на Јагелонскиот универзитет во Краков (Полска). Работена е под менторство на акад. проф. Франтишек Славски. Статијата претставува дел од магистерската работа)

1979

2. „Предлогот **в**, **во** во јазикот на македонската народна поезија“, во *Литературен збор*. – Скопје: 1979 (XXVII), 2, 29-40.
3. „Нов толковен речник на полскиот јазик“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1979 (XXX), 229-231.

1980

4. „Сложени зборови во македонскиот јазик со посебен осврт на сложенките“, во *Литературен збор*. – Скопје: 1980 (XXVII), 3, 31-39.
5. „Значењата и употребата на прилогот **каде** во јазикот на македонската народна поезија“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1980 (XXXI), 283-288.

1981

6. „Употребата и значењата на лексемата како во јазикот на македонската народна поезија“, во *Литературен збор*. – Скопје: 1981 (XXXI), 5, 43-49.

1982

7. „Значењата и употребата на предлогот **кај** во јазикот на македонската народна поезија“, во *Литературен збор*. – Скопје: 1982 (XXIX), 2, 25-31.
8. „Зависносложените временски реченици со сврзникот **кога** во македонскиот литературен јазик“, во *Литературен збор*. – Скопје: 1982 (XXIX), 4, 25-40.
9. „Зависносложените временски реченици со сврзникот **штом** во македонскиот литературен јазик“, во *Литературен збор*. – Скопје: 1982 (XXIX), 4, 37-44.

1983

10. „Зависносложените временски реченици со сврзниците **откога** и **откако** во македонскиот литературен јазик“, во *Литературен збор*. – Скопје: 1983 (XXXIV), 2, 47-54.
10. „Проширувањена валентноста кај глаголите што значат ден или ноќ“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1980 (XXXIV), 191-194.
11. „Речник на македонската народна поезија (под редакција на Тодор Димитровски)“. Обработувачи на I том: Мирјана Гилова, Тодор Димитровски, Димка Митева, Германија Шокларова-Љоровска. – Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1983.
12. „Конструкциите за непосредна претходност во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во полскиот“, *Славистички студии*. – Скопје: 1984-1985 (IV-V), 177-182.

1985

13. „Линеаризација во рамките на временскиот период“, во *XI научна дискусија при Семинарој за македонски јазик, литература и култура во Охрид, 13-16 август 1984*. – Скопје: 1985, 91-96.
14. „Конструкциите со конекторот **пред да** во македонскиот јазик и неговите еквиваленти во полскиот“, XIII научна дискусија при Семинарој за македонски јазик, литература и култура во Охрид, 25-28 август 1986, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1985-1986 (XXXVI-XXXVII), 217-223.

15. „25 години лекторат по полски јазик во Скопје“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1985-1986 (XXXVI-XXXVII), 420-421.

1986

16. „Временски релации на настаните како основа на друг вид релации (временско-условни односи)“, во *XII научна дискусија при Семинарој за македонски јазик, лиџерајџура и кулџура во Охрид, 12-15 авџустџ 1985*. – Скопје: 1986, 19-28.
17. „Зависносложените временски реченици со сврзниците за непосредна претходност во македонскиот литературен јазик и нивните еквиваленти во полскиот литературен јазик“, во *Studia linguistic Polono-Jugoslavica – Wrocław, Warszawa, Kraków ...*, *Polska Akademia Nauk, Instytut Jęzыka Polskiego*, 1986, 4, 207-226.

1987

18. „Конструкциите со временските сврзници додека, додека да и додека не во македонскиот јазик и неговите еквиваленти во полскиот“, во *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, Скопје, МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука. - Скопје: 1987, 5, 241-261.
19. „За поврзаноста на категориите вид и време“, Меѓународна конференција за граматичка структура на словенските јазичи, Битола 1987, во *Прилози на МАНУ, Одделение за линџвистџика и лиџерајџурна наука*. - Скопје: 1987, 2, 60-71.
20. „Македонско-полски семантичко-синтаксички паралели (временски релации)“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1987-1988 (XXXVIII-XXXIX), 165-175.
21. „Неодминлив македонистички и балканолошки труд (О. Јашар-Настева „Турските елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија“)“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1987-1988 (XXXVIII-XXXIX), 363-366.

1988

22. „Глаголскиот прилог во македонскиот јазик и неговите еквиваленти во полскиот“, во *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*. - Katowice: Uniwersytet Śląski, 1988, 1, 191-129.
23. „Македонскиот глаголски прилог во преводите на полски јазик“ во *XIV научна дискусија при Семинарој за македонски јазик, литература и култура во Охрид, август 1987*. – Скопје: 1988, 129-139.
24. „Временски релации на минатите настани изразени со вербоид (македонско-полски јазични паралели)“, во *XV научна дискусија при Семинарој за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 15-18 август 1988*. – Скопје: 1988, 85-93.
- 24а. „Македонско-полски семантичко-синтаксички паралели (временски релации)“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1988 (XXXVIII-XXXIX), 165-175.

1989,1990

25. „Кон конфронтативната лингвистичка анализа на преводот (врз материјал од македонскиот и полскиот јазик)“, во *Македонски јазик*. – Скопје: 1989-1990 (XL-XLI), 743-751.
26. „Семантика и синтакса на временските односи во македонскиот јазик во споредба со полскиот јазик“. Докторска дисертација. – Скопје: *Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“*, Посебни изданија, кн.19, 1990, 230.

1990,1991

27. „Временски релации на настаните како основа на друг вид релации (временско-условно-причинско-последични односи)“, во XI конгрес на Славистичките друштва на Југославија, Сараево, 16-19 октомври 1985, во *Studia Linguistica Polono-Jugoslavica*. – Sarajevo, *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, 1991, 6, 107-120.
28. „Временски предлошки предикати во македонскиот јазик во споредба со полскиот јазик“, *XVII научна дискусија при Семинарој*

за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 13-15 август 1990. – Скопје: 1991, 97-104.

29. „Значаен славистички лексикографски труд“ (Бождар Видоески, Зузана Тополињска, Влоѓимјеж Пјанка), Македонско-полски и полско-македонски речник, Скопје-Варшава: Државно книгоиздателство „Македонска книга“, 1990), во *Македонски јазик*. – Скопје: 1991-1992 (XLII-XLIII).

1993

30. „Глаголски времиња во преводите (македонско-полски, полско-македонски)“, Полско-македонска научна конференција од областа на јазикот и литературата, Катовице, 12-13 јуни 1989, во *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*. – Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1993, 7, 133-140.
31. „Кон неутрализацијата на негацијата во македонскиот и полскиот јазик“, во зборникот Реферати на македонските слависти за XI Меѓународен славистички конгрес во Братислава. – Скопје: *Македонска Академија на науките и уметностите*, 1993, 117-124.
32. „Кон полифункционалноста на некои сврзнички предикати во македонскиот и полскиот јазик“, во *XIX научна дискусија при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 31.08-02.09.1992*. – Скопје: 1993, 115-128.
33. „Речник на македонската народна поезија“ (под редакција на Тодор Димитровски), обработувачи на III том: Димка Митева и Германија Шокларова-Љоровска. – Скопје: *Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“*, 1993, 529.

1996

34. „За некои проблеми во врска со усвојувањето на полските падежни односи (за јазичната интерференција – врз материјал од полскиот и македонскиот јазик)“, IV македонско-полска научна конференција од областа на јазикот и литературата, Охрид 28-29 август 1992, во *Folia Philologica Macedono-Polonica, НИП Службени збор*. – Скопје: 1996, 4, 133-142.
35. „Изразување на причинско-последичните односи во македонскиот јазик во споредба со полскиот“, во зборник: *Реферати од*

- Втората македонско-северноамериканска славистичка конференција за македонистика, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Охрид, 16-19 август 1994. - Скопје: Универзитет "Св. Кирил и Методиј", 1996, 139-145.
36. „За некои особености на нереалниот условен период во македонскиот и во полскиот јазик“, во *Славистички студии*. – Скопје: 1996, 6, 138-147.
37. „Прилог кон контрастивното проучување на словенските јазици (врз материјал од македонскиот, полскиот и рускиот јазик)“, во *Материјали од I Научна славистичка руско-македонска конференција*, август 1995. – Скопје: 1996.
38. „Semantyka i Składnia stosunków temporalnych w języku macedonskim i polskim (кон конфронтативното проучување на македонскиот и полскиот јазик)“, V полско-македонска научна конференција од областа на јазикот и литературата, 26-28 октомври 1995, во *Folia Philologica Makedono-Polonica*. – Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1996, V.
39. „Допусните реченици во македонскиот и во полскиот јазик, XXII научна дискусија при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, 21-22 август 1995. – Скопје: 1996.
40. „Временските релации на настаните во македонскиот и полскиот јазик“. Во *Јубилеен годишен зборник, 50 години Филолошки факултет*, Филолошки факултет на Универзитетот во Скопје, Скопје 1996, кн.22, I, 411-422.

1997

41. „Минати настани изразени со вербоиди (deverbativa) во македонскиот и полскиот јазик“, МАНУ, *Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука*, XXII, 1-2, 105-111, Скопје: МАНУ. 1997.

1998

42. „Прилог кон контрастивното проучување на словенските јазици“ (врз материјал од македонскиот, полскиот и рускиот јазик) во *Македонско-руски јазични, литературни и културни врски*

(Материјали од Првата македонско-руска славистичка конференција), Охрид 23-24 август 1995 г. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје: ФлФБК, 1998, 131-139.

43. „Зависносложените начински реченици во македонскиот, полскиот и чешкиот јазик“, Македонско-чешка научна конференција. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје: ФлФБК, 1998, 249-255.
44. „Темпоралната организација и видот во македонскиот јазик во споредба со полскиот јазик.“, Во Семантика и структура на словенскиот вид. III, редакција на С. Каролак и Љ. Спасов, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици, Скопје: ФлФБК, 1998, 220-233.
45. „Преводите на делата на Блаже Конески, Скопје: 1998, Зборник од рефератите на македонскиот научен собир, посветен на придонесот на Блаже Конески за македонската култура. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

2001

46. „Речник на македонската народна поезија“. Ред. Т. Димитровски. Обработувачи на III том: Димка Митева и Германија Шокларова-Љоровска, *Инстџиџуџи за македонски јазик „Крстиџе Мисирков“*, Скопје: 522 стр. од кои 319 стр. се изработени од Германија Шокларова-Љоровска (речничките статии со почетна буква К).
47. „Речник на македонската народна поезија“. Ред. Т. Димитровски. Обработувачи на IV том: Т. Димитровски, Димка Митева и Германија Шокларова-Љоровска, *Инстџиџуџи за македонски јазик „Крстиџе Мисирков“*, Скопје: 2001, 375 стр. (Германија Шокларова-Љоровска е автор на материјалот со почетна буква М).

Учество на конференции, собири, конгреси

- Меѓународен славистички конгрес во Братислава и во Краков
- Меѓународна конференција за граматичката структура на словенските јазици во Битола (1987 год.)
- X и на XI конгрес на славистичките друштва на Југославија во Сараево и во Струга

- Полско-македонската научна конференција од областа на јазикот и литературата во Катовице (Полска, 1989 год.)
- Македонско-северноамериканската славистичка конференција за македонистика во Охрид
- Македонско-чешка научна конференција во Скопје
- Множество реферати презентирала на Научната дискусија во Охрид во рамките на Семинарот за македонски јазик, литература и култура.

ЛИНГВИСТИКА

УДК 811.163.3'373.7
УДК 811.163.42'373.7

Тиана ЛАКОСЕЉАЦ
Филозофски факултет
Риека, Хрватска

Жељка МАЦАН
Филозофски факултет
Риека, Хрватска

Биљана СТОЈАНОВСКА
Филозофски факултет
Риека, Хрватска

УСПЕХОТ И НЕУСПЕХОТ ВО МАКЕДОНСКАТА И ВО ХРВАТСКАТА ФИТОНИМСКА ФРАЗЕОЛОГИЈА

Апстракт: Во овој труд се анализираат македонски и хрватски фитонимски фразеолошки изрази кои му припаѓаат на концептот (не)успех. Фразеолошката граѓа врз која е сработено истражувањето е фразеографска, односно фразеолошките изрази се ексцерпирани од *Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик* и од *Хрватскиот фразеолошки речник*. Пред отпочнувањето на истражувањето дадени се хипотези, по што следува семантичко-концептуална и анализа на меѓујазична еквиваленција на фразеолошката граѓа. Целта на истражувањето е да се даде придонес во проучувањата на фразеологијата на македонскиот и на хрватскиот јазик, но и на контрастивната фразеологија на овие два јазика.

Клучни зборови: македонски јазик, хрватски јазик, фразеологија, фитоними, (не)успех

1. Воведни белешки

Претставата за успехот како една од универзалните желби на човекот и за неуспехот како непосакуван резултат на определена активност или крај на одредена ситуација, имаат свој јазичен израз и во фразеологијата. Тоа го потврдува и фразеолошката граѓа на македонскиот и на хрватскиот јазик која на семантичко ниво може да се доведе во

врска со успехот и со неуспехот, односно може да се разгледува како јазичен израз на тие две концептуални полиња.

Основен критериум при собирањето на фразеолошките изрази од двата јазика застапени во истражувањето се фразеолошки компоненти кои им припаѓаат на семантичкото поле *успех* и *неуспех* или компоненти кои им припаѓаат на тоа семантичко поле, а се со делумно фразеолошко значење. Понатаму, од собраната фразеолошка граѓа се издвоени фразеолошките изрази со фитонимски компоненти, па се анализираат на семантичко ниво во рамките на успехот и неуспехот, како два фразеолошки концепти со спротивен значенски однос. Се разгледува и симболиката на фитонимите потврдени како фразеолошки компоненти во фразеолошката граѓа и нејзиното влијание во однос на тоа дали значењето на определениот фразеолошки израз е позитивно или негативно конотирано. Се утврдува и дали фразеолошката реализација на концептуалните полиња *успех* и *неуспех* во македонската и во хрватската фитонимска фразеологија е директна или индиректна.

Поаѓајќи од претпоставката дека метафорските пресликувања се движат од поконкретни кон поапстрактни (сп. Brdar и др. 2005), појдовната точка може да се оформи како следнава концептуална метафора: (НЕ)УСПЕХОТ Е РАСТЕНИЕ, која понатаму може да се апстрахира на метафорите: РАСТЕНИЕТО Е ПОБЕДА/РАСТЕНИЕТО Е РАСТ / РАСТЕНИЕТО Е БЛАГОСОСТОЈБА.

2. Истражување

Граѓата за спроведеното истражување е собрана од лексикографските извори: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик* (2003) и *Hrvatski frazeološki rječnik* (2014). При одредувањето на критериумите за собирање на фразеолошката граѓа од македонскиот и од хрватскиот јазик, појдовна точка беа лексикографските дефиниции на лексемите *успех* и *неуспех*, односно *uspjeh* и *neuspjeh*.

Во *Официјалниот дигитален речник на македонскиот јазик* (makedonski.gov.mk) се потврдени следните дефиниции:

успех | м.

Позитивен резултат во некоја работа, спорт и сл., успешно завршување на нешто. *Образованиеѝо ѝо заврши со одличен усѝех. Во сѝорѝоѝи ѝосѝѝѝна врвни усѝеси. Ти ѝожелувам среќа и усѝех во живоѝоѝи.*

неуспех | м.

Немање успех, лош, неповолен резултат. *Поради лошоѝо ѝланирање, и ѝокрај вложениѝе најори, доживеа неусѝех.*

Во *Речникоѝ на хрваѝскиоѝ јазик (Rječnik hrvatskoga jezika)* за лексемите *uspjeh* и *neuspjeh* ги наоѓаме овие лексикографски дефиниции:

ùspjeh m (nom. *mn* *ùspjesi*) *postignuta svrha, povoljan završetak posla, pothvata* itd. (Anić 2000: 1263)

nèuspjeh m (nom. *mn* *nèuspjesi*) *nepovoljan ishod odluke, radnje, događaja* i sl. (Anić 2000: 626).

Во *Хрваѝскиоѝ јазичен ѝорѝѝал* (hjp.znanje.hr) стои следната дефиниција за *uspjeh*:

1. *dostignuće cilja; povoljan ishod čega* [bez *uspjeha*; imati *uspjeha*; potpuni *uspjeh*; s *uspjehom*]
2. *postizanje bogatstva, slave ili položaja* [*uspjeh* ga je *pokvario*].

Истиот извор за лексемата *neuspjeh* ја содржи следната дефиниција:

nepovoljan ishod odluke, radnje, događaja i sl., *pomanjkanje uspjeha* [*doživjeti neuspjeh*; *biti osuđen na neuspjeh*]; *bezuspjeh*, opr. *uspjeh*.

Врз основа на претходно наведените лексикографски дефиниции определени се формалните и семантичките критериуми за собирање на македонската и на хрватската фразеолошка граѓа. Од неа се издвоени македонски и хрватски фитонимски фразеолошки изрази на кои една или повеќе компоненти или пак дел од фразеолошкото значење претставува именка и/или глагол кои за двата јазика застапени во

истражувањето, се претставени во табелата подолу. Тие фитонимски фразеолошки изрази според своето значење му припаѓаат во семантичкото поле¹ *успех* и *неуспех*.

Табела 1: Преглед на застапените именски и глаголки фразеолошки компоненти

Македонски	Хрватски
Именски компоненти	
<i>успех, успешнување, резултат, победа</i>	<i>uspjeh, probitak, postignuće, pobjeda, rezultat</i>
<i>неуспех, пораз</i>	<i>neuspjeh, poraz</i>
Глаголки компоненти	
<i>победи / победува, добие / добива</i>	<i>pobijediti / pobjeđivati, dobiti / dobivati</i>
<i>изгуби / губи, пораз / поразува, пропадне / пропада</i>	<i>gubiti / izgubiti, poraziti / poražavati, propasti / propadati</i>

Пред спроведувањето на семантичко-концептуалната фразеолошка анализа и анализата на меѓујазична еквиваленција меѓу фразеолошката граѓа на македонскиот и хрватскиот јазик ги даваме следните хипотези: (X1) Во фразеолошките изрази во двата анализирани јазици ќе бидат застапени фразеолошки изрази со значење *неуспех*.

¹ Врз принципот на семантички полиња е организиран фразеолошкиот речник на Хелмут Вајнбергер (2012). Тој дава пример на таквиот пристап на фразеолошката граѓа и може да се смета за нов во лексикографската пракса. На тој начин на корисникот на речникот му се дава можност за увид во поврзаноста на групи фразеолошки изрази на значенско ниво, што дава практичен придонес и во преведувачката работа. Во речник конципиран на ваков начин видливи се семантичките односи во фразеологијата, посебно односот на фразеолошка антонимија, на полисемија која кај фраземите, со оглед на тоа што станува збор за сложени лексички единици, не е честа. Во споменатиот речник застапена е семантичката група *успех* – да се биде успешен – да се биде славен (De 24, Weinberger 2012: 243–244) и семантичката група *неуспех* (De 25, Weinberger 244–246). Во семантичката група *успех* потврдени се и фраземите со фитонимска компонента: *pobratiti / brati lovorike, doći na zelenu granu* (ја има и верзијата *doći do zelene grane*).

(X2) Врз формирањето на фразеолошкото значење големо влијание ќе има симболиката на фитонимската фразеолошка компонента.

(X3) Помеѓу потврдените македонски и хрватски фитонимски фразеолошки изрази кои може да се категоризираат во концептот *успех* и *неуспех*, ќе бидат потврдени примери на целосна фразеолошка еквиваленција.

3. Анализа на резултатите и дискусија

Во собраната македонска и хрватска фразеолошка граѓа не се потврдени фразеолошки изрази кои ги содржат компонентите *успех* и *неуспех*, односно *uspjeh* и *neuspjeh*. Оттука, може да се каже дека не е потврдена нивната директна јазична реализација. Како компоненти на фразеолошките изрази во двата анализирани јазичи се потврдени лексеми кои може да се вклучат во семантичкото поле *успех* и *неуспех* на симболичко и конотативно ниво (на пр. лаврите, *lovorike*). Македонските и хрватските фитонимски фразеолошки изрази кои со своето значење може да се вклучат во концептуалното поле *успех* и *неуспех* се анализираат семантички и во однос на меѓујазичната еквиваленција.

3.1. Семантичка анализа

Семантички се анализираат фразеолошкото значење, степенот на десемантизација и потеклото на фразеолошкиот израз, а се прави и осврт на симболиката на потврдените фитонимски фразеолошки компоненти, според кои е и организиран пристапот на спроведената анализа на семантичко ниво.

3.1.1. Лаврите / *lovorike*

Македонскиот фразеолошки израз *заспива (почива, спие) на лавриите* со значење 'ја прекинува активноста по првиот голем успех; живее од минатата слава' во целост е десемантизиран, како и хрватскиот фразеолошки израз *spavati (ležati i sl.) na lovorikama* чие значење е 'zadovoljiti se postignutim, uspavati se na stečenoj slavi, predugo se zanositi svojim uspjehom'. Со двете фраземи се искажува задоволство од постигнатиот успех и дека некој предолго живее на стара слава. Фитонимската компонента која ја содржат е симбол на постигнат успех, слава, чест, победа, вечност, бесмртност. Во грчката митологија ловоровиот венец

е симбол на богот Аполон. Со лоров венеч ги крунисувале победниците на Питиските игри, старогрчки натпревари и свечености во чест на богот Аполон кои се одржувале во Делфи. Иако симболиката на овие фитонимски фразеолошки компоненти е позитивно конотирана, значењето на овие фраземи не е позитивно, туку со нив се искажува конформизам на некој, кој постигнал некаков успех и кој смета дека натамошно вложување напор не е потребно. Негативна конотација на значењето и во македонскиот и во хрватскиот фразеолошки израз дава глаголската компонента со која е остварен соодносот кон именско-придавската синтагма со позитивно конотирана симболика. Во хрватската фразеолошка граѓа е потврден целосно десемантизираниот фразем *pobratil / brati lovorike* со значење 'ostvariti / ostvarivati uspjeh, steći / stjecati slavu, postati / postajati slavan'. Неговото значење е позитивно конотирано и се користи за да се опише нечие постигнување. Интересно е што прототипно лексичкото значење на неговите глаголски компоненти може да се доведе во врска со лексемите од семантичкото поле на растителниот свет, а фигуративното 'ostvariti uspjeh ili korist nakon uloženoга truda' се остварува и во самата фразеолошка слика и во фразеолошкото значење. Фразеолошките изрази со компонента *лавриџе / lovorike* му припаѓаат на интернационалниот фразеолошки слој (сп. англ. win laurels, rest on one's laurels; герм. Lorbeeren ernten (pflücken), sich auf seinen Lorbeeren ausruhen; итал. raccogliere allori, dormire sugli allori). Семантичката анализа на македонските и хрватските фразеолошки изрази со компонентите *лавриџе / lovorike* потврдува влијание на симболиката на фитонимската фразеолошка компонента врз значењето на фразеолошкиот израз во целост, и со анализата на овие примери хипотезата (X1) може да се смета за потврдена.

3.1.2. *Босџан / bostan*

Македонскиот фразеолошки израз *ѿо обра босџаноѿи* е повеќезначен – првото значење му е 'пропадна, настрада, лошо помина', а второто 'направи грешка со тешки последици'. Значењата на овој фразеолошки израз се во семантички однос на инклузија, второто значење е содржано во првото (оној што направил грешка со тешки последици, лошо поминал). Во хрватската фразеолошка граѓа потврден е фразеолошки

израз со истите компоненти *obradi bostan* чие значење е 'loše proći, nastradati, pretrpjeti neuspjeh'. Ившиќ Мајиќ и Вукша Наход (2018: 40) наведуваат дека лексемата *bostan*,...u Vidu i Vrgorcu naziva dinja, a u zapadnohercegovačkim govorima lubenica. Izvorno je značenje te riječi 'vrt' te 'vrt za dinje i lubenice', odakle se razvilo i značenje 'dinja' i 'lubenica'. Riječ bostan u turski je posuđena iz perzijskoga būstān 'vrt', što je složenica s doslovnim značenjem 'mirisno mjesto'. Turcizam bostan govornicima hrvatskoga najpoznatiji je iz frazema obradi bostan 'loše proći, nastradati, propasti'. Značenje tog frazema jasnije je ako se zna da je izvorno glasilo obradi zelen bostan, tj. nezrele dinje i lubenice“.

3.1.3. Роза / ruža

И во македонската и во хрватската фразеолошка граѓа се потврдени фразеолошки изрази со фитонимската компонента *роза / ruža*. Тоа се македонскиот фразеолошки израз *не му цвеќааи рози (ружи) / не му цуќааи рози* и хрватскиот *не свјетaju (не свату) ruže* кому. Нивното значење е 'нема среќа, нема успех, тешко, мачно живее, не му одат добро работите'. Фитонимската компонента која содржи симбол е, според Шевалие, Гербран (1983: 571–572), целосно совршена, без грешка, таа е љубов, повторно раѓање, препород, страст и чистота, а негативното значење на фразеолошкиот израз е градено врз основа на негираната глаголска фразеолошка компонента. Кога во растителниот свет нешто не цвета, значи дека не расте, не напредува, не успева. И овие фразеолошки изрази одат во прилог на претпоставката (X1) дека во собраната фразеолошка граѓа на двата јазика позастапен е концептот неуспех, односно негативно конотираното фразеолошко значење.

3.1.4. Жито

Во изворите користени за спроведување на истражувањето потврден е македонскиот фразеолошки израз *во бездна жиџо сее* со значење 'прави нешто бесполезно, си го губи залудно времето', кое е негативно конотирано и произлегува од соодносот помеѓу именските компоненти: *жиџо* и *бездна*. Именската компонента *жиџо* е симбол на благосостојба, односно според *Речникот на симболи*, пченицата е храна на бесмртноста (Chevalier, Gheebrent 1983: 539). Синтагмата од

предлог и именка во функција на прилошка определба за место и самото значење на именската компонента укажуваат на негативна обележаност на фразеолошкото значење, а на ниво на фразеолошка слика претставува постапка која се одликува со бесмисленост и бесцелност². Именската компонента *жиѝо* е носител на позитивна симболика, на нов живот, раст, плодност, благосостојба³, но кога житото се сее во бездна, место до кое не допира доволно сончева светлина, јасно е дека станува збор за бесмислена активност која не може да резултира со успех. Овој фразеолошки израз не е потврден во хрватската фразеолошка граѓа, а не го пронајдовме ниту во други јазици што ни се познати, така што може да се смета дека потекнува од македонското поднебје.

3.1.5. Гранка / grana

Фитонимската компонента *ѝранка* потврдена е во македонскиот фразеолошки израз *се качува на ѝовисока ѝранка / се качува на ѝовисоки ѝранки* со значење 'си ја поправа економската состојба; напредува во животот'. Фразеолошката слика на искачување на висока гранка може да се поврзе со концептуалната метафора „happy / good is up“ (Lakoff, Johnson 1980). Поврзаноста со таа концептуална метафора се огледува и во потполно десемантизираниот хрватски фразеолошки израз *doći (stići) na zelenu granu* со значење 'popraviti svoj položaj, oporaviti se od gubitaka, napokon uspjeli u čemu'. Позитивното значење на придавката и именската фразеолошка компонента е конотирано и со симболиката на бојата. Зелената боја, според *Речникомѝ на симболи* (Chevalier, Gheebant 1983: 783–786), е симбол на будење на растителниот свет и на новиот живот, на надеж, сила и долговечност, како и боја на бесмртноста. Може да се претпостави дека фразеолошкиот

² Со значење 'прави нешто бесполезно' во македонскиот јазик се јавуваат и други фразеолошки изрази, на пр. *во водата прави дупка* или *на небото прави дупка*, но тие не се фитонимски, па затоа не влегуваат во рамките на анализираната фразеолошка граѓа.

³ Како пример може да се наведе германскиот фразеолошки израз *jmds. Weizen blüht* (букв. *жито (пченица) цвета кому*) 'добро се развива нечија работа, работите добро напредуваат, добро иде некому, успешен е некој'. Фразеолошката слика на пченица која цути, добро расте и успева, а со тоа ветува и добра жетва јасно упатува на околностите кои му одат во прилог на нечиј успех.

израз во хрватскиот израз е калкиран според германски образец (auf einen grünen Zweig kommen).

3.2. Меѓујазична еквиваленција

Во трудовите од подрачјето на контрастивната фразеологија најчесто се разликуваат два основни типа еквиваленција – целосна и делумна (целосна или скоро целосна). Целосната еквиваленција подразбира совпаѓање на планот на изразот и на планот на содржината и е многу ретка, а обично се јавува кај фразеолошки изрази кои имаат ист извор. Совпаѓањето во граматичката структура, лексичките компоненти и значењето не мора да значи дека одредени фразеолошки изрази од два или повеќе јазици се во однос на целосна еквиваленција зашто разликите меѓу нив може да се јават на планот на нивната прагматичност (фреквентност, употреба во рамките на определен функционален стил и сл.). Во тие случаи тоа треба посебно да се назначи, а во фразеолошките речници да ѝ се даде предност на функционалната еквиваленција која опфаќа значенско совпаѓање, совпаѓање во синтактичката улога и функцијата на фразеолошкиот израз, како и фреквентност на неговата употреба (в. во Dobrovol'skij 1999: 114). Во овој труд земена е предвид поделбата на четири типа фразеолошка еквиваленција од Чагаљ и Свиткова (2014: 34), според која се разликуваат: (i) целосна (апсолутна), (ii) делумна (парцијална), (iii) само семантичка и (iv) нулта еквиваленција. Освен на односот на совпаѓање на изразот и значењето, оваа поделба се темели и на совпаѓањето на длабинската слика на фразеолошките изрази од два или повеќе јазици. Во собраната фразеолошка граѓа се потврдени фразеолошки изрази во однос на целосна, делумна, семантичка и нулта еквиваленција.

3.2.1. Целосна (апсолутна) еквиваленција

Овој тип фразеолошка еквиваленција се јавува меѓу фразеолошките изрази кои потекнуваат од ист извор, како и меѓу фразеолошките изрази кои настанале според заедничкото концептуално поимање на светот или како фразеолошки калки. Целосната еквиваленција е честа кај фразеолошките изрази со кои се изразуваат основните емоции и кои настануваат врз основа на изборот на исти метафорски слики и

концептуални метафори, како и „со биолошки условена универзалност на релевантни симптоми“ (Burger 1999: 109). Во собраната фразеолошка граѓа од македонскиот и хрватскиот јазик фразеолошки изрази кои целосно се совпаѓаат *се заспиива (спочива, спие) на лавриите* и *спавати (ležati, uspavati se i sl.) на lovorikama* кои ѝ припаѓаат на интернационалната фразеолошка лексика. Во однос на целосна меѓујазична фразеолошка еквиваленција се и македонскиот фразеолошки израз *то обра боспианоџ* и хрватскиот *obratì bostan*. Наведените примери одат во корист на претпоставката (X3) дека овој тип еквиваленција ќе биде застапен меѓу македонските и хрватските фитонимски фразеолошки изрази кои му припаѓаат на концептот (не)успех.

3.2.2 Делумна (парцијална) еквиваленција

Во собраната македонска и хрватска фразеолошка граѓа потврден е и пример на делумна еквиваленција. Во таков однос се фразеолошката слика и значењето на македонскиот фразеолошки израз *се качува на џовисока транка / се качува на џовисоки транки* и хрватскиот *doći (stići) na zeleni granu*. Придавските фразеолошки компоненти со фитонимската именска компонента во двата фразеолошки изрази позитивно го конотираат значењето на фразеолошкиот израз.

3.2.3 Семантичка еквиваленција

Кај овој тип еквиваленција значењето на фразеолошкиот израз се гради со различни фразеолошки компоненти: „Iako čisto semantički ekvivalenti pokazuju stanovitu sličnost s nultom ekvivalencijom u vidu nepodudarnosti leksika i slikovitosti, za razliku od potonjih, prijevodne ekvivalente imaju u frazeološkim, a ne opisnim strukturama“ (Čagalj, Svítková 2014: 36). За издвоените примери со овој тип еквиваленција е карактеристично тоа што на фразеолошките изрази од нашата граѓа семантички еквивалент претставува фразеолошки израз кој не содржи фитонимска компонента. Така, македонскиот фразеолошки израз *во бездна жиџо сее* семантички е еквивалентен со хрватскиот фразеолошки израз *soliti more* со значење 'прави нешто непотребно

(излишно), работи залудно⁴. Во однос на семантичка еквиваленција со значењето на македонскиот фразеолошки израз се и хрватските фразеолошки изрази *Sizifov posao, pucanj (hitac) u prazno, tražiti iglu u stogu (plastu) sijena* или *tražiti iglu u sijenu*⁵. Утврдувањето на овој тип еквиваленција е посебно важно во контрастивните фразеолошки истражувања и во транслатологијата.

3.2.4. Нулта еквиваленција

Во рамките на хрватската граѓа е пронајден фитонимскиот фразеолошки израз *pobрати / brati lovorike* со значење 'ostvariti / ostvarivati uspjeh, steći / stjecati slavu, postati / postajati slavan', за кој во собраната македонска граѓа не е пронајден еквивалент, што значи дека може да кажеме дека станува збор за нулта еквиваленција.

4. Заклучок

Фразеолошки изрази со значење *успех* и *неуспех* застапени се и во фразеологијата на македонскиот и во фразеологијата на хрватскиот јазик. Од лексикографските извори на овие два јазика, за потребите на истражувањето во рамките на овој труд, собрана е фразеолошка граѓа според однапред дефинирани семантички и формални критериуми. Во неа се потврдени фразеолошки изрази со фитонимски компоненти и токму тие претставуваат централен дел во спроведеното истражување. Потврдена е важноста на симболиката на фразеолошките фитонимски компоненти врз обликувањето на фразеолошкото значење во целина. Во собраната граѓа на двата јазика позастапени се фразеолошки изрази кои може да се категоризираат во концептот *неуспех*, што значи дека значењето на македонските и хрватските фразеолошки изрази како изрази на две антонимски концептуални полиња главно е негативно конотирано. Потврдени се примери на целосна, семантичка, делумна и

⁴ Овој фразеолошки израз е повеќе значен, па покрај ова во *Хрватскиот фразеолошки речник* (2014: 246) се наведува и значењето 'изнесува познати факти, зборува банални вистини', но тоа не влегува во овој однос на семантичка еквиваленција.

⁵ Овие фразеолошки изрази се во однос на меѓујазична фразеолошка еквиваленција со следните македонски фразеолошки изрази, соодветно: *Сизифов труд, пука во празно, бара игла во стог сено*, кои, пак, се примери на внатрешнојазична фразеолошка синонимија со фразеолошкиот израз *во бездна жито се*.

нулта меѓујазична еквиваленција, а спроведеното истражување имаше цел да даде придонес во контрастивните фразеолошки истражувања на македонскиот и хрватскиот јазик, и општо земено, во истражувањето на фразеологијата на тие два јазика.

Користена литература

На кирилица:

Велјановска, Катерина, 2006, *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија*, Куманово:Македонска ризница.
Димитровски, Тодор, Ширилов, Ташко, 2003, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик* (том први, том втори, том трети), Скопје: Огледало.

На латиница:

- Anić, V, 2000, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi liber.
Brdar, Mario, Omazić, Marija, Buljan, Gabrijela, Vidaković, Dubravka, 2005, „U smjeru metaforičkih preslikavanja“, *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, ur. J. Granić, Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – HDPL, 141–150.
Chevalier, J., Ghebrant, A., 1983, *Rječnik simbola*. Zagreb, Nakladni zavod MH.
Čagalj, Ivana, SvítkováMilina, 2014, „Tipologija frazeološke ekvivalencije na primjeru hrvatskih i slovačkih frazema s ihtionimskom sastavnicom“, *Životinje u frazeološkom ruhu*, ur. I. Vidović Bolt, FF-press, Zagreb.
Dobrovol'skij, Dmitrij (1999): „Kontrastive Phraseologie in Theorie und Wörterbuch“, *Wörter in Bildern, Bilder in Wörtern. Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis*, Schneider Verlag Hohengehren, Essen, 107–123.
Hrnjak, A., 2001, „O mogućnostima konceptualne i/ili tematske organizacije i obrade frazeologije“, *Filologija*, 36-37, 189–199.
Ivšić Majić, D., Vukša Nahod, P., 2018, „O dinjama i lubenicama iliti kako obrati bostan“. *Hrvatski jezik*, 39–40.
Kovačević, B., 2012, *Frazemi od glave do pete*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
Lakoff, G., Johnson, M., 1980, *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago, London.
Menac, A., 2007, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: Knjigra.
Menac, A., Ž. Fink Arsovski, R. Venturin, 2014, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak.
Weinberger, H., 2012, *Kroatisch/Serbisch - Deutsches phraseologisches Wörterbuch*, Innsbruck: Facultas Verlags- und Buchhandels AG.

Tiana LAKOSELJAC
Željka MACAN
Biljana STOJANOVSKA

**THE CONCEPT OF SUCCESS AND FAILURE IN MACEDONIAN
AND CROATIAN PHYTONYMIC PHRASEOLOGY**

Summary

The paper analyzes Macedonian and Croatian phytonymic phraseological expressions that are related to the concept of success and failure. The phraseological material on which the research was done is phraseographic – the phraseological expressions are excerpted from the *Phraseological Dictionary of the Macedonian language* and from the *Croatian Phraseological Dictionary*. Before the start of the research, the hypotheses were given, which was followed by semantic-conceptual analysis and interlinguistic equivalence analysis of the phraseological material. The aim of the research is to contribute to the study of phraseology of the Macedonian and Croatian language, as well as to the contrastive phraseology of these two languages.

Максим КАРАНФИЛОВСКИ

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

КОНЕКТОРИТЕ КАКО ЕЛЕМЕНТИ НА ТЕКСТОТ И ПРОБЛЕМИТЕ НА НИВНИОТ ПРЕВОД ОД ПОЛСКИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК¹

Апстракт: Во текстот се разгледува улогата на конекторите во прагматичната кохерентност на текстот. Целта е да се издели инвентарот на конекторите во двата јазика и да се разгледаат нивните еквиваленти. Се обрнува внимание на преведувањето на конекторите од еден јазик на друг.

Клучни зборови: конектори, текст, македонски јазик, полски јазик, превод.

Во семантичката и прагматичната кохерентност на текстот важна улога имаат таканаречените конектори – разновидни средства, кои ги поврзуваат текстовните единици и со чија помош се реализира монолитноста на текстот како таква, а тој добива и различни дополнителни нијанси во смислата.

Како што одбележуваат повеќето современи автори, конексијата сама по себе може да има проспективен или ретроспективен карактер и, во согласност со тоа, треба да се izdelуваат проспективни и ретроспективни конектори. Притоа, ретроспективните конектори се почести и имаат основна улога во градењето на текстот, бидејќи со нивна помош често се реализира анафорската конексивна врска.

Морфолошкиот статус на конекторите, различните оценки што им се даваат како на видови зборови – прилози, сврзници или честици, се разгледуваат од разни автори. Според нас, текстовните конектори поадекватно можат да бидат оценети од гледна точка на нивните прагматични својства. Полскиот лингвист Р. Ласковски за сличните полски лексеми го воведува терминот **dopowiedzenie** – доискажување

---

¹ Текстот е претходно објавен во зборникот од VII полско-македонска научна конференција, Познањ 2006, стр.77-82.

за означување на лексемите, како: **tak, nie, oczywiście, czy\by, istotnie, owszem, właśnie** и др. (Граматика на совр. полски јазик: морфологија, Варшава 1984, стр. 30). Токму на овој термин најблиски му се таканаречените конектори на доискажување (*коннекторы довыражения*), кои ги користат руските лингвисти и со кои максимално точно се пренесуваат смислата и функциите на ретроспективните конектори.

Според нас, конекторите можат да се определуваат само од гледна точка на нивната комуникативна функционалност земајќи ги предвид функционалните промени на нивните семантички и прагматични својства. Оформувањето на комплексот на конекторите се одвива поинаку во однос на распределбата на лексиката по видови зборови, така што нивната класификација според традиционалните видови зборови може да има и дезориентирачка улога.

Треба да се забележи дека, при контрастивното анализирање на прашања од руската и од македонската грамика, неопходно е да се земаат предвид некои детали од семантичкото полнење на конекторите, кои се појавуваат само при земање предвид на поширокиот контекст. Оваа околност станува особено важна во преведувачката практика: навидум сосема незначителни, но мошне суштествени изместувања или делумни деформации настапуваат во најразновидни промени во позицијата на говорителот во однос на комуникативната ситуација.

Ако, на пример, конекторот има појаснувачка функција во однос на близок или подалечен (дистантен) контекст, може да се забележат цела низа разновидни нијанси: мотивација, возможна аргументација, дополнителна информација (тоа и е доискажување, доизразување). Дополнителната информација, од своја страна, може да го конкретизира, илустрира, да го појаснува кажаното (или да развива еден од неговите аспекти) итн.

Во преведувачката практика неопходно е да се има предвид дека во повеќето функции на конекторите нивните одделни семантички значења во значителен степен се претставени потенцијално: тие зависат и од интерпретацијата на контекстуалните меѓусебни зависности од страна на адресатот (читателот или слушателот). Затоа (ова е важно да се запомни!), не е секогаш можно сигурно и категорично да се определат одделните нијанси на значењата. Дотолку повеќе што тие нијанси

делумно се преплетуваат; при еден ист конектор на ‘доизразување’, во зависност од неговото функционирање, може да се менува составот или пропорцијата на неговите потенцијални значења и на неговите семантички и прагматични елементи.

Во некои случаи конекторот, при преводот од еден јазик на друг, може да биде испуштен без нарушување на поврзаноста на текстот и без непожелни семантички поместувања. Тоа е можно затоа што конекторот само формално ја изразува семантичката компонента, која имплицитно се содржи во самиот контекст. Според тоа, употребата на конекторот станува во извесна мерка излишна. Може да се одвива и процес на десемантизација на конекторот, кој во спонтаниот говор може да дојде на нивото на таканаречените зборови паразити. Сепак, независно од тоа, тој не го губи својот конективен карактер.

Преведувачите секогаш треба да ја имаат предвид оваа околност, т.е. дека во конекторите експлицитно се манифестира своевидната авторска стратегија, наложување на текстуалниот модел во конкретната комуникативна ситуација и авторовата ориентација на адресатот.

Во лингвистичката литература не еднаш е одбележана сложеноста на диференцијацијата на одделни видови и типови конектори, кои се користат за меѓусебно поврзување на текстовни единици, од различен обем. Во нашиот труд, ние го применуваме функционалниот пристап кон овие единици, според кој конекторите исполнуваат неколку функции:

- 1) изразуваат композициони односи меѓу единиците на текстот, претставувајќи на тој начин експлицитни експоненти на композицијата на текстот;
- 2) во текстот исполнуваат функција на ориентациони показатели наменети на адресатот од страна на производителот на текстот; тие го олеснуваат сфаќањето на текстот во целата сложеност на неговата структура;
- 3) исполнуваат контактна функција; претставуваат повик кон адресатот и учествуваат во формирањето на целото контактено дејствие меѓу учесниците на општењето;
- 4) исполнуваат функција на метатекстовно изразување, коментар кон текстот, неговото делење и кон одделни дефиниции на текстот.

Во нашето истражување се обидовме да го изделиме инвентарот на руско-македонските конектори. Накратко, ќе се обидеме да ги разгледаме еквивалентите во ексцепирираниот материјал. Меѓу нив има поголем или помал степен на синонимичност или перифрастичност. Треба да се забележи дека издвоените разновидности се појавуваат под притисок на контекстот или индивидуалниот стил на преведувачот, односно авторот. Материјалот од истражувањето е претставен во следнава табела:

<i>W istocie</i>	всушност
<i>W rzeczywistości</i>	всушност
<i>zresztą, wreszcie</i>	впрочем
<i>Ale, tymczasem</i>	но, меѓутоа
<i>jednak, jednakże</i>	меѓутоа, во меѓувреме
<i>w każdym przypadku, w każdym wypadku, w każdej okazji</i>	во секој случај
<i>znane</i>	познато е
<i>w każdym razie, oczywiście</i>	секако, се разбира, бездруго
<i>bez wątpienia</i>	без сомнение
<i>rozumie się</i>	се разбира
<i>naturalnie, oczywiście</i>	природно
<i>naprawdę</i>	навистина
<i>innymi słowami</i>	со други зборови
<i>to znaczy, więc</i>	тоа значи, значи
<i>bezwarunkowo, koniecznie, prawdopodobne, być może, na pewno</i>	демек, бездруго, вели веројатно, можеби, сигурно
<i>zdawać się, wydawać się, widać</i>	изгледа, очигледно, се гледа
<i>wydawać się</i>	изгледа, се чини
<i>możliwie, być może</i>	можно е, може
<i>właśnie, dokładnie, tak samo, jednakowo</i>	навистина, токму така
<i>jednak</i>	сепак
<i>ale, no</i>	но, ама
<i>pewnie, być może, możliwie</i>	веројатно, може, можеби
<i>wszystko jedno, obojętnie</i>	сеедно
<i>niby, podobno, rzekomo, jakoby</i>	како да, божем
<i>jak</i>	како

Надвор од оваа табела остануваат одделни случаи, кои се или поединечни или имаат перифрастичен карактер:

<i>jednym słowem</i>	со еден збор
<i>ogóle, ogólnie biorąc</i>	воопшто, општо земено
<i>jeżeli można tak powiedzieć</i>	ако може така да се каже
<i>choć, chociaż, mimo że</i>	иако, и покрај тоа
<i>powiedzmy</i>	да кажеме
<i>tym więcej</i>	дотолку повеќе, повеќе од тоа

Понекогаш при преводот на руски уметнички текст на македонски јазик, според нашата анализа, конекторот може да биде и испуштен.

Случаи со испуштени конектори во преводните текстови, според нашите забележувања, има релативно малку, т.е. добрите преведувачи се трудат колку што може подобро да го пренесат јазикот на оригиналот, имајќи ги предвид сите дополнителни нијанси на текстот, а тоа значи дека се трудат да ги имаат предвид и конективните значења.

Интересно и неочекувано за нас се покажа нешто друго: во јазикот на преводот се појавуваат конектори кои „физички” ги нема во оригиналот.

На тој начин самата појава на дополнителните конектори во текстот на преводот покажува колку е важна нивната улога во семантичката и прагматичната кохерентност на текстот. Но, неопходно е, според нас, да се одбележи и следново: при предавањето на конекторите во јазикот на преводот, мошне често, според нашите анализи, има случаи на изместување/ мешање на нијансите на значењата изразени со конекторите во јазикот на оригиналот.

Нема сомнение фактот дека системот на конекторите и особено конекторите на доизразувањето играат важна улога во прозводството, на текстот, а и во неговото сфаќање. Поради тоа, при преводот од еден јазик на друг, преведувачот треба особено внимателно да ги следи конективните значења на преведуваниот текст и адекватно да ги предаде во јазикот на преводот.

Користена литература

- Grzegorzyczkova R. , Laskowski R. , Wróbel H. (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa 1984, s.559.
- Báčvarov, J., *Český konektor totiž a jeho bulharské ekvivalenty*, Naše řeč, LXX, Praha 1987,4, s.170-177.
- Федотова Н., Каранфиловски М., *Конекторииџе во рускиоџи и во македонскиоџи јазик*, XXVII Научна дискусија на МСМЈЛК, кн.1, Скопје 2001, стр.125-136.

Maksim Karanfilovski

**CONNECTORS AS ELEMENTS OF THE TEXT
AND THE PROBLEMS OF THEIR TRANSLATION FROM POLISH
TO MACEDONIAN**

Summary

The role of connectors in the pragmatic coherence of the text is discussed in this article. An overview inventory of connectors in the Macedonian and Polish languages is given followed by a review of their equivalents. The translation of the connectors in both directions is analyzed and some differences are noted. The appearance of additional connectors in the translation process, which are not present in the original text draws a special focus in the article.

Виолета НИКОЛОВСКА

Факултет за образовни науки

Штип, Македонија

ГОРДОСТ И СМИРЕНИЕ

(семантичка анализа на добродетели и нивни антиподи)

Апстракт: Цел на нашето истражување ќе биде семантичкото поле на добродетелта *госпоинство*, со лексемите што ѝ се сродни и спротивставени (*гордост*, *трг*, *убав*, *смирен*, *смерен*, *огмерен*). Со оглед на тоа што станува збор за добродетел, анализата ќе ја вршиме во философско-богословски контекст. Ќе ја земеме предвид и етимолошката анализа на лексемите и импликациите што ги донесува етимологијата на лексемите на семантички план и на планот на збогатувањето на речникот. Анализата ќе ја вршиме и врз основа на употребата на лексемите од ова семантичко поле во контексти на современиот македонски јазик и книжевност.

Клучни зборови: добродетел, достоинство, смерност, гордост, убавина

Во Толковниот речник на македонскиот јазик (А-Ж, том I, 2003: 467) поимот *добродетел* е објаснет како: (книж.) Позитивни, добри особини, морална чистота, непорочност. Во Толковниот речник на рускиот јазик (Ожегов и Шведова 1993: 171) за лексемата *добродетель* стои објаснувањето: (книжн.) Положительное нравственное качество, высокая нравственность¹. Моралноста не можеме да ја разгледуваме надвор од богословско-философскиот контекст. Затоа, за да ја откриеме содржината на поимот добродетел, консултираваме богословска литература. За добродетелите зборува Св. Нектариј Егински (извадоци од неговата книга „Познај се себеси“, во: Хондропулос, 2007). Св. Нектариј зборува за добродетели на волниот и добродели на чувствениот дел на душата. Во посебни статии ја објаснува добродетелта како поим, ја изобразува сликата на христијанската добродетел, ликот на добродетелниот човек и ликот на христијанинот кој се упокоил во добродетел.

¹ Позитивна морална вредност, висока моралност.

Ќе приведеме дел од текстот: „Добродетелта станува според она што го бараме и што го сакаме. Оттука добродетелта (αρετη) е она што е посакувано (ερατη), односно достоино за љубовта или љубење, кога ќе се измени редоследот на буквите. ...Со други зборови, добродетелта (αρετη) доаѓа од зборот воздивнување (αρειν) и праќање на душата кон Небото. Василиј Велики вели: ‘Добродетелта е богатство без господар, непопречено и слободно од секаква потреба, она што е по потреба и наметнато, не може да биде добродетел. Добродетелта е мерка помеѓу крајностите во секоја работа. Добродетел не би можело да биде она на што му недостасува должна мерка или она што ја надминува таа мерка. Кога на пример, станува збор за машкоста², нејзин недостаток е страшливоста, а одвишок е дрскоста’... А Златоуст вели: ‘... Добродетелта е непокорлива и ништо не може да ја совлада – ниту ропство, ниту скратување, ниту сиромаштијата, ни болеста, ниту пак, најголемиот тиранин од сите – смртта. Добродетелта и таму ни дава сигурност и таму стои покрај нас. Добродетелта го прави човекот ангел, а душата ја окрилува за небото.’... Кирил Александриски за добродетелта го вели ова: ‘Таму се кроткоста, смиренieto, тежнеењето кон правдата и јазикот кој се одучил да зборува напразно, а со тоа и она што е грешно, туку е вршител на правдата и вистината, онаму каде што е вечна и пресовршена добродетелта’“ (Св. Нектариј Егински 2007: 399- 400).

Една од добродетелите, според Св. Нектариј на чувствениот дел на душата е смиренieto. Семантичките карактеристики на оваа добродетел ќе ги определиме во релација со нејзиниот антипод, гордоста. На старословенски јазик лексемата со која се означува овој поим гласи: гръдџини (ж. р.). Сакајќи да ја откриеме етимологијата на оваа лексема, дојдовме до придавката *īpg*. Во Речникот на Скок (Skok 1971: 613) за лексемата грд (grd) стојат значењата: 1. Охол (со забелешка - само во книгите пишувани на црквен јазик); 2. Страшен (кај дубровничките писатели); 3. Изобличен, неприкладен, непријатен (српхрв. neugodan), неубав (српхрв. ružan). Спред Скок, лексемата горд, а оттаму и гордост

² Кога зборува за машкост, Св. Нектариј Егински подразбора храброст: „Машкоста е невознемиреност од стравот пред смртта, бестрашност пред неволјите, храброст пред опасностите и избирање на чесна смрт отколку срамно избавување“ (Св. Нектариј Егински 2007: 371).

и горделив, е русизам, кој се употребува во значењето 'охол'. Во Толковниот речник на македонскиот јазик лексемата охол не ја пронајдовме. Ги пронајдовме лексемите горд и грд. Иако имаат исто етимолошко потекло, тие семантички се разграничиле. Едната означува духовна карактеристика, а другата телесна карактеристика. Според Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ) (А-Ж, том I: 360) лексемата горд има значења: 1. Што има високо мислење за себе; 2. Што е надмен, горделив; 3. Што е задоволен од резултат на некоја работа или успех. Изведенката горделив означува само духовна карактеристика со негативна конотација: Што е надмен, надуен. Лексемата гордост во ТРМЈ не ја најдовме, ја најдовме во Дигиталниот речник на македонскиот јазик, многу прецизно дефинирана: Чувство на супериорност над другите. Еден од седумте смртни гревови. Примерот кој е приведен е: *Гордостѝа доаѝа ѝрег ѝроѝастиѝа*. Во Толковниот речник на рускиот јазик (Ожегов и Шведова 1993: 139) се среќаваат две лексеми: гордость и гордыня, од кои втората припаѓа на високиот стил. Значењето на гордость е: 1. Чувство сопственото достоинство, самоуваженија. *Национальная ѝ*. 2. Чувство удовлетворенија од чего-н. *Г. победоѝ*. 3. *Кого* или *чьѝ*. О том, кем (чем) гордятся. *Зтот студент – г. института*. 4. Високомерие, чрезмерно высокое мнение о себе, спесь (разг.). *Из-за своей гордости ни с кем не дружит*. Исклучиво со негативна конотација се употребува лексемата гордыня: Непомерная гордость (в 1 и 4 знач.). *Обуздать свою гордыню*.

Толковниот речник на рускиот јазик, определувајќи го значењето на лексемата гордост не доведе до друга лексема од ова семантичко поле, а тоа е лексемата достоинство. Лексемата достоинство ја побаравме во корпусот на примери на Дигиталниот речник на македонскиот јазик³. Според бројот на приведени примери, а во однос на други лексеми од современиот македонски јазик, би можеле да кажеме дека нејзината употреба не е многу честа⁴. Ја употребува К. П. Мисирков во „За

³ И во врска со другите лексеми што ги обработуваме, онаму каде што не е нагласено посебно, примерите се од корпусот примери на Дигиталниот речник на македонскиот јазик.

⁴ Секако, за ваква констатација би требало да направиме анализа на поширок корпус примери на современиот македонски јазик.

македонските работи“: *шито̄м има̄ме лӯге шито̄ мисла̄ӣ о̄ӣӣ главно̄ӣо̄ до̄сто̄инс̄ӣво̄ на човеко̄ӣ не е чесно да му служи на својо̄ӣ народ, ами да ӣӣрува, ӣ.е. да лаже и десно и лево...; Полза̄ӣа за народо̄ӣ од научно̄ӣ рабо̄ӣење на нашӣа̄ ин̄ӣелӣџӣја̄ ќе се види од ӣо̄а̄ шито̄ нашӣо̄ӣ народ сам со свои очи ќе може да ӣо̄лгне на себе и на дрӯӣӣӣе̄ наро̀ди, ќе ти изучи своӣӣе̄ и ӣӯӣӣе̄ до̄сто̄инс̄ӣва̄ и недо̄ста̄ӣо̄ци.* Лексемата достоинство во други контексти од соврмениот македонски јазик: *Иван одговараше со до̄сто̄инс̄ӣво̄ на сӣурен сведок. До̄сто̄инс̄ӣво̄ӣо̄ не му дозволуваше да ја ӣо̄кажува ӣред дрӯӣӣӣе̄ своја̄ӣа̄ мака.* Контекстите во кои ја среќаваме лексемата достоинство (преку позитивно и негативно дефинирање, дефинирање на она што е, и она што не е достоинствено) ја откриваат семантиката на оваа лексема: *Без нималку до̄сто̄инс̄ӣво̄ то̄ разлива̄а̄ изворо̄ӣ на лако̀мос̄ӣа̄, сребро̀любӣе̄ӣо̄, алчно̀с̄ӣа̄, завис̄ӣа̄, ӣреда̀вс̄ӣво̄ӣо̄, љубомора̄ӣа̄, ӣрѐљуба̄ӣа̄, желба̄ӣа̄ за мо̀к и бо̄ја̄ӣс̄ӣво̄, себично̀с̄ӣа̄, заӣӣо̄ ӣовѐке не знаа̄ӣ шито̄ сака̄а̄ӣ, нивна̄ӣа̄ суе̄ӣно̀с̄ӣ е нела̀одно̀с̄ӣ на умо̄ӣ, нес̄ӣа̄билно̀с̄ӣ и ӣос̄ӣо̄јан немир, без чувс̄ӣво̄ за осе̄ӣ зо̄ӣӣо̄ не знаа̄ӣ како да ја задовола̄ӣ нивна̄ӣа̄ сӣӣна ду̀шичка и свет̄ӣо̄ӣ то̄ ӣре̄т̄вара̄а̄ӣ во ӣеко̀лен амбис. За̄ӣо̄а̄ царо̄ӣ ӣовѐке то̄ ӣочиӣува̄ нивно̄ӣо̄ чист̄ӣо̄ до̄сто̄инс̄ӣво̄, во с̄ӣоредба со ӣво̄ја̄ӣа̄ корис̄ӣо̀љубива̄ ӣодано̀с̄ӣ; ...с̄ӣоред член 25 од УРМ: „На секо̄ј гра̄а̀нин му се ӣаран̄ӣира̄ ӣочиӣување и заӣӣӣӣа̄ на ӣрива̄ӣно̀с̄ӣа̄ на нѐговӣо̄ӣ личен и семеен живо̄ӣ, на до̄сто̄инс̄ӣво̄ӣо̄ и у̀ледо̄ӣ“.* Во ТРМЈ (А-Ж, том I: 529) лексемата достоинство е дефинирана како: 1. (само едн.) Позитивна особина што се потврдува со високи морални вредности и самопочит. *Го чува соӣс̄ӣвено̄ӣо̄ до̄сто̄инс̄ӣво̄. То̄ј е човек со високо до̄сто̄инс̄ӣво̄.* 2. Позитивно својство, обележје, квалитет. *Високи уметнички до̄сто̄инс̄ӣва̄.* Според Български етимологичен речник (БЕР) (А-З, 1971: 415) во етимологијата на лексемата достоинство се префиксот до- и коренот стоя, рус. Стоить ‘чини, има цена’⁵. И во коренот на латинското dignitas од dignus е ‘вреден’⁶. Која е цената на човечкото достоинство? Одговорот ќе го побараме во философско-богословски контекст. Човекот е создаден

⁵ Достоен – ‘којшто има квалитети да добие нешто’ (според БЕР, А-З: 415).

⁶ <https://www.google.com/search?q=dignity+etymology&oq=dignity+et&aqs=chrome..69i57j0l5.24279j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

според Образ Божји. Тоа е неговото достоинство. Тој образ не треба да се валка. Тој образ треба да се почитува. Не треба да го валкаме самите, а треба да го почитуваме кај другите. Едноставно е. Образот, или одразот би можеле да кажеме, Божји во нас ги содржи сите морални вредности кои се содржат во поимот достоинство. Интересно е што едно од значењата на лексемата *dignitas* во латинскиот јазик е 'убавина' (Grujić 1983: 103). Ова нè враќа на лексемата гордост која видовме дека етимолошки е во врска со лексемата грд. Етимологијата на лексемите што ги истражувавме ни покажува дека поимите за убавина и грдост, примарно имаат духовна вредност⁷.

Во современиот македонски јазик се губи семантичката разлика меѓу достоинство и гордост. Лексемата гордост се употребува со значење на лексемата достоинство: *...ѿоѿаш нејзиноѿо срце не дознало ѿрдосѿи, не ѿочувсѿивувало досѿоинсѿиво, ѿуку се зѿрчило во неѿреболоѿи и навредатѿа заѿоа шѿо ѿше, имајки своја земја, свои корени наѿоѿени со крвѿа на ѿолку друѿи јунаци, во ѿисмаѿа ѿ ишувале оѿи заѿинале како Грци за Грција. Измачениѿе и сѿрадалнички лица, на кои се сочувани белези на ѿрдосѿи и досѿоинсѿиво, ѿе ѿераатѿи ѿред нив да засѿанеш и да ѿросѿумиш со ѿочѿиѿи и воздржан здив. Како што одбележавме погоре, истата појава ја среќаваме и во рускиот јазик.*

Гордоста, во христијанско-богословска смисла, како смртен грев е антипод на добродетелта смирение. На старословенски јазик, лексемата со која се означува оваа добродетел е сѣмѣрение (п.)⁸. Ако оваа лексема ја анализираме морфолошки, таа се состои од префиксот сѣ, кој се јавува со генитив и инструментал, и коренот во чија основа е значењето 'мѣра'. Угринова – Скаловска (1979: 163) како преводни еквиваленти на префиксот сѣ ги наведува предлозите *со* и *од*. Лексемата мѣра значи 'мерка' (Угринова – Скаловска 1979: 155). Ќе предложиме едно читање на оваа старословенска лексема – *одмереносѿи*. Ова е всушност и дефиницијата на добродетелта, според Василиј Велики, како што наведовме погоре: „Добродетел не би можело да биде она

⁷ За врската убаво и добро, веќе зборувавме, Николовска 2017 (<http://eprints.ugd.edu.mk/18647/>).

⁸ Во речникот приложен кај Угринова – Скаловска (1979: 163) осовременета како *смиреност*.

на што му недостасува должна мерка или она што ја надминува таа мерка“. Во ТРМЈ лексемата *смирение* ја нема, но ги има придавките *смирен - смирениоѝ* и *смирен – смирниоѝ*. Разликата во членувањето ја одразува разликата во значењата на оваа лексема: едното како душевна состојба (која се поврзува со значењето ‘мир’), а другото како добродетел во христијанско – богословска смисла: ТРМЈ (Р – С, том V: 459) – **Смирен, смирениот ѝрид**. 1. Што е исполнет со мир, со спокојство, сталожен. *Смирен човек. Смиренаѝа ѝоѝѝа ѝолека се разоѝѝидување. Смирен живоѝ. Со смирени чувсѝѝва влезе во салаѝѝа. 2. Што изразува мир, спокојство. Со смирен ѝлас им зборување на деѝѝаѝа. Смирен ѝоѝлед; - **Смирен, смирниот ѝрид**. Што е покорен, скромн, незлобен. *Смирн караѝѝер. Набожна, кроѝѝка и смирна сѝѝариѝа. Смирна и блаѝа душа*. Во Толковниот речник на рускиот јазик (Ожегов и Шведова 1993: 761) постои лексемата *смирение*. Нејзиното значење е дефинирано философско-богословски како ‘отсутствие гордости’ и уште е додадено ‘готовность подчиняться чужой воле’. Се упатува и на глаголот *смирѝѝѝся*: ‘примириться с кем-чем-н., покориться кому-чему н.’. Пр.: *Смирѝѝѝся с судьбой. Смирѝѝѝся ѝперед неизбежностѝѝю*. Придавката е *смирный*, со значење ‘спокойный, тихий, покорный’. Македонската форма *смирен/смирниоѝ* би можеле да ја сметаме веројатно за влијание од руска литература. До значењата во толковните речници се доаѓа преку анализа на употребата на лексемите во литературата. Ќе го побараме значењето на *смирение – смирен* како добродетел во христијанската литература. Во преводот на книгата „Познај се себеси“ од Св. Нектариј Егински (во Хондропулос 2007) за оваа добродетел се употребува лексемата *смерносѝ*. За смерноста, Св. Нектариј вели: „Смерноста доаѓа како последица на моралното совршенство. Вистинската смерност има основи во внатрешниот човек. Таа е одраз на внатрешната благодат на душата, блесок на нејзините добродетели и нејзина духовна преукрасеност. Таа како благодат излиена однатре, го прави ликот на смерниот светол и привлечен. Смерноста е вистинска слика на карактерот и пројава на душевното расположение и внатрешно величество на смерниот. Таа, бидејќи е нелицемерна и неизвештачена, едноставна и туѓа на претерувањето, има постојан и неменлив карактер кој никогаш не се менува или преобразува од смерно во несмерно, па*

така секогаш останува иста. Смерниот е нелукав, искрен и непосреден. Тој оди по патот на добродетелта и прави добро. Има пристојно однесување, благороден однос, зборовите му се одмерени, а карактерот влева доверба. Ставот на телото му е доличен и достоинствен и лишен од секакво расфрлање. Изразот на лицето му е природен и нелицемерен, погледот му е ведар, постојан и нељубопитен, движењата одмерени и мирни, одот природен и изедначен, движењето е украсено со мерка, а зимското и летното облекло му е уредно, скромно, чисто и едноставно. Смерниот ги љуби сите и молчешкум ги поучува. Смерниот човек е миленик на луѓето“ (Св. Нектариј Егински 2007: 431-432). Во литературата, покрај лексемите *смирение*, *смерносѝ*, се среќаваат и *смиреномудрие* и *смерноумие*⁹. Во Старословенско-македонскиот речник (1999: 448-449) ги среќаваме лексемите: *смирение*, *сѣмѣрение*, *сѣмѣреномѣдростие*, *сѣмѣреномѣдрѣствие*. Постои семантичка разлика меѓу лексемите *смирение* и *сѣмѣрение*. Првата се поврзува со коренот *мир* и има значење: ‘помирување, мир’ (гр. *Καταλλαγή*). Втората, според значењата што се приведени, се обидува да го долови значењето на смерност: ‘покорност, смиреност, страдање, измачување, сочувство’. Грчките лексеми кои се приведени за ова значење се: *ταπεινῶσις*, *ταπεινός*, *μετράζειν*, *ταπεινφροσύνη*, *μετριοπαθεῖν*. Во нашава статија нема да дадеме конечно решение за тоа која лексема треба да ја употребуваме со цел да ја означиме оваа христијанска добродетел. Со оглед на постоењето на две лексеми и во старословенскиот јазик, едната која се поврзува со *мир*- *смирение*, а другата како назив на добродетелта – *сѣмѣрение*, можеби е добро за називот на оваа добродетел да се користи лексемата *смерносѝ* (како во преводот на книгата „Св. Нектариј Егински – светител од наше време“). Лексемата *одмереносѝ* е најексплицитно ја прикажува содржината на добродетелта, но сепак, во употребата е повеќе неутрална, не се поврзува со ова значење. Секако, таа нужно треба да влезе во дефиницијата на значењата на лексемите *добродетел* и *смерносѝ*.

⁹ Св. Теофан Затворник, архимандрит Јован Крестјанкин 1995: 138-142. Српскиот превод ги има во форма: *смирно*, *смирноумје*, *смиреномудрије*.

Со анализата што ја приложивме се обидовме да дадеме семантичка и когнитивна анализа на добродетелта (од некои нејзини аспекти). Она што меѓу другото, ни покажа анализата е дека примарните значења на убавото и грдото се духовни, а не телесни и угодни на очите.

Користена литература

- Георгиев Вл., Гълъбов Ив., Заимов Ы., Илчев, Ст. 1971. *Български етимологичен речник*, А-З, том I. Софија: Издателство на Българската академия на науките.
- Дигитален речник на македонскиот јазик, <http://www.makedonski.info/>
- Св. Нектариј Егински *Познај се себеси* во Хондропулос, С. 2007. *Свети Нектариј Егински: светиотел од наше време*, Скопје: Гаконија.
- Николовска, В. 2017. „Семантичките компоненти на лексемата убав“ *Меѓународна научна конференција „Миналото на јазичниот свет - денес и утре“*, 15-16 Ноември, 2017, Скопје, Македонија. Семантичките компоненти на лексемата убав - UGD Academic Repository
- Ожегов, С. И. и Шведова, Н. Ю *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азъ, 1993.
- Старословенско-македонски речник*. Ред. В. Десподова, Прилеп – Скопје: Институт за старословенска култура, Матица македонска, 1999.
- Св. Теофан Затворник и архимандрит Јован Крестјанкин, *О покајању и исповијестѝ*. Цетиње: Светигора, 1995.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. К. Конески, том I, А-Ж. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. К. Конески, том V, Р-С. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2011.
- Угринова – Скаловска, Р. 1979. *Старословенски јазик*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Grujić, B. 1983. *Rečnik latinsko – srpskohrvatski*, Cetinje: Obod.
- Skok, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, том I.

Violeta NIKOLOVSKA

PRIDE AND HUMILITY

(semantic analysis of virtues and their antipodes)

Summary

The aim of our research was the semantic field of the virtue *dignity*, with lexemes that are related and opposed to it (pride, ugly, beautiful, calm, humility, modest). Since this concerns a virtue, the analysis was performed in a philosophical-theological context. We also took into account the etymological analysis of the lexemes and the implications of their etymology in terms of semantics and vocabulary enrichment. The analysis was performed based on the use of the lexemes from this semantic field within the contexts of contemporary Macedonian language and literature.

Марија ПАУНОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

ИСТОРИЈА НА ПРОУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКОТО ЕПИГРАФСКО БОГАТСТВО ОД СТРАНА НА РУСКИТЕ НАУЧНИЦИ

Апстракт: Во овој прилог се задржуваме на руските изданија, монографии и одделни статии, прилози, во кои се публикувани, документирани и интерпретирани словенски епиграфски споменици од Македонија. Целта е да се истакне придонесот на руските научници и на нивните трудови во откривање/пронаоѓање, евидентирање, објавување, интерпретација итн., а со тоа и во афирмација на македонското епиграфско богатство.

Клучни зборови: словенска епиграфика, проучувања, Македонија, руски научници

Македонските епиграфски споменици се интегрален дел од културното минато и од писменото културно наследство на Македонија. Нивната поширока разработка е неминовна ако се има предвид дека многуаспектноста е заложена во самата природа на епиграфското богатство и ако се има предвид дека тие се културолошки, историски, јазични извори..., преку кои се регистрира и се илустрира црковно-духовниот живот, културната историја, писмената, културната традиција низ времето.

Словенската епиграфската активност во Македонија има своја историја најпрвин од времето на глаголската традиција (кусите графити со глаголица на столбовите во манастирот Св. Наум), а потоа и на кирилската традиција (преку кирилските натписи: Самуилов, Варошки и Битолски натпис). Само преку соодветна интерпретација, односно со повеќеаспектно толкување на македонското епиграфско богатство, сметајќи дека епиграфските споменици се како еден вид палимпсест

од минатото, ќе се *ипрочииа* нешто ново или на поинаков начин ќе се *ипреипрочииа* веќе прочитаното.¹

Словенските натписи во Македонија пишувани со кирилско² писмо, иако се куси епиграфски состави кои со векови се оставале по ѕидовите на црквите, конаците, кубињата, црковниот инвентар...; го привлекувале вниманието, делумно или целосно, од различни аспекти (историски, археолошки, уметнички, јазични, текстолошки, културолошки), не само на домашни, туку и на странски автори: Бошковиќ, Габелиќ, Гошев, Григорович, Ѓорѓиќ, Ѓуриќ, Елезовиќ, Иванов, Ковачевиќ, Кожухаров, Мареш, Милјуков, Мошин, Овчаров, Петковиќ, Робаков, Селишчев, Смјадовски, Снегаров, Стојановиќ, Суботиќ, Томовиќ, Ќоровиќи други.

Имено, историјата на проучување на македонските (кирилски) епиграфски споменици, во (јужно)словенски контекст, се сметало дека започнува кога за првпат пред јавноста се претставени Самуиловиот и Варошкиот натпис во втората половина на XIX век. Имено, најстарите кирилски епиграфски споменици од Македонија – натписот на цар Самуил и натписот во Варош, Прилеп, се откриени по втората половина на XIX век. При тоа, особено е важно да се нагласи дека епиграфските споменици им претходат на зачуваните словенски ракописи од Македонија. До средината на минатиот век интересот главно бил свртен кон шест епиграфски споменици, меѓу кои три од

¹ Сметаме дека на овој начин ќе се откријат дел од неоткриените т.е. завиените, превиените, или пак досега недоволно откриените слоеви (културни, уметнички, историски, јазични) на епиграфските споменици како поприлично запоставен сегмент од македонското културно, писмено наследство. Преку анализа и толкување на епиграфските споменици, ќе се презентира нивното значење како писмени извори пред сè, за историјата на културата на Македонија, при тоа отсликувајќи го со *тврдо* перо животот на христијанската култура на овие простори, материјализирана во сè што е обележје на тоа битисување (од монаштвото, преку живописувањето и ктиторството, потоа библиотеките, манастирските посетители и дарувачи и сл.). Исто така, ќе се проследи и статусот на црковнословенскиот јазик во натписите (територијално-хронолошки условен). Факт е дека старословенската/црковнословенската писменост и традиција во Македонија не може да се ограничува само на ракописните книги, туку задолжително треба да се земат предвид и епиграфските споменици.

² Во текстов зборуваме за кирилските епиграфски споменици. Ги земаме предвид и едниот глаголско-кирилски графит, и другиот само глаголски графит од манастирот Св. Наум во Охрид, Македонија.

Македонија; Самуиловиот и Варошкиот натпис, Битолската плоча. Сепак, попохални откритија и истражувања на јужнословенскиот епиграфски материјал настануваат во втората половина на XX век.

Руските научници постојано пројавувале интерес и за словенското епиграфско богатство во Македонија. Прв од нив бил Виктор Иванович Григорович, а по него и архимандритот Антонин Капустин и Павел Николаевич Милјуков.

Григорович (1847) е првиот кој пред повеќе од 150 години ги публикувал словенските натписи од Македонија, а со тоа ја поместил границата за најстарите изданија на кирилска епиграфика од Македонија. Григорович како откривач на охридските натписи, но и на натписи од пошироката територија на Македонија, во средината на XIX век публикува и други натписи пред Самуиловиот, Битолскиот, Варошкиот натпис.

Во овој прилог се задржуваме на руските изданија, како монографии, така и одделни статии, трудови, во кои, покрај други, се публикувани, документирани и интерпретирани епиграфски споменици од Македонија. Целта е да се истакне придонесот на руските научници и на нивните трудови во откривање/пронаоѓање, (дури и само во споменување), евидентирање, објавување, интерпретација итн., а со тоа и во афирмација, на македонското кирилско епиграфско богатство.

Македонските епиграфски споменици пишувани со кирилско писмо биле објавувани и обработувани како, изворно, градиво во различни изданија на руските научни работници. Дел од тие изданија и студии, прилози, до ден денес не изгубиле од своето значење, додека дел од нив се тешко достапни. Во поголемиот број прилози посветени на оваа проблематика, натписите се публикувани сосе расчитување на текстот. Во дел од досегашните испитувања на овие споменици, вршени се, главно палеографски описи на буквите, со делумна нализа на правописот и нецелосен коментар на јазичните елементи.

Затоа, во овој труд правиме кус преглед на публикациите на руските филолози, историчари, историчари на уметност, археолози, византолози, итн.; односно упатуваме на нивниот влог во афирмирање на словенските епиграфски споменици од/во Македонија. Преку навраќање/истакнување на нивниот придонес и на нивните заслуги, се подвлекува;

се повторува нивното непосредно значење за македонската наука, воопшто. Со акцент на некои од овие автори и на нивните трудови, без претензии и исцрпност на темава од повеќе причини, се упатува на автентичните извори, податоци и материјал; на податоци кои во иднина би можеле пошироко да се исползуваат и како извори за македонската историја: јазична, културна, политичка, економско-стопанска итн.

За придонесот на Виктор Григорович во откривање и во публикување, а со тоа и афирмирање на кирилското епиграфско наследство во Македонија, досега не е многу пишувано. Тој е првиот научник, филолог-славист кој во 1845 год. ја посетил југозападна Македонија. Како што вели самиот Григорович во статијата *Изысканія о славянскихъ апостолахъ, произведенныя въ странахъ Европейской Турціи* (1847, 2), дадена му била можност да патува по словенските земји на европска Турција (Атон, Солун, Охрид); при тоа тој со ентузијазам и интерес им пристапил на изворите за историјата на овој крај (јазична, политичка, црковна, културна итн.); собирал и публикувал извори од различен вид, книжевни и епиграфски, ракописи, записи, натписи, стари книги и сл.

Имено, во мај 1845 год. Григорович бил во Охрид, каде со помош на познатиот охридски познавач на старини, Георги Бодлев, имал можност да се запознае и да ги види словенските старини (словенското писмено богатство), меѓу кои, доминантно натписите во Охрид и во Охридско, но и пошироко, зашто Григорович обраќал внимание и на словенски натписи од други места од западниот и од југозападниот дел од Македонија.³ Во неговите обемни извештаи, кои периодично ги испраќал во Русија (објавени во одделно издание во 1915 година: *Донесенія В. И. Григоровича овь его путешествіу по славянскимъ землямъ*), тој пишува и за натписите. Врз основа на овие извештаи Григорович составил и објавил книга за своето научно патување (прво издание во 1848 год. *Очеркъ путешествія по Европейской Турціи*, Ученыя записки Казанского ун-та, Казань, книжка 3 и второ издание во 1877 год., *Очеркъ путешествія по Европейской Турціи - совпадающее второго названия*

³ Во Струга и Струшко (Радожда, Калишта), Преспа, Ресен, Слепче и Журче - Демирхисарско, Топлица, Трескавец; ги споменува малку Велес, Скопје, Штип, Радовиш, Струмица.

можно снѣтъ), во која се вклучени сите материјали за натписите од неговите извештаи. Исто така, некои од натписите (оној поврзан со св. Климент) биле објавени и во гореспомената статија од 1847 година (*Изысканія о славянскихъ апостолахъ, произведениыя въ странахъ Европейской Турціи*). Така, во трудовите од 1847 и од 1848, односно од 1877 година, Григорович ги издал следните словенски натписи од Македонија: надгробниот натпис на Остоја од црквата Св. Богородица Перивлепта; натписот на т.н. надгробната плоча за смртта на Климент, исто така од црквата Св. Богородица Перивлепта; натписот на истата плоча за смртта на архиепископот Прохор; ги споменал и словенските натписи во црквата Св. Константин и Елена;⁴ ктиторскиот натпис од црквата Сите Свети во охридското селото Лешани; словенскиот натпис во малата разрушена камена црква Св Никола во Горна Дебрца; надгробниот словенски натпис во Трескавец.

Григорович забележал дека сите речиси словенски натписи од Охрид и од неговата околина, односно сите натписи чиешто текст тој го објавува, се однесуваат кон подоцнежниот период, не порано од втората половина на XIV век, и нивната појава главно се врзува со проширувањето на српското владеење во Македонија и со вклучувањето на овие реони во српската држава на Стефан Душан. Тој дал и кратка лингвистичка карактеристика на тие натписи „... всѣ надписи, видѣнныя мною въ Охридѣ и ея окрестностяхъ, носятъ отпечатокъ э того господства” (Григорович 1847, 9).

По Григорович овие натписи ги видел архимандритот Антонин Капустин кој го посетил Охрид во 1865 година, при својата свештеничка служба во Константинопол. Тие се објавени во неговите трудови *Поездка по Румелии* (1879) и *Из Румелии* (1886).

Споменатите натписи ги виделе и руските научници Милјуков и Успенски при научната екскурзија во Македонија во 1898 г. во рамките на Рускиот археолошки институт во Константинопол. Интересно е да се напомене дека во известијата на РАИК, и тоа во истиот број - *Отд. Оттиск из Известия Русского археологического института*

⁴ Во средината на XIX век овие натписи биле нечитливи, па затоа и Григорович не ги публикувал.

в *Константинополе*, 4, вып.1, *София*, 1899, пишуваат неколку руски научници, Милјуков (*Христијанские древности в Западной Македонии*); Успенски (*Надпись царя Самуила*) и Флорински (*Несколько замечаний о надписи Царя Самуила*). Тие го објавуваат и се задржуваат на натписот на цар Самуил – најстариот датиран натпис н а словенски јазик од Македонија, една деценија по неговото откривање во 1888 год. Истата година, но во друго списание, фокусот врз Самуиловиот натпис е и на Карски (*Надпись Самуила 993 года*).

Имено, информацијата за оваа плоча стигнала до Успенски, тогашен директор на Рускиот археолошки институт во Цариград и тој во 1898 прави научна обиколка/екскурзија во Македонија при што веќе следната година (1899) го издава натписот со сел фотоснимка и расчитување со реконструкција на текстот што недостасува, но без пополнување на името на мајката на цар Самуил. Успенски на овој споменик од првостепено значење се задржува од филолошки, доминантно палеографски аспект, донесувајќи и по некоја историско-литературна особеност. Флоринскиј на повеќе страници ја разгледува морфологијата на нацртите на овој драгоцен извор. Во своето расчитување Карски го расчитува името на мајката на цар Самуил како Наталија (Карски 1962, 565).

Рускиот историчар, научник, политичар Милјуков заедно со Успенски и други, бил дел од научната екскурзија во Македонија (Солун, Воден, Преспа, Битола, Охрид, Корча, Слепче, Сливница, Претор, Прилеп-Трескавец и Варош, Скопје) на Рускиот археолошки институт во Константинопол и во својот труд, споменат погоре, ги претставил зачуваните христијански споменици, ракописи, натписи; некои само преку опис, некаде со сел копии, снимки или факсимили Во неговата обемна студија на сто и триесет страници, Милјуков се задржува и подлабоко ја разгледува и целата стилско-иконографска програма на црквите, храмовите коишто ги посетуваат, како и историјата и карактеристиките на секој објект. Го зема предвид и комплексот од најдени црковни предмети/богатства. Милјуков донесува вредни податоци и изданија на натписите – ктиторски, фреско-натписи, натписи врз предмети, и тоа: од црквата Св. Богородица Перивлепта; од Слимничкиот манастир; од црквата Св. Архангел во с. Претор; од Слепченскиот манастир; ги објавува и словенските натписи во Прилепско со темел-

но задржување на манастирот Трескавец; од црквата Св. Богородица Пречиста, Прилеп; споменува словенски натписи во Градско; потоа од црквата Св. Никола, Љуботен; натписите во црквите во Св. Спас и Св. Архангели во с. Кучевиште; од Марков манастир. Според него Ресен е оаза на словенски натписи (1899, 98).

Придонес за афирмирање на кирилското епиграфско богатство во Македонија имаат и изданијата на Лавров од 1914 и на Селишчев од 1951,⁵ зашто му одделуваат засебно место и го издаваат Самуиловиот натпис. Сперански, исто така, во 1930 во трудот *Из славјанской эпиграфики* го споменува и епиграфски материјал од Македонија - Самуиловиот и Варошкиот натпис.⁶

Мошин како истражувач-медиевист, палеославист и културолог, бил најревностно посветен на словенското писмено наследство – ракописно и епиграфско (од систематска регистрација и опишување на расположливиот фонд, до издавање збирки на словенски ракописи во повеќе центри од поранешна Југославија - Загреб, Љубана, дел од оние во Белград и во Македонија). За него се вели дека е еден од најголемите познавачи на македонската средновековна култура, и со него македонската средновековна историографија и култура застанува на здрава научна основа, темелејќи се пред сè на објективност. Исто така, Мошин ги поставил темелите на словенската палеографија, па посредно и на кирилската епиграфика; занимавајќи се со најстарите кирилски натписи, Самулов, Варошки и Битолски.

Во прилог на нашето истражување се и четирите драгоцените тома од *Споменици на средновековнаџа и џоноваџа исџорија на Македонија* - издадени од страна на Архивот на Македонија (том I-III) и Институтот за старословенска култура (том IV) чии уредници се Мошин, но и соработниците (Бабиќ, Белчовски, Илиевска, Илиевски, Илјовски, Миљковиќ-Пепек, Николовска, Ношпал-Никулска, Петров, Расолко-

⁵ Селишчев пројавувал интерес за записите и натписите од овие краишта и претходно, за што сведочат: Селишчев (1922) „Запись горнореканца’ и Селишчев (1932), „К изучению македоно-болгарских записей».

⁶ На словенскиот епиграфски материјал понекаде во своите дела се задржуваат или само ги споменуваат Гилфердинг, Јастребов, Срезневски и Шчепкин.

ска-Николовска, Славеска, Томоски, Угринова-Скаловска).⁷ Во овие публикации се регистрирани спомениците од средновековната и понова историја на Македонија, а даден е и нивни кус опис. Ова капитално неколкутомно издание чиј прв том е отпечатен во 1975, вториот во 1977, третиот во 1980, а четвртиот во 1981,⁸ опфаќа споменици од скопската област (том I); документарни текстови од Македонија од епохата на престижот на *толемийе сили* врз балканските земји (том II); споменици од полошката област и соседните области во XIV век (том III); од прилепската област (том IV); и во нив во преден план се грамотите, записите и друга документарна граѓа за црквите и манастирите, меѓу кои свое место имаат и натписите од овие краишта.

Понепосредно во 1966 г. (в. Користена литература) Мошин го насочува својот интерес кон инскриптите. Владимир Мошин ги разгледува најстарите кирилски епиграфски споменици од Македонија – натписот на цар Самуил и натписот во Варош, Прилеп и Битолската плоча. Тој зборува и за глаголски букви во манастирот Св. Наум. Во овој храм покрај глаголски има и кирилски букви, т.е. паралелно користење на двата графиски система.

На графитите од манастирски комплекс Св. Наум се задржува и Мареш (2008, 233-34), иако овој прилог е објавен првично 1985 г. во „Зборник Наум Охридски“, *Историски архив*-Охрид, Охрид, 9-12. На секој од трите скапоцени споменици на старата словенска епиграфика, како што ги нарекува Мареш (2008, 238), им посветува одделно внимание, односно се задржува на трите графита (еден глаголско-кирилски и два кирилски), преку можен прочит и интерпретација (палеографска и јазична оценка на кусите текстови) и предложено датирање, секако имајќи ги предвид претходните трудови посветени на овие текстови.

На словенската епиграфика од Македонија во последнава деценија место во своите истражувања ѝ посветил и Сава Михеев, и тоа во двата труда; едниот од 2013 и другиот од 2014 година. Неговиот фокус

⁷ Ги наведовме сите соработници без прецизирање на кој том од едицијата секој од нив учествувал.

⁸ По смртта на Мошин, во 1988 г., е испечатен и петтиот том од оваа едиција посветен на македонските југоисточни краеве, особено на Осоговско-овчеполскиот крај и на Повардарие.

главно е насочен на натписите-графити од црквата Св. Архангели во манастирот Св. Наум, Охрид (еден глаголско-кирилски и два кирилски натписи); графити кои веќе многукратно го привлекле вниманието на научниците од втората половина на XX век, меѓу кои на Мошин и на Мареш. Станува забор за натписи од крајот на X век до средината на XIII век (Мареш 2008, 238).⁹ Најдрагоцената работа во истражувањата на Михеев е откривањето на еден нов кус глаголски натпис од истов храм во 2013 год. Тој го објавува за првпат, дава фотографија, расчит на текстот на натписот и по некоја белешка за неговите палеографско-лингвистички особености. Според него, текстот е примарно од крајот на X и почеток на XI век е (Михеев 2014, 207).

Во науката до откривањето на овој нов глаголски графит, се сметало дека глаголско-кирилскиот графит од истата црква е единствен споменик на глаголската епиграфика на македонското подрачје (Мареш 2008, 233). Михеев (2014, 207) пак констатира дека комплексот на древни графити во црквата Св. Архангели во манастирот Св. Наум несомнено заслужува понатамошно истражување, коешто допрва следува, зашто освен Далмација, последователни истражувања на епиграфиката не постојат, што не дозволува да се суди за патот и за скалата на распространување на глаголицата на Балканот (Михеев 2013, 60).

Во прилогот од 2013 г., вниманието на авторот Михеев го привлекува и графитот, натписот од Св. Никола, Крупиште, Источна Македонија.

Во овој труд се навративме на (историјата) на изучување на словенските натписи во Македонија од страна на руските научници, при тоа упатувајќи на некои од публикациите со исклучителната важност за нас Македонците, но и пошироко за палеославистиката, медиєвистиката и словенската епиграфика. Од изнесеното се забележува дека литературта посветена на македонските епиграфски споменици издадена од страна на руските научни работници и не е така сиромашна. Во научните описи на сериозни имиња од руската наука, меѓу другото, им е отстапено место и на словенските, доминантно кирилски, епиграфски споменици од Македонија. Сите трудови се придонес не само за

---

⁹ Тука зборуваме за општа, ориентациска хронологија на трите текста, без прецизирање на времето од коешто секој одделно потекнува, иако на можното датирање се задржале нивните проследувачи.

објавувањето и за евидентирањето, туку и за понатаму, како појдовна точка за идни проучувања од различни аспекти, главно, на словенските натписи во Македонија; поточно, за изучување како што заслужуваат.

И во нашето сумирање повторно ја истакнуваме заслугата на Григорович кој пред повеќе од 150 години, прв ги публикувал словенските натписи од Охрид и од Охридско, а со тоа ја поместил границата на најстарите публикации на кирилската епиграфика во/од Македонија.

Користена литература:

- Григорович, И. В., 1847, „Изысканія славянскихъ апостолахъ, произведенныя въ странахъ Европейской Турціи“, *Журналъ Министерства Народнаго просвещения*, часть ЛІІІ. Санктпетербургъ.
- Григорович, И. В., 1877, *Очерк путешествія по Европейской Турции*, Изд.2-е. Москва.
- Капустин, А., 1866, *Из Румелии*, Ст. Петербург.
- Карский, Ф. Е., 1899, „Надпись Самуила 993 года“, *Руский филологический вестник*, 42, 231-236.
- Карский, Ф. Е., 1962, *Труды по белорусскому и другим славянским языкам*, Москва.
- Лавров, А. П., 1914, *Палеографическое обозрение кирилловского письма*. Птгр.
- Мареш, В. Ф., 2008, „Стари словенски натписи (графити) во црквата на манастирот Свети Наум на Охридското Езеро“. –В: *Компјаративна фонологија и морфологија на македонскиот јазик (синхронија и дијахронија)*, Скопје: Универзитет *Св. Кирил и Методиј*, 233-238.
- Милуков, П., 1899, „Христијанские древности в Западной Македонии“. *Отд. Оттыск из Известия Русского археологического института в Константинополе*, 4, вып.1, София.
- Михеев, М. С., 2013, „Два кратких глаголических граффити в монастыре св. Наума под Охридом и в св. Софии в Стамбуле“. *Slověne = Словѣне*, М., Vol. 2. № 2. С. 52–63.
- Михеев, М.С., 2014, „Древние надписи-граффити в монастыре св. Наума под Охридом: Предварительные наблюдения“, *Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир Кирилومتодијевската традиција и македонско-рускиот духовни и културни врски* (организиран по повод 1150 години од Моравската мисија и од словенската писменост), Охрид, 3–4 октомври 2013 (Конгресен центар на УКИМ, Охрид), Скопје, 205–208.
- Мошин, Вл., 1996а., „Најстарата кирилска епиграфика“. –В: *Словенска писменост 1050-годишнина на Климент Охридски*, Охрид, 35-44.

- Мошин, Вл., 1966б., „Битољска плоча из 1017 године“. –В: *Македонски јазик* XVII. Скопје, 51-61.
- Мошин, Вл., 1971, „Уште за битолската плоча од 1017 година“, *Историја*, 7. Скопје, 2. 255-257
- Мошин, Вл., 2000, *Словенска палеографија*, Скопје: Менора.
- Паунова, М., 2014, „Словенските натписи во Охрид во трудовите на В. И. Григорович“, Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир *Кирил-мелитодиевската традиција и македонско-рускиот духовни и културни врски* (организиран по повод 1150 години од Моравската мисија и од словенската писменост). Охрид, 3–4 октомври 2013 (Конгресен центар на УКИМ, Охрид), Скопје, 2014. 279-286.
- Селищев, М. А., 1922, „Запись горнореканца“, *Из заметок по этнографии и диалектологии Македонии*, Учение записки высшей школы г. Одессы, т. 2, 1, 85-90.
- Селищев, М. А., 1932, „К изучению македоно-болгарских записей“, *Македонски преглед*, кн.3.
- Селищев, М. А., 1951, *Старославянский язык*. М., I, с.74;
- Сперанский, М. Н., 1930 во трудот *Из славянской эпиграфики*, Докл АН СССР, N3.
- Успенский. И. Ф., 1899, „Надпись царя Самуила“. –В: *Известия Русского археологического института в Константинополе*, IV, вып.1, София, 1-4.
- Флоринский, Т. Д., 1899, „Несколько замечаний о надписи Царя Самуила“. –В: *Известия Русского археологического института в Константинополе*, IV, вып.1, София, 1899, 5-13.
- Mathiesen, R., 1977, „The Importance of the Bitolja Inscription for Cyrillic Paleography“, –V: *The Slavic and East European Journal*, 21, 1. 1-2.

Marija Paunova

HISTORY OF THE STUDY OF SLAVIC EPIGRAPHIC MATERIAL IN MACEDONIA BY RUSSIAN SCIENTISTS

Summary

This article examines the contribution of Russian editions in the affirmation of Macedonian epigraphic wealth. Our focus is stress on eminent surdes, editions od Russian scientists that publish, document and interpret epigraphic monuments from Macedonia.

УДК 811.163.3'373.7

УДК 811.112.2'373.7

Бисера СТАНКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

МЕТАФОРИЧКИ КОНЦЕПТИ НА СОМАТСКИТЕ ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА *СРЦЕ* ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Фразеологијата е рефлексija на менталитетот, културата, социјалниот развој и на начинот на кој говорителите на тој јазик го перцепираат светот. Особено значајно место во фразеологијата заземаат соматските фраземи кои можат да откријат каква улога и значење имаат називите за делови од телото во еден јазик. Овој текст е обид да се анализираат соматизмите со компонента *срце* во македонскиот и во германскиот јазик, со цел да се утврдат сличностите и разликите помеѓу двата јазика користејќи и дополнувајќи ги метафоричките концепти на Лејкоф и Џонсон (2004) кои го прошируваат концептот на метафора надвор од класичните реторички дефиниции и укажуваат дека секојдневните метафорички изрази обично сугерираат когнитивни обрасци.

Клучни зборови: соматски фраземи, срце, компаративна фразеологија, метафорички концепти.

Вовед

Главната цел на оваа анализа е контрастивното проучување на метафоричните концепти врз основа на соматски фраземи со компонента *срце* во македонскиот и во германскиот јазик. Анализата се базира врз наодите на когнитивната лингвистика, која истражува како светот е лингвистички концептуализиран. „Соматските фраземи обично служат како израз на емоционалните, на менталните карактеристики и на различните активности на личноста, го одразуваат нејзиниот однос кон околината и претставуваат израз на традиционалната симболика на говорот на телото, како и на локалните и вообичаени традиции и суеверија“ (Földes 1985: 21). Соматските фраземи претставуваат 15-20% од сите фраземи во современиот германски јазик (Reichstein 1994: 21),

додека соматските фраземи со компонента *срце* го заземаат третото место меѓу соматизмите во германскиот и во францускиот јазик кои вклучуваат компонентите: *рака, лава, срце, око, нога* (Gresiano 1998b: 144). Според Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова, во македонскиот јазик има 134 соматски фраземи со компонента *срце* (2014: 79). Уште во античко време срцето било центар на животната сила и на душата. Тоа е изворот на различни чувства: љубов и омраза, радост и тага, храброст и страв или паника, среќа и несреќа, тага и олеснување итн. Срцето е место кадешто се раѓаат чувствата и емоциите (мак. *желбаџа / чувсџивоџа му се роди во срцеџа*) и сад во кој тие се влеваат (мак. *срцеџа ми се исџолни со оџиров / џаџа*). Тоа многу често се заменува со зборот *душа* особено во релација со чувствата на среќа или тага: гер. *jm. blutet das Herz* (мак. *срцеџа ми крвари*), *jm. geht das Herz auf* (мак. *ке му излезе срцеџа*), *die Herzen [der Frauen] brechen* (мак. *џи скрџи женскиџе срце*), *jm. sein Herz verschenken* (мак. *некому му џо џогари срцеџа*), *sein Herz an jn. verlieren* (мак. *ја џуби џлаваџа џо некоџо*), *etw. greift ans Herz; sprechen wie es einem ums Herz ist* (мак. *зборува како му е на душаџа/срцеџа*); *wissen, wie es jm. ums Herz ist* (мак. *знае како му е околу срцеџа*); *sein Herz sprechen lassen* (мак. *зборува ог срце*); *jm. ans Herz gehen/greifen/rühren* (мак. *џо гоџре го срцеџа*), *jm. mitten ins Herz treffen* (мак. *џо џроџна џраво во срце*).

Срцето се користи и за изразување на:

- **љубов:** *sein Herz für jn./etw. entdecken* (мак. *џо оџвори срцеџа некому/на неџџа*); *jm. sein Herz schenken* (мак. *џо џогари своеџа срце некому*);
- **храброст:** *sich ein Herz fassen; nicht das Herz haben etw. zu tun* (мак. *нема срце га сџори неџџа*); *mein Herz hat mich verlassen, jd. hat sein Herz verloren* (мак. *нема срце/храбросџа*);
- **сочувство:** *ein Herz für jn./etw. zeigen/haben* (мак. *има срце за некоџо или неџџа*); *das Herz für jn./etw. bluten lassen* (мак. *му крвари срцеџа за некоџо/неџџа*);
- **карактер или став:** *sich ein junges Herz bewahren* (мак. *си џо сочува младоџа срце/гџх*); *ein goldenes Herz haben* (мак. *има злаџно/добро срце*); *ein Herz von Stein haben* (мак. *има срце ог камен*); *das Herz auf der Zunge tragen/haben; das Herz auf dem rechten Fleck haben.*

Лејкоф и Џонсон разликуваат три вида метафори: структурни метафори, метафори за ориентација и онтолошки метафори.

Структурни метафори според нив се *Арџументирањето е војна* или *Времето е пари*. „Досега го истраживме она што ќе го наречеме структурни метафори, случаи кога еден концепт е метафорично структуриран во однос на друг“ (Lakoff/Johnson 2003: 14).

За разлика од структурните метафори, метафорите за ориентација се темелат на положбата на телата и гестикуирањето затоа што среќата се поврзува со искуството дека исправеното држење обично значи здравје или благосостојба на телото, дека луѓето лежат кога се болни или ги спуштаат главите кога се тажни.

Онтолошки метафори: човечкото тело и емоциите се објекти, а апстрактните чувства се сфатат како супстанца, на пр. гневот е жешка супстанца. Според нив суштината на метафорите е разбирање на една појава низ призмата на друга појава (2003:5).

Методологија и анализа

Методологијата ја опфаќа анализата на секој пример во рамките на основниот метафорично структуриран концепт, а потоа, соматизмите со компонента *срце* се класифицираат според концептуалната метафора во македонскиот и во германскиот јазик. Притоа предвид беа земени две основни прашања поврзани со анализата: Кои се најважните појдовни точки од кои произлегуваат метафоричните концепти? Во кои семантички области се репродуцираат? Појдовна точка при класификацијата е истражувањето на Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова (2014) кои ги анализирале фраземите во рамките на овие концепти во македонскиот, рускиот и чешкиот јазик. Класификацијата наметна потреба од додавање на други дополнителни концепти со цел да се воочат што повеќе разлики помеѓу двата јазика кај коишто беа утврдени многу повеќе совпаѓања отколку разлики.

Метафората *љубовта е војна* се потпира врз концептот на *љубов* кој е делумно структуриран, објаснет или разбран преку карактеристиките на доменот *војна*. Се работи за делумно совпаѓање на овие два концепти затоа што секоја метафора користи само делови, без притоа да има трансфер на сите карактеристики од доменот *војна* во

доменот љубов, туку само на одредени сегменти или карактеристики (Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова, 2014:79). Корелацијата меѓу овие два концепта се темели врз фактот дека љубовта може да рани, да зароби, да освои, да убие, нешто што е карактеристика на војната и последиците кои таа ги носи со себе. Секоја војна подразбира судир или конфликт помеѓу две или повеќе спротиставени страни, нешто што е присутно и во меѓучовечките односи, на пример партнерите може да се напаѓаат меѓусебно, но и да бидат нападнати од страна. Во сите меѓучовечки односи поврзани со поимот љубов постојат интензивни чувства и емоции и затоа многу често тој интензитет во фразеологијата се пренесува со употребата на оваа метафора и тоа во различни јазици. Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова (2014) нотираат совпаѓање помеѓу овие фраземи во македонскиот, чешкиот и рускиот јазик, а истото се случува при контрастирањето со германскиот јазик кој не припаѓа на групата словенски јазици.

мак.: *ми то рани срцејѝо, ми то ѝрободе срцејѝо, ми то ѝлени срцејѝо, ми то зароби во срцејѝо, ми то освои срцејѝо*

гер.: *jm. Herz verwunden, jm. (mitten) ins Herz stechen, (ihre Schönheit) fang sein Herz, jn. ins Herz einschliessen, jm. Herz gewinnen/erobern*

Вториот метафорички концепт *љубовѝа е ѝпредмеѝ* е поврзан со чувството на љубов, но овој пат искажано преку материјализација во предмет кој може да се подари, најде, изгуби, уништи и сл. Асоцијацијата на љубовта како кршлив предмет е присутна и во германскиот јазик.

мак.: *ми то гaгe срцејѝо на гланка, ми то скрши срцејѝо*

гер.: *sein Herz ausschütten, jm. das Herz brechen*

Во германскиот јазик компонентите *срце* и *гланка* се јавуваат како дел од друг метафорички концепт со значење *собира храбросѝ*: *sein Herz in die Hand nehmen; sein Herz in beide Hände nehmen.*

Љубовѝа е оѝан како метафора го поврзува интензитетот на чувството на вљубеност со силата на огнот. Оваа аналогија се наоѓа во повеќе фраземи во германскиот јазик, најчесто искажана преку глаголот *ѝори* (герм. *brennen*), кој го прикажува интензитетот љубовта.

мак.: *срце во ѝламен, ми изѝоре срцејѝо*

гер.: *Herz in Flammen, sein/ihr Herz brennt für jn.*

Чувството на љубов е придружено со желбата да се биде постојано во близина на лицето со кои ги делиме или не истите чувства, што е основата на метафората **љубовта е сила** и **љубовта е ѝесна врска**. Овие метафори произлегуваат од свесноста за надворешното опрукужување и природните појави како гравитацијата, електрицитетот, магнетизмот, кои можат да се измерат и дефинираат, а истовремено да се користат како асоцијација отсликувајќи ги интензивните чувства кај човекот.

мак.: *ме влече срцејто кон некојто, ми то ѝриѝиска срцејто*

гер.: *Es zieht mein ganzes Herz mich zu ihm hin (Schiller), jm. das Herz schwer machen*

мак.: *срце во окови, едно срце и душа, слабосѝ ми е, ми лежи на срце, ми ѝприрасна за срце*

гер.: *ein Herz und Seele sein, jn. ins Herz schließen, jm. ans Herz gewachsen sein*

Метафорите кои се користат за изразување страв се мотивирани од физиологијата т.е. од реалната содржина на сликовитите основи на фраземите и фразеолошкото значење поврзано со овие фраземи е во тесна врска со искуството. Човечкото тело и лицето се извор за метафорите поврзани со стравот како емоција, која во психологијата се дефинира како реакција на реална или замислена опасност, неочекувана ситуација или закана. Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова (2014:83) во своето истражување ја издвојуваат метафората **сѝравоѝ како сѝуг** како базична поради сличноста во реакцијата при страв и при студ. Тие велат дека обично овој метафориски модел е најброен, истакнувајќи дека комбинацијата **сѝуг** и **срце** ја има во македонскиот и во рускиот јазик, додека во чешкиот не наишле на соодветен еквивалент.

Во германскиот јазик се јавуваат два еквивалента на македонскиот **срцејто ми семне**, и тоа: *mein Herz friert* и *mein Herz friert ein*.

Сѝравоѝ како вонредна сосѝојба на орѝанизмоѝ како метафора опфаќа тешкотии при функционирањето на организмот и невообичаено функционирање. Во првата подгрупа може да се класифицираат фраземите:

мак.: *срце му скокна од радосѝ/сѝправ, срцеѝо му засѝана, му ѝукна срцеѝо од сѝправ*

гер.: *sein Herz übersprang vor Angst, ihm stockte das Herz, sein Herz sprengte vor Angst*

Во втората подгрупа на невообичаено функционирање припаѓаат фраземите:

мак.: *срце ми слезе во ѝеѝици, срцеѝо ми се качи во ѝрлоѝо*

гер.: *jm. fällt das Herz in die Hosen, das Herz schlug ihm bis zum Halse*

Акцентот на метафората *радосѝа е ѝечносѝ во сад* е врз интензитетот и контролата на аспектите на среќа. Среќата е многу интензивна емоционална состојба која понекогаш не е лесно да се контролира. Интензитетот во оваа метафора е означен со количината на течноста во садот и со способноста или неспособност на субјектот да ја задржи во садот (Kövecses 2010: 98).

мак.: *срцеѝо ми е ѝолно, ми ѝо ѝолни срцеѝо, срцеѝо/душаѝа ми се исѝолни*

гер.: *mein Herz ist voller Freude, etw. erfüllt sein Herz/seine Seele*

При доживувањето радост се забележува невообичаено функционирање на органите во човечкото тело. Ваквите симптоми ја асоцираат оваа состојба со состојбата на болест што е основа за метафората *радосѝа е болесѝ* (Kövecses 2010: 132).

мак.: *срцеѝо ќе ми лейне, срцеѝо ќе ми ѝрсне/излеѝа од радосѝ*

гер.: *ihm ging das Herz über vor Freude*

Таѝаѝа е болесѝ како метафора е поврзана со силен емоционален набој кој може да предизвика физиолошки промени кај секоја индивидуа. Надворешната манифестација на оваа емоција е основата на фраземите што изразуваат тага.

мак.: *ми се ѝара срцеѝо/ му се кине срцеѝо, ѝо/ја жеѝна в срце/до срце/во срце,*

до срце ѝо/ја заболe, му крвари срцеѝо, ѝо ѝоѝоди ѝраво во срце

гер.: *etw. zerreißt mein Herz, etw. hat sein Herz heiß gestochen, jm. blutet das Herz, jn. ins Herz treffen*

Тајна е љежина е модел кој е тесно поврзан со претходниот.
мак.: *камен ми љежи на срце, има камен на срце, има трупка во срце/на срце*
гер.: *einen Stein auf dem Herzen haben, etw. liegt ihm/ihr am Herzen*

**Табеларен преглед на сличностите и разликите
на соматските фраземи во компонента срце во
македонскиот и во германскиот јазик**

Заеднички концепти македонски - германски	Метафорички концепти во македонскиот јазик	Метафорички концепти во германскиот јазик
Срцето е сад во кој се влеваат чувствата сад за емоции сад за нешто вредно Срцето е гнездо	Срцето е кревет (интимен сад) <i>Му лејнува на срце.</i> <i>Му лежи на срце.</i>	Срцето е саксија <i>jm. etw. ins Herz pflanzen</i> (мак. <i>некому љосагува нешто во срцејо</i>)
Срцето е тврдина која треба да се освои Срцето е територија		
Срцето е предмет кршлив предмет скапоцен предмет	Срцето е копец. Срцето е конец. <i>Срцејо му се збира како којец.</i> <i>Срцејо му се врзало во лужд.</i>	Срцето е предмет што може да се носи <i>das Herz auf der Zunge tragen</i> (букв. <i>носи срце на јазик,</i> мак. <i>искрено зборува</i>)
Срцето е супстанца		
Срцето е живо суштество срцето е личност		
Срцето е птица Срцето е борец	Срцето е маж <i>Има машко срце.</i>	
Срцето е цвеќе/цветна градина		

Срцето е поле		Срцето е почва/ земја <i>aus seinem Herzen keine Mördergrube machen</i> (букв. <i>не ѝ прави гроб од своето срце,</i> мак. <i>не си го кайраносувај срцето</i>)
Тагата/страдањето е болест тагата е ранет орган што крвави	Тагата е повреден орган Тагата е отровна супстанца Тагата е долготрајна болест <i>Срце му чемрее/црнее. Срцето му е кайраносано/ иуиумосано. Срцето му е ѝолно со кайран.</i>	
Љубовта е предмет Љубовта е оган Љубовта е сила Љубовта е тесна врска		Љубовта е губење контрола <i>sein Herz (an jn.) verlieren</i> (букв. <i>го изгуби срцето ѝо некојо,</i> мак. <i>ја изгуби гланта ѝо некојо</i>)
Емоциите се извор на енергија позитивните емоции се топлина недостатокот на емоции е студ интензивните емоции се пламен стравот е студ радоста е топлина	Силниот копнеж е оган Болката е оган. <i>Срце му изгоре ѝо неа. До срце го изгоре.</i>	
Стравот е вонредна состојба на организмот		

Чувствата се живи суштества		Чувствата се растенија <i>jm. etw. ins Herz pflanzen</i> (букв. засадува некому нешто во срцејто)
Негативните емоции се тежина Тагата е тежина	Негативните емоции се глодар <i>Му то тризе срцејто. Му то јаге срцејто.</i>	
Радоста е лесна Радоста е течност во сад Радоста е болест		
Позитивните чувства се горе		
Стравот е долу <i>Срцејто му ошце/слезе во шејцкије.</i> <i>jm. rutscht das Herz in die Hose</i>		
		Туѓата надмоќ значи да си долу <i>jemandem das Herz abdrücken</i> (букв. <i>му то ошчеаши срцејто. мак. му то ошцевари срцејто</i>)
	Многу е добро Малку е лошо <i>Пушиа срце. Сшега срце.</i>	Белото е добро Црното е лошо <i>ein weißes Herz haben.</i> (букв. има бело срце) <i>ein schwarzes Herz haben.</i> (букв. има црно срце)
Широчината е добра Теснотијата е лоша	Радоста е широчина Грижата е теснотија <i>Од сè срце и душа. Ошвора срце. Сшега срце.</i>	

Симпатијата е физичка блискост <i>Прирасна за срце</i> <i>jn. ans Herz gewachsen sein</i>		
Негативното е темно Позитивното е светло		
	Храна-метафори • осветата е храна • гладот е состојба • чувствата се храна <i>Срце ѿ изело <да би ѿ>. (клетва)</i> <i>На ѿладно срце.</i> <i>Ми ѿ нарани срцеѿо (душаѿа.)</i>	
Чувствата се нешто што е сокриено		
Недостатокот на чувства е мачнина		
Негативните чувства се нешто што е насобрано <i>seinem Herzen Luft machen</i> (букв. ѿ ѿровеѿрува срцеѿо, мак. му олесна на срцеѿо)		
		Прегледот е медицинска дијагноза <i>jn./etw. auf Herz und Nieren prüfen</i> (букв. ѿреѿлегува до срце и бубрези, мак. ѿемелно ѿреѿлеува)

Заклучок

Доколку се погледне анализата и прегледот на метафоричките концепти на фраземите со компонента *срце* во двата јазика може да се забележат многу совпаѓања и универзалност во однос на сличноста на значењата и сликите кои се наоѓаат во основата на фраземите. Во

голема мера се работи за исти или слични метафорички концепти, иако се работи за два јазика кои не припаѓаат на исто јазично семејство. Целта на анализата беше предизвикот да се одговори на прашањето дали двата јазика кои не припаѓаат на исто јазично семејство имаат сличности кога се работи за овој вид фраземи и дали постојат разлики. Кај најголем дел од примерите се забележуваат совпаѓања кои се антрополошки поткрепени. Разликите кои се јавуваат помеѓу двата јазика се дополнетите метафорички концепти како на пример: *срцеѝо е креветѝ, койѝец, конец, маж* кои ги има во македонскиот јазик за разлика од германскиот каде што се забележуваат други концепти: *срцеѝо е саксија, ѝочва и ѝредметѝ којѝиѝо може да се носи*. Интересен е примерот во македонскиот јазик *има машко срце* со значење *храбар човек*, преземен од Фразелозкиот речник на македонскиот јазик, кој ги отсликува традиционалните патријархални односи во општеството. Во македонскиот јазик се забележуваат многу архаични фраземи како *срце му се збира како койѝец, срцеѝо му е каѝтраносано* и една клетва *срце ѝо изело <да би ѝо>, срце да/ке ѝо изеде!*, како и концептот поврзан со храната *на ѝладно срце, ми ѝо нарани срцеѝо (душаѝа)*, кој отсуствува во германскиот јазик. Во германскиот јазик паѓаат в очи концептите поврзани со контрола и темелност. Првиот метафорички концепт е *љубовѝа како ѝубење конѝирола: sein Herz (an jn.) verlieren* (букв. *ѝо изѝуби срцеѝо ѝо некоѝо*, мак. *ја изѝуби ѝлаваѝа ѝо некоѝо*) каде што може да се забележи замена на членот *срце* со *ѝава* во македонскиот јазик, а вториот е концептот *ѝреѝлегоѝ е медицина дијагноза: jn./etw. auf Herz und Nieren prűfen* (букв. *ѝреѝлегува до срце и бубрези*, мак. *ѝемелно ѝреѝлегува*). Освен овие концепти кои ги нема во македонскиот јазик, во германскиот јазик се јавуваат и: *чувсѝиваѝа се расѝиенија, ѝуѝаѝа надмоќ значи да си долу и белоѝо е добро, а црноѝо е лошо*. За разлика од германскиот, во македонскиот нема *црно* и/или *бело срце*. Во однос на емоциите во македонскиот се забележуваат повеќе концепти поврзани со радоста, тагата, копнежот, болката, грижата и страдањето, како и еден концептот наречен *неѝаѝивниѝе емоѝии се ѝлодар: му ѝо ѝризе срцеѝо. му ѝо јаде срцеѝо*.

Користена литература:**на кирилица:**

Велковска, Снежана, 2008, *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Велковска, Снежана/Конески, Кирил/Цветковски, Живко, 2011, *Толковен речник на македонскиот јазик Р-С, том V*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Мирчевска-Бошева, Биљана/Делова-Силјанова, Јасминка, 2014, „Соматските фраземи и емоциите во чешкиот, во рускиот и во македонскиот јазик“, *Зборник на трудови од V македонско-чешка научна конференција по повод jubилејот 65 години по чешки јазик и книжевност, Скопје, 17–18 мај 2012*: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“. 77–88 стр.

Ширилов, Ташко, 2009, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик Р-Ш, том III*, Скопје: Огледало.

Официјален дигитален речник на македонскиот јазик < <https://makedonski.gov.mk/>> пристапено на: 4.4.2022.

на латиница:

DUDEN Band 11. *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage*. Mannheim 2002. Földes, Csaba. 1985. „Über die somatischen Phraseologismen der deutschen, russischen und ungarischen Sprache. Versuch einer konfrontativen Analyse“. *Germanistisches Jahrbuch DDR-UVR*, 18–40 стр.

Földes, Csaba, 1996, *Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra- und interlinguale Zugänge*. Heidelberg: Groos.

Greciano, Gertrud. 1998b. „Zur Phraseologie des Herzens.“ DURCO, Peter (Hg.). 1998. *Europhras '97. Phraseology and Paremiology*, 144–150 стр.

Kövecses, Zoltán, 2010. *Metaphor: A Practical Introduction, 2nd Edition*, Oxford University Press.

Krohn, Karin, 1994, *Hand und Fuß. Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*, Acta Universitatis Gothoburgensis. Surte.

Lakoff, George/Johnson, Mark, 2003, *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

Schemann, Hans, 1993, *Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext*, Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung. Stuttgart.

Bisera STANKOVA

**METAPHORICAL CONCEPTS OF THE SOMATISM *HEART* IN
MACEDONIAN AND GERMAN**

Summary

Phraseology is a reflection of mentality, culture, social development and the way speakers perceive the world. Somatisms, as phraseological units that contain a reference to at least one part of the body, have a particularly important place in phraseology. This article is an attempt to analyse the somatism “Heart” in Macedonian and German, in order to determine the similarities and differences between the two languages. This is achieved by using and supplementing the metaphorical concepts of Lakoff and Johnson (2004) that extend the concept of the metaphor beyond the classical rhetorical definitions and indicate that metaphorical expressions usually suggest cognitive patterns known as metaphorical concepts, that express different emotions such as love, fear, joy, sadness etc.

УДК 811.161.1'373.7

УДК 811.163.3'373.7

Екатерина ТЕРЗИЈОСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА *ЦРВЕНО* ВО РУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Феноменот на боите, нивното значење и восприемање се предмет на интерес на многубројни истражувања од различни сфери. И овој труд претставува обид да се расветли уште еден сегмент на оваа сложена појава. Конкретно, трудот се фокусира на фраземите со колоративот *црвено* во рускиот и во македонскиот јазик, на идентификување на сите единици што го содржат овој колоратив и утврдување на разликите што се поврзани со нивната застапеност во разгледуваните јазици.

Клучни зборови: фразеологија, колоративи, семантички опфат, јазична слика на светот, етнокултурна специфика

Фраземите даваат слика за комплексни појави во лаконска форма. Преку нив се доаѓа до зачудувачки прецизни и суптилни претстави за носителите на еден јазик, за нивниот начин на размислување, за условите во кои живееле, за традициите и обичаите. Со помош на фраземите исто така можат да се опишат чувства, емоционални, психолошки состојби кај човекот. Така, кога сме нерасположени, разочарани велиме дека светот околу нас го гледаме во црна боја повикувајќи се на чувство на безизлезност, песимизам што го предизвикува кај човекот црната боја. Во други случаи физиолошките процеси служат како основа за фраземите. На пример, црвенилото на кожата како одраз на одреден физиолошки процес, кога како резултат на нервна напнатост крвта пливнува кон лицето упатува на агресија, чувство на срам или гнев итн.

Уште старогрчките филозофи си го поставувале прашањето за тоа на кој начин восприемањето на боите е одразено во јазикот. Несомнено е дека боите имаат огромно значење за човекот и затоа, феноменот

на боите се јавува како предмет на изучување во различните сфери на уметноста и на науката. Но, и покрај повеќевековниот интерес за овој феномен, до денес тој сè уште не е докрај јасен. И колоративната лексика го заслужува вниманието што ѝ е посветено во многубројните истражувања. Според теоријата на американските научници Берлин и Кеј (Berlin, Kay 1969), која се смета за класична појдовна точка во оваа област, сите денешни јазици во почетокот на својот развој имале само два збора кои го одразувале целото разнообразие на боите: едниот збор ги означувал сите темни бои, а вториот – сите светли. Тоа била првата етапа односно стадиум во развојот на именување на боите. Некои јазици до денес останале на тој стадиум. Во следната етапа на двете претстави за боите им се придружува и „црвеното“, се појавува зборот кој ги изразува сите нијанси на црвената боја.

Постои хипотеза дека името на Адам, првиот човек, води потекло од *adama*, што во превод од староеврејски означува „црвена земја“. Според апокрифските преданија, крвта на Адам била создадена од црвена земја. Првородниот грев е исто така сврзан со оваа боја, со јаболкото на искушението на Ева. Црвената боја од искона била боја на живот, виталност, а нејзиниот избор значи зголемен ентузијазам и интерес, повеќе енергија, доверба во исполнување на соништата. Како што беше одбележано во воведниот дел, претставата за црвената боја се појавува по таа за белата и црната.

Восприемањето на црвената боја има особено значење во руската и во македонската култура, но како и кај повеќето други народи, симболизира пред сè крв, оган, љубов, страст, сила, храброст. Подоцна со колоративот *црвен* се сврзало уште едно универзално значење – „протест, револуција, побуна“ што е одразено во двата истражувани јазици: *красное знамя* (црвено знаме), *красная армия* (црвена армија), *црвениот коњ* и т.н.

Интересно е да се забележи дека кај Русите оваа боја имала и симболика на црнина, што е одразено во црвената боја на облеката на невеста што ја носела на денот на свадбата. Тој ден нејзиното семејство ја оплакувало како да умира за својот род и ја облекувале во црвено како симбол на смрт и збогување со неа. Постои руска народна песна со зборовите: „Не шей ты мне, матушка, красный сарафан“ (*Немој да*

ми шиеш, мајко, црвен фусѿан), песната на ќерката која не сака да се мажи, да си замине од родната куќа кај туѓи луѓе. Во македонската народна традиција пак, невестинската облека некогаш се нарекувала „црнетица“ и била со црна боја. Во врска со компаративното истражување на руските и на македонските фраземи со колоративот *црвено* е особено важно да се осврнеме на неговото потекло.

Лексичкото значење на зборот *красный* еволуирало низ вековите. Првичното значење на оваа лексема било 'убав'. Според етимолошкиот речник на М. Фасмер (1973), во старосл. *краснь ѿраѿос*, *speciosus*, *περικαλλής*, *regulcher*, грч. *τερπνός*, *iucundus*, *amoenus*, *λευχείμων*, укр. *красний*, буг. *красен*, срп. *красна* (*красна*) и хрв. *krasan*, 'убав, прекрасен', словен. *krásen*, чеш. *krásný* 'прекрасен', словач. *krasny* со истото значење, пол. *krasny* 'прекрасен', горнолуж. *krasny* 'убав', долнолуж. *kšasny*.

Пред зборот *красный* да го добие значењето на боја, со таква функција се употребувале неколку зборови меѓу кои е *червленный*, кој има ист корен како и македонскиот *црвен*. Од друга страна во македонскиот јазик постојат зборови и изрази *красноречие*, *краснојис*, *украc* коишто го имаат коренот -крас- и означуваат 'убаво зборување, пишување' итн.

Во народниот јазик во Русија, во секојдневието се употребувале изразите *красные слова*, *красные речи* како оценка за нешто убаво и духовито. Во XVIII век во рускиот јазик фраземата *красное слово* со значењето 'красноречие' се употребувала доста често. Најраспространети и најпопуларни биле епитетите *красная девица* и *красное солнышко* (со нив им се обраќале на љубените и на најблиските роднини). Скоро во секоја фразама колоративот *красный* има различни нијанси на значењето во зависност од контекстот.

Во современиот руски јазик се зачувани многу сведоштва за древните, првичните значења на зборот *красный*. Најнапред, како постојан епитет во народнопоетските зборовни состави: *красный молодец*, *песни слова красные*. *Красный* во овој случај значи 'убав, прекрасен, пријатен'. Во старите називи *красные ворота*, *красный угол*, лексемата *красный* била со значење 'почесен и свечен' и 'убав, украсен'. Би сакале да потсетиме дека изразот *красный угол* првично означувал место за икони во руската куќа. По револуцијата *красный уголок* се

нарекувало местото каде што биле изложени комунистички атрибути и пропагандистичко-едукативни материјали. Значењето 'убав, свечен' е скриено и во топонимите *Красное село*, *Красная площадь* и сл. Обожуваниот од народот кнез Владимир, кој ја покрстил Русија, го нарекувале *Владимир Красное солнышко* (сакан, милосрден, златен, вишен). Во познатата руска поговорка *не красна изба углами, а красна пирогами* придавката *красная* означува 'топла, пријатна, гостољубива'. А архаичните изрази *красная птица*, *красный зверь*, *красная рыба* подразбирале 'најскапи, највредни, ретки видови фауна кои ги претпочитаат ловциите и рибарите'. Првичното значење 'убав' кое било истиснато од страна на хроматското значење кај зборот *красный* до ден денес се евидентира во толковните речници на современиот руски јазик но, се обележува со ознака 'старо, народно, поетско'. Значењето на боја се појавува подоцна (според некои извори XV – XVI век), се зацврстува и со текот на време станува главно.

Во продолжение се наведуваат ексцерпирани примери распределени врз основа на степенот на еквивалентност, па така се издвојуваат фраземи што целосно или делумно се совпаѓаат во двата јазика и фраземи за кои не е најден соодветен еквивалент во македонскиот, односно во рускиот јазик.

I. Фраземи со целосно или делумно совпаѓање во значењето

Во оваа група спаѓаат фреземите: *красный свет/ црвено свейло* со значење 'стопирање, забрана, суспендирање на дејност'; *красная нить – црвена нишка* со значење 'замисла, идеја, нешто што се изделува јасно од другото; главна мисла што се повторува во еден текст, основен мотив, основна идеја'; *красная книга – црвен сѝисок / црвена листѝа* со толкување 'список на ретки видови животни и растенија од целиот свет, кои се на работ на изумирање или истребување'; *красный фонарь (вешать) – (куќа со) црвен фенер* со значење 'јавна куќа'; *красная тряпка - како црвено на бик* што се употребуваат за означување нешто што нервира, раздражува, доведува до бес и *красная карточка – црвен карѝон* со значење 'забрана, стопирање на дејност'.

II. Руски фраземи со компонента *красный* што не се евидентирани во македонскиот јазик

Во оваа група се вбројуваат: *красный молодец* со значење 'добар, убав, храбар јунак'; *красная девица/девка* за која во речниците се среќаваат следниве толкувања: '1. убава, добра, вешта девојка и 2. срамежлив, како млада невеста'; *красная цена* – 'оптимална, најреална цена'; *красный карандаш* за означување на моливот на цензура, за намалување на средства предвидени за социјални потреби; *красное слово/словцо* што се користи за значување елоквентност, красноречивост; *ради красного словца* со значење 'за да се пофали, за чалам, колку да се каже нешто'; *под красной шапкой быть* – 'да се регрутира во војска, да се биде војник'; *красные дни* со значење '1. убав, успешен период во животот, „златно време“; 2. празнични денови обележани со црвена боја во календарот'; *с красной строки* – 'од нов ред, нов пасус'; *красный товар* – 'рачно изработени работи од платно, конец или волница'; *красный поезд* со значење 'свадбена веселба'; *красные дети* - кога во семејство има само 2 деца (син и ќерка); *красное крыльцо* - главен влез. Посебно е интересна фраземата *красный петух/красного петуха пустить* што се користи за означување пожар или за подметнување пожар. Кај словенските народи петелот претставувал симбол на пламенот: богот на огнот често се прикажувал во вид на огнено црвен петел. Тешко е да се каже од каде води потекло овој симбол. Веројатно причината е во тоа што токму оваа птица со своето пеење ја дочекува зората, изгрејсонцето; а можеби и поради тоа што најстарите видови петли имаат нагласено црвена боја на пердувите. Како и да е, постоело верување дека кога има невреме црвените петли заедно со молња скокаат од облак и предизвикуваат пожар. Во рускиот јазик фраземата *пустить красного петуха* значи: подметнување пожар во нечија куќа. Се изнаштал црвениот петел во имотите на спахиите за време на народните бунтови и востанија, им помогнал на народните јунаци - Емелјан Пугачов и Степан Разин, водачи на тие немири. Во стара Русија каде градбите биле претежно дрвени, немало поефикасен начин за успехот на народните протести.

Кон оваа група фраземи ја додаваме и *красная горка* со значење 'првата недела по Велигден (Томина недела), време за свадби'. Називот

е даден поради изобилство на трева и цвеќе на ливади кои биле црвени (односно убави) во ова време на година. Додека зборот „горы” – планини (во Русија поскоро ридови) го означувало местото на боговите, кое претставувало светилиште каде што се вршеле различни пагански ритуали, се палеле огнови во чест на Даждбог и слично.

III. Македонски фраземи со компонента црвено што не се евидентирани во рускиот јазик

Оваа група е најмалобројна и во неа спаѓаат фраземите: *црвена вра-на* која се користи за означување на човек што се izdelува од другите и *црвена линија* со значење 'предупредување, граница'.

Како резултат на анализата на фраземите со колоративот *црвено* дојдовме до заклучок дека во рускиот јазик постојат повеќе значења и нијанси на овој колоратив, што сведочи за особениот однос кон оваа боја кај Русите. Исто така, во рускиот јазик постојат голем број фраземи што го содржат колоративот *красный* чии значења се поврзани со првичната семантика на лексемата *красный*:

1. убав: *красная девица, красный молодец*;
2. празничен, свечен, безгрижен: *красная горка, красный поезд; красные дни (деньки), красный каблук*;
3. добар, квалитетен: *красная цена, красный товар*;
4. нов: *с красной строки*.

Во македонскиот јазик при ова истражување не регистриравме фраземи со колоративот *црвен* со наведените значења.

Што се однесува до современата употреба на овој колоратив во двата јазика во следните случаи тие имаат ист или сличен семантички опфат :

1. забрана, стопирање, предупредување, рестрикција: *красная карточка/црвен карџон, красный свет/црвено свейло, красный карандаш, црвена линија, црвен сѝисок*;
2. основен, главен: *красная нить/црвена нишка; красное крыльцо*;
3. проституција: *куќа со црвен фенер/ красный фонарь*.

Како еден од основните методи при анализата беше користен компаративниот и когнитивниот приод со опишување и толкување на собраните фраземи. Во оваа смисла од особена важност беа научните

трудови кои ја проучуваат јазичната слика на светот кај различните народи и нивната културолошка специфика која се одразува во јазичната свест на одреден етникум. Користејќи го овој комплексен приод, дојдовме до сознанија дека меѓу руските и македонските фраземи од овој тип постојат голем број совпаѓања и сличности и по формата и по семантичкиот опсег, што се должи, од една страна, на општословенската генетска сродност на рускиот и на македонскиот јазик, а од друга страна – на сличната претстава на светот.

Користена литература

- Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. 1997. *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*. Москва.
- Василевич, А. П. 1986. „К методике сопоставительного исследования: на примере лексики цветообозначений“, *Вопросы языкознания* 3, 103—110.
- Василевич, А. П. (отв. ред.) 2011. *Наименования цвета в индоевропейских языках (системный и исторический анализ)*. Москва: КомКнига.
- Величковски Б. 2005. *Руско – Македонски и Македонско – Руски пословици*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, Посебни изданија, книга 58.
- Велјановска, К. 2002. „Семантичките односи меѓу фразеолошките изрази“, *Литературен збор XLIX/5-6, 7-9*.
- Велјановска, К. 2006. *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик : со осврт на соматската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.
- Гаврилов, А. К. 1999. „Белый траур у греков и римлян“, *Hyperboreus. Studia classica*, 205-226.
- Димитровски, Т. (ред.) 1983. *Речник на македонската народна поезија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Даль В.И. 1999. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Том I. Москва.
- Зимин В. И. 2008. *Словарь – тезаурус русских пословиц, поговорок и метких выражений*. Москва: АСТ – Пресс.
- Јашар-Настева, О. 1984. „Боите во современата македонска поезија“, *Зборник во чест на Блаже Конески*. Скопје: Филолошки факултет.
- Јашар-Настева, О. 1981. „Лексичко-семантичкиот подсистем на бои во современото македонски јазик: прилог кон проучувањето на хроматската терминологија“, *Прилози МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука VI/ 2*.

- Крстева, А. 1998. *Народнаиѝа носија од Скојскаиѝа Блаиѝија*. Скопје: Музеј на град Скопје.
- Максимов С. В. 2010. *Крылатые слова*, Санкт – Петербург: Издательство „Азбука – классика“.
- Никодиновска, Р. 2012. „Белата боја во италијанските и во македонските фразеолошки изрази“, *Годишен зборник на Филолошки факултет* „Блаже Конески“, кн. 38.
- Огольцев В.М. 2001. *Словарь устойчивых сравнений русского языка / синонимо-антонимический*. Москва.
- Огольцев В.М. 2009. *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии*. Москва.
- Фасмер, М. 1973. *Этимологический словарь русского языка*, Москва.

Ekaterina TERZIJOSKA

**THE PHRASEMES WITH THE COMPONENT *RED* IN
RUSSIAN AND MACEDONIAN**

Summary

The phenomenon of colors, their meaning and perception are the subject of interest of many researches from different fields. This paper is an attempt to shed light on another segment of this complex phenomenon. In particular, the article focuses on the phrasemes with the colorative *red* in Russian and Macedonian languages, by identifying all the units containing this colorative and determining the differences related to their representation in the considered languages.

**ЛИТЕРАТУРА
КУЛТУРА
ПРЕВОД**

Мартин Блажески

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ПАТУВАЊЕ СО А. Ч. СВИНБЕРН НИЗ „ГРАДИНАТА НА ПРОЗЕРПИНА“ ПРЕКУ ЕДНА СТРОФА ОД АНГЛИСКИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК¹

Апстракт: Во овој труд се занимаваме со англиско-македонски превод на претпоследната строфа на „Градината на Прозерпина“ од Алдернон Чарлс Свинберн. Го опишуваме митот за Прозерпина, даваме некои биографски податоци, за поетот за да воспоставиме контекст за песната, а потоа правиме кратка анализа, за да се долови значењето на песната. На крај, го опишуваме преводот и некои негови проблематики.

Клучни зборови: Прозерпина, Алдернон Чарлс Свинберн, поезија, превод, проблеми, анализа, македонски јазик, англиски јазик

ВОВЕД

Древен Рим и Стара Грција претставуваат непресушлив извор на книжевна и уметничка инспирација уште од крајот на Средниот век. Подвизите на Цезар и боговите од Олимп се толку опевани, што дури и луѓе што никогаш не читале за нив можат да опишат детали од нивните дела и животи.

Римската божица Прозерпина, која е еквивалент на грчката божица Персефона, се среќава во голем број на разни уметнички жанрови, како на пример: сликата „Прозерпина“ на прерафаелитот Данте Габриел Розети, барокната скулптура „Грабнувањето на Прозерпина“ од Џан Лоренцо Бернини, монодрамата „Прозерпина“ на Јохан Волфганг Гете, цртаниот филм „Жената-чудо“ (*Wonder Woman*, 2009), телевизиската серија „Херкул: легендарните патувања“ (1995), драмата „Прозерпина“ на Мери и Перси Шели, веб-стрипот „Преданија Олимп“ (*Lore Olympus*), видео игрите „Ад“ и „Бог на војната: синцирите на Олимп“

---

¹ Текстот е изработен под менторство на проф. д-р Милица Миркуловска.

(2008), поемите „Химна за Прозерпина“ и „Градината на Прозерпина“ од А.Ч. Свинберн, како и голем број на најразлични музички изведби.

АНАЛИЗА

Прозерпина на латински или Персефона на грчки, е ќерка на Церера (Деметра), божицата на плодноста, мајчинството и земјоделието. Во неа се заљубил Плутон (Ад), богот на подземјето. Кога отишол за помош кај својот брат Јупитер (Зевс), тој му рекол дека мајката Церера никогаш нема да се согласи нејзината ќерка да замине во подземјето. Затоа, Плутон добива дозвола да ја грабне Прозерпина, па додека таа бере цвеќиња се отвора процеп во земјата и таа е проголтана во подземното царство. Од тага за изгубената ќерка, Церера престанува да дава благодати за почвата и ништо повеќе не расте. Кога ја погледнал тагата на мајката и маката на луѓето, кои почнале да гладуваат, Јупитер му наредил на Плутон да ја врати Прозерпина. Плутон тоа го сторил, но ја прелажал Прозерпина и ѝ дал да касне семки од калинка. Каснување на храна од подземјето обврзувало да се остане таму, па така Прозерпина била обврзана да поминува шест месеци годишно како жена на Плутон и царица на подземјето, а шест месеци можела да се врати на земјата како ќерка на плодноста и божица на пролетта. Прозерпина симболизира двојност, цикличност, менување на годишните времиња, живот после смртта, плодност после неплодност, зеленило после пустош, надеж и добрина после злото.

За „Градината на Прозерпина“ подобро да се разбере, потребни се некои кратки податоци за авторот Алцернон Чарлс Свинберн (1837-1909). Тој е човек кој не само што се бунтува против општествените норми, туку и активно е против нив. Секакви правила се стеги што треба да се отфрлат во корист на личните желби и задоволства. Поезијата не треба да се бави со пренесување на морални вредности, а содржината да не биде поважна од структурата на песната. За него се велело дека ако се побара од него да биде пристоеен, тоа значи дека од него се бара да не биде Свинберн. Се бунтува против христијанството со своја верзија на паганизам, а е и против тогашната влада, залагајќи се, во подоцнежната поезија, за либерална република и револуција против монархијата. Бил алкохоличар и садо-мазохист, што за него било

многу важно, а неговото тело било болно и слабо, па поради тоа кон крајот на животот бил вдомен од својот пријател, кој му помогнал да се отрезни и да се смири. За време на својот живот бил многу популарен.

Како резултат на неговите сфаќања се јавува „Градината на Прозерпина“, но во песнава Прозерпина е преставена како обратното од тоа што обично го симболизира. Таа е бледа, нејзината рака е бесконечно ладна и таа ги коси душите како трева на ливада (што е обратно од растење и садење). Веќе не претставува враќање во живот, плодност или нов почеток, туку постојан крај, стална смрт и безнадежна бесконечност во неа. Во преведената строфа, луѓето имаат премногу љубов кон животот, премногу надеж и страв, а тие се стеги, нè ограничуваат, па божицата на смртта нè ослободува од нив. Треба да сме благодарни што умираме, и тоа не на Бог, туку на „кои богови и да постојат“. Додатно, мртвите не стануваат и на сè му доаѓа крај, што значи дека во песнава, Свинберн го отфрла христијанството, каде има живот после смртта. Но за поетот смртта е крајот, а ние треба да сме благодарни за тоа, бидејќи само така ќе бидеме слободни.

The Garden of Proserpine

Here, where the world is quiet;
Here, where all trouble seems
Dead winds' and spent waves' riot
In doubtful dreams of dreams;
I watch the green field growing
For reaping folk and sowing,
For harvest-time and mowing,
A sleepy world of streams.

I am tired of tears and laughter,
And men that laugh and weep;
Of what may come hereafter
For men that sow to reap:
I am weary of days and hours,
Blown buds of barren flowers,

Desires and dreams and powers
And everything but sleep.
Here life has death for neighbour,
And far from eye or ear
Wan waves and wet winds labour,
Weak ships and spirits steer;
They drive adrift, and whither
They wot not who make thither;
But no such winds blow hither,
And no such things grow here.

No growth of moor or coppice,
No heather-flower or vine,
But bloomless buds of poppies,
Green grapes of Proserpine,
Pale beds of blowing rushes
Where no leaf blooms or blushes
Save this whereout she crushes
For dead men deadly wine.

Pale, without name or number,
In fruitless fields of corn,
They bow themselves and slumber
All night till light is born;
And like a soul belated,
In hell and heaven unmated,
By cloud and mist abated
Comes out of darkness morn.

Though one were strong as seven,
He too with death shall dwell,
Nor wake with wings in heaven,
Nor weep for pains in hell;
Though one were fair as roses,
His beauty clouds and closes;

And well though love reposes,
In the end it is not well.

Pale, beyond porch and portal,
Crowned with calm leaves, she stands
Who gathers all things mortal
With cold immortal hands;
Her languid lips are sweeter
Than love's who fears to greet her
To men that mix and meet her
From many times and lands.

She waits for each and other,
She waits for all men born;
Forgets the earth her mother,
The life of fruits and corn;
And spring and seed and swallow
Take wing for her and follow
Where summer song rings hollow
And flowers are put to scorn.

There go the loves that wither,
The old loves with wearier wings;
And all dead years draw thither,
And all disastrous things;
Dead dreams of days forsaken,
Blind buds that snows have shaken,
Wild leaves that winds have taken,
Red strays of ruined springs.

We are not sure of sorrow,
And joy was never sure;
To-day will die to-morrow;
Time stoops to no man's lure;
And love, grown faint and fretful,

With lips but half regretful
Sighs, and with eyes forgetful
Weeps that no loves endure.

From too much love of living,
From hope and fear set free,
We thank with brief thanksgiving
Whatever gods may be
That no life lives for ever;
That dead men rise up never;
That even the weariest river
Winds somewhere safe to sea.

Then star nor sun shall waken,
Nor any change of light:
Nor sound of waters shaken,
Nor any sound or sight:
Nor wintry leaves nor vernal,
Nor days nor things diurnal;
Only the sleep eternal
In an eternal night.

Песната е напишана во строфи со шема на римување АВАВСССВ, каде стиховите А и С имаат по 7 слога со два јамба и еден амфибрах во секој, а В-стиховите се напишани во јамбски триметар (6 слога). Како таква, песната има постојан ритам и рима, цврсто оформена структура. Вреди да се забележи дека зборовите “even” и “weariest” навидум предизвикуваат вишок од 2 слога, но во тој период во англиската поезија се подразбирало дека може да се прочитаат скратено, слеано во помалку.

Во оригиналот на строфата што ја преведов има мала девијација во третиот С-стих, бидејќи “river” не се римува совршено со “ever” и “never”, што дозволува малку простор за слично несовершенство и во преводот.

ПРЕВОД

Кога станува збор за преводот токму на оваа строфа од песната „Градината на Прозерпина“, моја задача беше да дадам придонес со преведувањето на крајниот текст во романот на Станислав Лем, „Гласот на Господарот“², каде на полски, Лем додал превод на претпоследната строфа од песната, направен од Вилијам Хожица (*Wilam Horzycsa / Wilhelm Henryk Hořitza, 1889-1959*), што всушност, претставува прв превод на споменатата строфа на полски јазик. Како англист, требаше да го погледнам оригиналот на англиски и да го пренесам на македонски. Се одлучив воопшто да не си помагам со полскиот превод на англискиот текст од В. Хожица, за да доловам што повеќе од првобитното значење на песната. Притоа, строфата ја преведов најпрво верно на значењето, со цел да се разбере подобро, а потоа во втор запис ја воспоставив структурата.

Англиски (оригинал):

From too much love of living,
 From hope and fear set free,
 We thank with brief thanksgiving
 Whatever gods may be
 That no life lives for ever;
 That dead men rise up never;
 That even the weariest river
 Winds somewhere safe to sea.

Македонски превод верен на значењето:

Од премногу љубов за живеење
 и од надеж и страв ослободени,
 да им се благодариме накратко

² Станислав Лем „Гласот на Господарот“ (превод од полски јазик на македонски јазик: Милица Миркуловска), Антолог: Скопје, 2022.

на кои богови и да постојат
што ниеден живот не живее засекогаш,
што мртвите никогаш не стануваат,
што дури и најуморната река
свијува некаде безбедно кон морето.

Конечна верзија:

Од преобилно животољубие,
од надеж и страв ослободени,
благодариме со едноумие
на боговите величествени
што животи за стално не живеат,
што мртви никогаш не стануваат,
што дури бесни реки што дивеат
се вливаат во море безбедни.

Најпрво да истакнам дека превод каде истовремено и се задржува значењето и формата идентична како во оригиналот на македонски јазик изгледа дека е невозможен, поради тоа што токму тие зборови што се значенско најверен превод се предолги да се вклопат во 7 или 6 слога. Затоа, наместо 7 и 6, се одлучив да употребам 11 и 10 како најсоодветно решение. Така тие се разликуваат за еден слог, исто како во оригиналот, само имаат 4 повеќе. Со ова се пресликува во македонскиот јазик архитектониката на стихот воспоставена во англискиот оригинал од Свинберн.

Ритмот од истите причини не може да се задржи, но се обидов барем стиховите што се римуваат да имаат сличен ритам. Тука се јавува најголемиот проблем во преносот на структурата: македонските зборови се подолги поради постпозитивниот член и отежнуваат или спречуваат воспоставување на ритмичка еквивалентност.

Римата се потрудив да е извршена во иста шема како во англискиот оригинал, а се решив да се задржат повеќе од оригиналните зборови и да се направи што е можно поголема значенска еквиваленција со оригиналот. Оваа строфа, како финале на роман, кој си има своја

символика, е многу битна за восприемањето на целоста од страна на читателот. Затоа и сметавме заедно со преведувачката на романот од полски јазик, Милица Миркуловска, дека е подобро оваа строфа да се преведе директно од оригиналот, а не да се направи превод на македонски јазик на полскиот превод од англиски јазик од В. Хожица.

Во оригиналот на англиски, во третиот стих пишува „накратко“ (brief), а изборот е токму таков за да има ритам и рима стихот, па затоа се решив за зборот „еднумие“, што би значело идеолошка слога помеѓу луѓето дека смртта ослободува, а многумина тогаш и се согласувале со Свинберн. Доста се менува значењето од „накратко“, но сепак заради римата и структурата постапив исто како и самиот Свинберн и ставив соодветен збор.

Во оригиналот боговите се неодредени и нечленувани, бидејќи се обраќа на „кои и да постојат“, со мислење дека не знае кои постојат, а не му е ни важно. Тоа го изоставувам во корист на зборот „величествени“, што сепак боговите би биле, дури и за него, доколку постојат. Но сепак го искористив зборот „боговите“ со цел поверно да го пренесам стихот и да го истакнам неговиот бунт против Бог и христијанството.

Во оригиналот реките се „уморни“, што претставува колокација (weary river), па не може да се преведе буквално. Целта на фразата е да каже дека реките се големи, долги, долго течат, па затоа се и уморни. Колку и да е долга реката, колку и да е силна, сепак некогаш ќе се влее во морето. Затоа се определив за „бесни реки што дивеат“, бидејќи ја исполнува истата функција, во овој случај големина и сила, што на крај го имаат истиот резултат како и секој друга река, што замира во морето.

ЗАКЛУЧОК

Превод на поезија секогаш доаѓа со свои проблеми, специфични за песната и јазикот на кој се преведува. Тука јасно доаѓаат до израз разликите помеѓу два јазика и две култури, а може многу да се научи дури и од само една строфа преведена со некоја цел. Споделувањето на вакви искуства може да послужи како инспирација за наоѓање на слични решенија кога се преведува, или пак за наоѓање на нови, што можат да се надоврзат или да создадат подобри преводи во иднината.

Користена литература:**на кирилица:**

Лем Станислав, 2022, *Гласо̄и на Гос̄иодаро̄и*, (превод од полски јазик на македонски јазик: Милица Миркуловска), Антолог: Скопје.

на латиница:

Albinus, L. (2000). The Homeric Myth. *The House of Hades* (стр. 168). Aarhus: Aarhus University Press.

Greenblatt, S. et al. (Уредници). (2006). *The Norton Anthology of English Literature: Volume 2 (8th edition)*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc.

Lem, Stanislaw, 2016, *Głos Pana*, Wydawnictwo Literackie: Kraków. theoi. *Persephone*. Преземено на 14.11.2022, од theoi.com/Khthonios/Persephone.html

Martin Blazheski

**A JOURNEY WITH A.C. SWINBURNE THROUGH
“THE GARDEN OF PROSERPINE”
VIA A STANZA TRANSLATED FROM ENGLISH TO
MACEDONIAN**

Summary

In this paper, we discuss an English-to-Macedonian translation of the penultimate stanza of “*The Garden of Proserpine*” by Algernon Charles Swinburne. We describe the myth of Proserpina, provide some biographical information about the poet in order to establish the context for the poem, and then we conduct a short analysis aimed at grasping the meaning of the work. Finally, we describe the translation and a few issues related to it.

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ФРАЗЕМИТЕ И ПРЕВЕДУВАЊЕТО

Апстракт: Во нашиот труд ќе претставиме повеќе проучувања за преведувањето на фраземите. Ќе се задржиме на ставовите, пред сè, на чешките лингвисти како што се Ф. Чермак, И. Вањкова, З. Куфнерова, но и на други научници, како што се Е. Хечко, Р. Маројевиќ или Ј. Млацек и Стракова.

Клучни зборови: превод, фраземи, теорија на превод

1. Истражувачите на фразеологијата за кој и да е јазик, се единствени во констатацијата дека фразеологизмите се најтешко преводливи единици во јазикот. Исто така се единствени во констатацијата дека еден текст полн со фразеологизми има изразит национален белег. Па ако веќе се зборува за душата на јазикот, можеби фразеологијата е токму душата на јазикот бидејќи најтешко се предава на други јазици, без да изгуби барем нешто при преведувањето (Велковска, 2008:8).

Општо земено, прв чекор за добар превод на некоја фразама, иако тоа може да звучи банално, е самата нејзина идентификација во дадениот текст, бидејќи идиомот (фраземата) е „во својата суштина секогаш аномално именување неочекувано за слушателот. ...значи, бара дополнително дешифрирање значењето до кое доаѓа дури по првото неуспешно ‘читање’ во буквалното значење на составните делови“ (Чермак, 1994б:609). Некои фраземи на прв поглед не мораат во текстот воопшто како фраземи да се јават. Но, во многу случаи може да помогне контекстот.

Степенот на успешност при идентификација на зборовниот спој, поговорка и сл. како фразама, односно не како спој со буквално значење, туку со пренесено, зависи од искуството на преведувачот и од степенот на неговата одговорност. Најверојатно, најтешко е прикажување на мотивираноста на неговата употреба во оригиналот во текстот на

преводот и воопшто доловувањето на сите (негативни или позитивни) конотации, но и на емоционалниот, вредносниот и временски призначниот колорит на дадената фразама. Во случаите на превод на текст меѓу блиски јазици постои можност за споделување на некои искуства, но „...искуствата што се одразуваат во разни јазици, што припаѓаат на општества што на културен план се оддалечени, не се така лесно преводливи во нашите кодови и рамки...“ (Вањкова и др., 2005:43).

1.1. Основно правило е дека „фраземите не може да се преведуваат според компонентите, туку глобално, односно фразеолошката целина да се замени со друга целина (во теоријата на преводот некогаш се зборува за т.н ситуациски еквивалент), односно со целина што ситуациски е адекватна и слична во изразот...“ (Куфнерова и др. 1994:86). Преведувачот со преводот на фраземите мора во повеќето случаи да си поигра и секако честопати (пред сè во јазиците со оддалечени култури) се случува во дадениот јазик во целниот јазик да не постои еквивалентна фразама и затоа мора да се преведе со помош на нефразеолошки израз, опис. „При преведувањето на фраземите всушност не се работи за превод, туку за доловување, заменување на она што се кажува во дадената ситуација и во дадениот јазик“ (Куфнерова и др., 1994:85-86). Но, во таквите случаи честопати може да дојде до осиромашување на преводот токму што се однесува на „културната специфичност“. Во тој контекст Л. Висон смета дека „во суштина треба да се преведува не од јазик на јазик, туку од една култура на друга“ (Висон, 2003). Тоа е прилично точно посебно во случајот кога се преведуваат пословици, поговорки, крилатици во кои се одразува целото богатство на културно – историското наследство на еден јазик.

1.2. Е. Хечко во своето дело посветено на преводот „Авантурата на преведувањето“ (Dobrodružství překladů, 2000) ги пренесува и ги коментира трите начини на превод на пословиците и на поговорките според А.В. Фјодоров (1958):

1. Честопати е можен точен превод во суштинското значење при што секој збор се преведува буквално.

Ваквиот начин носи одреден ризик што во целниот јазик пословицата или поговорката не мора да се восприема со сите конотации, споредни значења кои со буквалниот превод честопати се губат. Пре-

ведувањето на пословиците, поговорките и фраземите не еднаш го чувствуваме како калки што од информативна страна одговараат, но од нив се губи она најосновното – сликовитоста, што е главна особеност на уметничкиот израз.

2. Создавањето на домашен еквивалент веќе е творечки чин; зборовите се изменети – некогаш е доволно да се смени еден, некогаш повеќе или сите, при што неопходно се менува и синтаксата.

Буквалниот или творечкиот превод се творечки спротивности. Кога би можело да има „творечка буквалност“ можеби уметноста би престанала да биде уметност; творечките елементи во уметничкиот превод секогаш се во принципиелен раздор со ропската, речничката и формалистичката точност. Лексиката и синтаксата тука од темел се менува. Единствен излез од слепата уличка е метонимијата, која пак е недопустлива во егзактната научна работа. Преведувачот мора често да го смени она што се нарекува идејно поле, инаку откривањето на идеите на авторот ќе се смени во најдобар случај, во баласт.

3. Ќе се преземе готов облик на поговорки и пословици од народното творештво.

Од народното творештво или од збирки пословици, поговорки и фраземи, доколку во јазикот на кој се преведува - постојат. Таквите збирки за преведувачите се она што за италијанските комедии дел арте (1500-1700) биле збирките на шеги и вицеви, од кои тогашните актери си бирале она што им е најпотребно за актерската импровизација. Во тие збирки веќе постои метонимиската навика на поговорките и пословиците и актерот го дообликува со својата личност.

1.3. Р. Маројевиќ (1989) смета дека преведувањето на фразеолошките изрази претставува еден од најсложените проблеми на уметноста на преведувањето и на теориски и на практичен план. Фраземата обично, покрај единственото лексичко значење, ја чува и националната специфичност и сликовитост изразени во одредени лексички единици што се нејзин составен дел. Тешкотиите во преведувањето на фраземите се огледуваат на планот на семантизација – утврдувањето на нивното значење, полето на симболика и функција во дадениот контекст, и на планот на изразот – во јазикот на превод да се најдат адекватни изрази по сликовитост, значење и стилска боја.

Тој ја прави следнава поделба:

1. Ако фразеологизмот во оригиналот е употребен во својот постојан облик, без авторски иновации, а е преведен со фразеологизам со исто или слично значење, тогаш во преводот е остварена еквивалентност и на планот на сликовитост и на семантиката. Секако под услов преводниот фразеологизам да е стилски адекватен во дадениот контекст. Фразеологизмот во оригиналот и фразеологизмот во преводот можат да имаат иста лексичка структура, составени од меѓусебно еквивалентни лексички средства (што е ретко и при преведување на меѓусебно сродни јазици).
2. Ако фразеологизмот во оригиналот е преведен со фразеологизам, но со друго значење, тогаш во преводот е остварена еквивалентност само на планот на сликовитоста, но не и на семантички план. Притоа сликовитоста на оригиналот и сликовитоста на преводот немаат истоветно симболичко поле.
3. Буквалното преведување на фразеолошките изрази е резултат на неразбирање на нивниот семантички план и на нивната сликовитост. Кога преведувачот нема да успее да го семантизира необичниот спој на зборови на ниво на фразеологизам, тој ги преведува поединечните значења на зборовите

Кога и во јазикот на оригиналот и во јазикот на преводот се употребуваат фразеологизми или изреки со истоветна лексичка структура и сликовитост, ретки се грешките во преводот. Во тој случај може да дојде до погрешна семантизација ако фразеологизмот е недоволно контекстуално истакнат.

4. Преведувачот буквално преведува и кога го разбира значењето на оригиналниот фразеологизам. Така, на вториот јазик, наместо постојаниот народен израз кој има специфична емоционална и стилска обоеност, добива необичен спој на зборови што читателот ги сфаќа како метафора на авторот.
5. Описното преведување на фраземите и обратно, преведувањето на слободните споеви на зборови со фраземи е еден од видовите на исполување на создавачката зрелост на преведувачот. Описното преведување на фраземите нема да ја наруши уметничката

адекватност на преводот доколку слободниот спој на зборовите ја пренесува семантиката, емоционалноста и стилската боја на изворната мисла.

При описното преведување неспорно, се губи сликовитоста на оригиналниот текст, што треба да биде надоместено на другите места на преводот – со преведување на слободен спој на зборови со фразеологизам. И при оваа друга операција мора да се води сметка за семантичката, стилската и емоционалната адекватност на фразеологизмот во оригиналниот спој на зборови во оригиналот во целина...

Ваква постапка, ако се преведува дело што е пишувано на народен разговорен јазик, е одлика на добри преведувачи, извонредни познавачи на својот јазик. Но, сепак, не смее да се претерува во употребата на фраземи како преводни еквиваленти на оригиналните слободни споеви на зборови. Со мошне честата употреба на фраземи карактеристични за простиот народен говор може во преводот да се наруши стилската компактност на оригиналното дело.

6. Во писателскиот процес на создавање фраземата честопати добива нестандарден облик. Таквата трансформација на фраземи е секогаш условена со уметнички причини (збогатување на метафоричноста, индивидуализација на говорот на јунакот, потребите на ритам). Создавачката трансформација на фраземи од страна на писателот може да предизвика тешкотии и во процесот на семантизација (утврдување на точно значење на ФИ) и на планот на наоѓање на адекватен преводен израз.
7. За теоријата и праксата на преводот посебно се интересни случаите на развивања на фраземи, играта на зборови, во кои најдобро се гледа двојната природа на фразеолошката единица: и покрај својата единствена семантика ФИ во свеста на говорителот може лесно да се декомпонира на семантички јадра на составни елементи. Во ваквите случаи преведувачот решава тројна задача: а) да го пренесе значењето на ФИ на оригиналот б) тоа значење сликовито да го изрази – со фразеолошки јазични средства и в) на фраземата што се преведува да ја оствари играта на зборови..пр...

8. Во составот на некои фраземи се јавуваат лични и географски имиња што се изразито национално обоени. Се поставува прашање дали такви изрази можат да бидат преводни еквиваленти на фраземи од другите јазици со исти значења?

Решение може да се најде во замена на сопствените имиња со заеднички со зачувување на фразеолошката структура на јазикот на превод. Некои преведувачи ги задржуваат оригиналните лични имиња.

Преводот добро ја пренесува „аромата“ на оригиналот, но не се чувствува дека е тоа постојан спој на зборови. Преведувачот мора посебно да му укаже на читателот дека наведените зборови во оригиналот се „пословица“.

1.3. Еквивалентноста е централен проблем на теоријата на преводот, со што се подразбира соодносот на дадените текстови, а не соодносот на јазичните системи. Фраземите се „мирудија на јазикот“ вели Стракова, па токму затоа не сите можат да бидат транспонирани толку лесно и едноставно во другиот, односно во другите јазици, затоа преведувачот е принуден да избира или описно да го дооформи изразот давајќи му соодветна слика, соодветно значење. За да се долови степенот на еквивалентност на фраземите од текстот на оригиналот треба да се сочува како семантичката инваријанта, така и синтаксичката. Преведувачот на сродните словенски јазици прави лексичко граматички промени и во метафоричната структура и во менувањето на родот, создавајќи функционална аналогија. С.Сјатковски (Стракова, 86; Сјатковски, 8) izdelува два типа на еквивалентност:

а) Системско – структурна еквивалентност којашто се состои во постоењето на лексичко – семантичко или функционално совпаѓање меѓу фактите на два јазика врз база на споредувањата на фонетски, лексички, зборообрувачки или граматички елементи;

б) Узуално – стилска меѓујазична еквивалентност, која се однесува на постоење на информационо – интенционално совпаѓање меѓу фактите на два јазика кои немаат лексичко семантичка инваријанта, но се споредувани врз основа на социјално постојана употреба, стилска исполнетост, зачестеност и дијапазон во употребата на функционалните стилови на јазикот.

Ваквата компарација е многу честа појава во лингвистиката, но затоа пак во практичната работа, во изучувањето на странски јазик, фразеологијата зазема многу битно место во областа на лексикологијата. Како таква многу зборува за богатството на изразувачките средства на соодветниот јазик, односно споредуваните јазици.

2. Една од основните црти на фраземите е тешкотијата тие да се преведат. За отежната можност за преведување се смета непостоењето на еквиваленти што одговараат на фраземата на јазикот што се преведува.

Во минатото се потенцирала неможноста да се преведува фразеологијата, од друга страна се потенцира барањето дека еквивалент на фраземата мора да биде друга фразема. Денеска односот кон фразеологијата и преводот се решава на начин кој се наоѓа меѓу двата крајни пола. Млацек (Млацек) истакнува дека веќе се надминати мислењата дека фразеологијата не може да се преведува (Млацек, 1995:32). Општо важи тоа дека фраземите ги преведуваме со еквивалент. Еквивалентни фраземи можат да бидат целосни или делумни. Целосно еквивалентни фраземи се оние што имаат ист лексички систем, граматичка структура и форма, додека делумно еквивалентни фраземи имаат ист лексички систем и граматичка структура (Видовиќ-Болт, 2006:63). Млацек освен овие два типа на еквивалентни фраземи зборува и за безеквивалентна фразеологија (Млацек, 1995:32).

Буквално фраземите не можат да се преведуваат. Олга Кријтова (Olga Krijtová) за тоа вели: „Тоа е слично како музиката за органа да ја свириме на виолина, но мораме да ја отсвириме онака како оној што ја пишува да мислел притоа и на виолина“ (Кријтова, 1996:29). Слично за тоа се изразува и Стракова која вели дека фразеологизмите не може да се преведуваат според компонентите, туку глобално, односно фразеолошката целина да се замени со сосема друга целина која е сосема ситуациски адекватна и слична на оригиналот (Стракова, 1994:86). Буквалниот превод на одделните фраземи може да делува смешно, суштински да го смени значењето на исказот или да биде сосема неразбирлив. (Черни, 1998:30). Леви истакнува дека: „Онаму каде што зборот нема значење сам за себе туку само како дел од целината, целината се преведува без оглед на значењата на одделните зборови.

Како лексички единици се преведуваат затврдените фрази, идиоми и повеќето народни поговорки и пословици“ (Леви, 1998:130).

Со оглед на тоа што фразеологијата не е затворена област, туку токму спротивното - претставува динамичка област, доловувањето на емоционалниот, вредносниот и временскиот признак на колоритот на фраземата некогаш е мошне тешка задача (Стракова, 1994:86). Посебен проблем претставуваат дијалектните фраземи и фраземите што содржат една или повеќе компоненти од дијалектот или жаргонот. Навистина е полесно да се преведуваат оние фраземи што имаат поопшто значење, оние што се познати на поголемиот круг на луѓе и не се тесно поврзани со народниот или културниот контекст (Видовиќ-Болт, 2006:64).

Етиопските Амхари велат: „Говорот без пословици е како јадење без сол“. Стракова за фраземите зборува како за „зачин на јазикот“, кои како такви не се секогаш еднозначни или не можат така лесно да се транспонираат во друг јазик. Затоа преведувачот мора да избере – ако има можност - да употреби опис, компензација, да го дооформи изразот и сл. (Стракова, 1994:88).

Користена литература

Кирилица

- С. Велковска 2008 *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје
- Л. Висон. 2003. *Руские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур* – М. Валент
- Р. Маројевиќ. 1989. *Лингвистика и ѝоеѝика ѝревођења*. Научна књига Београд

Латиница

- F. Čermák. 2007. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum
- B. Hečko. 2000. *Dobrodružství překladu*. Ivo Železný, Praha
- O. Krijtová. 1996. *Pozvání k překladatelské praxi*.
- J. Levý. 1998. *Umění překladů*. Ivo Železný Praha
- J. Mlacek. a kol. 1995. *Frazeologická terminologia*. Komisia pre vyskum frazeologie při slovenskom komitet slavistov, Bratislava. Dostupne na WWW: <http://www.juls.savba.sk/ediela/frazeologicka_terminologia
- O. Straková, Kufnerová a kol. 1994. *Překládání a čeština*. Jinočany

- I. Vaňková. 2005. „Kognitivní lingvistika, řeč a poezie: (Předběžné poznámky)“
in: *Česká literatura*, Studie, 53, 5, pp. 609-637 Ústav pro českou literaturu
AV ČR, v. v. i.

Jasminka DELOVA-SILJANOVA

IDIOMS AND THEIR TRANSLATION

Summary

This article presents various studies on idiomatic translation. It presents the views of a number of Czech linguists and theorists of translation, as well as of translators from other countries. The translation of idiomatic expressions requires thorough knowledge of both languages and cannot always be translated by means of finding full equivalents.

Марија ГОРГИЕВА ДИМОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ИНТЕРПРЕТАТИВНИТЕ ОСЦИЛАЦИИ КАКО СОВЛАДУВАЊЕ НА ДИСТАНЦИЈАТА

Апстракт: Целта на овој текст е интерпретативно да ги илустрира одделните теориски промислувања на поимот толкување, понудени во рамки на книжевната херменевтика. Интерпретативниот фокус е поставен врз романот *Покана на смртна казна* од рускиот писател Владимир Набоков.

Клучни зборови: интерпретација, толкувачка дистанца, роман, Владимир Набоков

Тоа е проблемој на присвојување (Aneignung) или на примена (Anwendung) на текстови во дадената ситуација на читателот. Присвојувањето е дијалектички поврзано со дистанцирањето кое му е својствено на пишувањето.

Тоа не е укинуто со присвојувањето; тоа е, напротив, негово проширување. Благодарение на дистанцирањето со помош на пишувањето, присвојувањето не поседува повеќе ниедно од обележјата на афективниот афинитет со намерата на авторот. Присвојувањето е разбирање преку дистанција, разбирање од дистанција.

Пол Рикер

Функционирањето на одреден (и невербален) текст се објаснува така што се земаат предвид, покрај или наместо, моментот на неговото настанување и улогата што ја има неговото примател со своето разбирање, со својата актуализација, со толкувањето, како и начинот на кој текстови то предвидува ваквото учество.

Умберто Еко

Толкувањето од дистанција/толкувањето преку дистанција

Ако во својата елементарна дефиниција и примарна функција толкувањето подразбира укинување на дистанцијата во смисла на доближување или изедначување, макар привидно и привремено, со она што е предмет на толкувањето, тогаш посредувачката улога на херменевтичката практика може да се сфати двојно: прво, во „физичка“ смисла, кога толкувачот се определува за текст кој е оддалечен од актуелниот миг (јазично, временски, просторно, културно), така што толкувањето посредува во (ре)актуализацијата на текстот пред извесна публика - како заборавен, забранет или, воопшто, од одредени причини, недостапен текст, при што се отвора и прашањето за причините поради кои се прави навраќањето кон, условно кажано, „стариот“ текст; и второ, во смисла на интерпретацијата како обид за (повалидно, поприфатливо) повторно објаснување и разбирање на текстот поставен во одреден интерпретативен контекст и подложен на одредена толкувачка стратегија (што, повторно, може да биде симултано или ретроактивно поставено во однос на дадениот текст). Во секој случај, толкувањето е процес кој редовно си го обезбедува тој помеѓу-статус: посредување кое ја пополнува празнината меѓу текстот и она што толкувачот ќе го направи од и со текстот, како една од неговите валидни интерпретативни варијанти. „Интерпретацијата има смисла само затоа што ние му припаѓаме на времето и на просторот и, со тоа, сме на извесна оддалеченост од авторот што го толкуваме, одвоен од него прецизно со времето и/или со просторот. Но волјата на толкувачот е, исто така, во тоа да се укине ова растојание преку фактот на толкувањето, да му се пристапи на времето-простор на авторот, сепак, останувајќи на своето сопствено место и во својата сопствена епоха. Условите на можноста за интерпретација можат тогаш да се разберат како негирање на логиката на времето и на просторот, како и потрагата по една невозможна коинциденција“ (Рабо 2005: 275).

Покана на смртна казна од рускиот писател Владимир Владимирович Набоков е роман кој го актуализира токму прашањето за дистанцијата во процесот на интерпретативното/читателското „присвојување“, и тоа во две насоки. Прво, станува збор за роман кој е објавен

во 1936-тата година и му припаѓа на корпусот дела пишувани на руски јазик, наспроти оние што се напишани на англиски (иако авторот со помош на синот Дмитриј ја обезбедувал и англиската верзија на своите руски оригинали).¹ Значи, постои голема дистанција меѓу првичното објавување на романот и неговата достапност за пошироката читателска публика: за онаа од англиското говорно подрачје, а за која преводот бил неопходен; за онаа од руското говорно подрачје, за која делата на писателотемигрант долго време биле недостапни од идеолошки причини, и конечно, за македонската публика, за која романот станува достапен дури седум децении по неговото првично издание.²

Вториот аспект на прашањето за дистанцијата се однесува на рецепцијата на делата на Набоков. Магдалена Медариќ, говорејќи за фазите во рецепцијата на авторот, ќе констатира дека почетното восприемање е обременето со наметнатите предрасуди кои придонесуваат за неговата дискредитација како автор и како личност: квалификативите на „разгален буржуј, декадентен и изопачен“, односно на „несериозен, лекомислен забавувач на публиката, жонглер со книжевни трикови“ долго време ќе ги придружуваат и рецепциите на романите на Набоков. Популаризацијата, со која започнува наредната фаза, во голема мера е обусловена од откривањето на Набоков и како „мислител, филозоф, метафизичар и вешт *homoludens*“ (Medarić 1994: 160–161). Секако, различната и задоцнетата рецепција, односно препреките и предрасудите на кои наидува таа имаат свое влијание и врз проблемот на споменатата дистанција.

Со оглед на фактот што секој актуелен интерпретативен пристап кон *Покана на смртна казна* нужно е ретроактивен, се поставува прашањето: дали, во тој случај, толкувањето, како совладување на дистанцијата во споменатата двојна смисла, претставува предност или, пак, тешкотија во однос на толкувањата што се симултани на книжевниот текст? Иако, во вистинската смисла на зборот, ниту една интерпретација не може да биде апсолутно симултана на својот текст-предмет, меѓутоа, во случајов, таа категорија е употребена со значење на должина на

¹ *Invitation to a Beheading* (trans. Dmitri Nabokov and Vladimir Nabokov). New York: Capricorn, 1959.

² Владимир Набоков. 2003. *Покана на смртна казна*. Скопје: Наша книга.

временската дистанција меѓу текстот и одредена негова интерпретација. Извесна предност, секако, постои со оглед на тоа што ретроактивноста овозможува увид и во веќе понудените толкувања за дадениот текст и, вклучително, увид во оние теориски концепции и интерпретативни стратегии што се афирмирале во меѓувреме. На пример, романот на Набоков е објавен во првата половина на XX век, додека интертекстуалноста, како еден од методите на книжевна интерпретација, ја добива својата теориска свест и експанзија во книжевните проучувања од втората половина на 60-тите години од XX век (макар што, поимите влијание, дијалогизам и интерсубјективност, како теориски концепти со кои интертекстуалноста била доведувана во релација, се актуелни од почетокот на XX век). Тоа, секако, нуди можност за дополнително ситуирање на романот во новата теориско-интерпретативна констелација.³ Со еден збор, ретроактивното толкување има свои рефлексии врз дистанцијата бидејќи допушта да се фрли нова светлина врз текстот и да се откријат оние аспекти што во претходните пристапи биле занемарувани, превидени или тенденциозно поинаку толкувани. Во таа смисла, Умберто Еко ја аргументира херменевтичката легитимност и на погрешните, поточно на произволните интерпретации на текстовите: „Понекогаш погрешно да се протолкува текстот, значи да се излупат од него многубројните канонски толкувања, да се разоткријат неговите нови страни, па, во тој процес, текстот станува многу подобро и поплодно протолкуван, според неговата сопствена *intentio operis*, ослабувана и замрачувана во мноштвото претходни *intentiones lectoris* маскирани во приказите на *intentio auctoris*“ (Еко 2001: 38). Меѓутоа, дали ретроактивноста не претставува и опасно поле за генерирање конфузија? Дали не е вистина дека интерпретативниот квантитет, кој посредува меѓу текстот и, условно кажано, последниот, т.е. актуелниот читател/толкувач, влијае врз зголемувањето на дистанцијата од текстот? Колку повеќе интерпретативни верзии се во игра (особено оние што се дијаметрално различни и противречни), толку повеќе се сомневаме

³ На пример, можни се интертекстуални релации со романот *Палаиша на сонииша* од Исмаил Кадаре, објавен во 1990 година, или, пак, со студијата на Мишел Фуко *Надзор и казна*, објавена, исто така, подоцна, во 1975 година.

во тоа која од нив стои „најблизу“ до текстот и која „најверодостојно“, односно валидно ги толкува неговите интенции.

Конкретно, во однос на романот *Покана на смртна казна* во оптек се неколку доминантни интерпретативни варијанти: прво, толкувачкиот контекст според кој романот содржи автобиографски елементи и го изразува ангажманот на Набоков во антитоталитарните реакции (со конкретна алузија на тоталитарните режими во СССР и во нацистичка Германија);⁴ второ, во студиите на Ренате Лахман романот се согледува од аспект на симулакрумските импликации на мотивот на двојникот (*doppelgänger*) и од аспект на кабалистичката традиција на игрите со писмото; трето, интерпретациите што се засновани врз интер-текстуалните релации со *Процес* на Кафка, со *Ние* на Земјатин, со романите на Орвел или, пак, жанровското исчитувањето на романот низ кодот на дистописките текстови; четврто, интерпретативните фокуси кои ја детектираат релацијата „стварност“ – уметност како типичен топос во прозата на Набоков.⁵ Широчината на интерпретативниот дијапазон дава за право *Покана на смртна казна* да биде сместен во оној тип текстови што Брајан Мекхејл ги нарекува алегориски.⁶ станува збор за текстови кои се одликуваат со отсуство на буквалната референцијална рамка (присутна е само метафоричната, значи преносната), која треба да биде дополнително обезбедена од страна на читателот. Токму можноста за бескрајно интерпретативно полнење на алегорискиот текст со потенцијално апстрактни значења, генерирањето различни алегориски значења меѓу кои циркулира значењето на првото, „буквалното“ ниво и предизвикот за читателот да ги специфицира тие значења, доведува до контраефектот на прекумерна алегориска детерминираност која,

⁴ По емигрирањето од татковината, во периодот 1922 – 1937 година Набоков живее во Берлин.

⁵ Набоков во неколку наврати истакнува дека овој збор треба да се пишува секогаш во наводници, со што ја сигнализира неговата условност. Самиот и го практикувал тоа.

⁶ Иако Мекхејл во својата студија говори за алегоријата во постмодернистичката книжевност, сепак констатира дека таа не е типична само за тој тип писмо. Според него, алегоријата доживува обновување во постмодерното пишување, каде што се поврзува со онтолошката поетика, односно претставува алатка за истражување на онтолошката структура и за истакнување на онтолошките теми, кои се доминантна на постмодерната литература (2001: 140-147).

наспроти манихејскиот тип алегии, придонесува за интерпретативна неопределеност и неодлучност (McHale 2001: 141–142).

Неколку можни интерпретативни одлуки

Она што се забележува е она што било овозможено да се забележи со помош на сѝраиѝѝијаиѝа на ѝолкување.

Стенли Фиш

Во принцип, секој текст, па дури и оние што се одликуваат со (нај) висок степен на херметичност, а *Покана на смртна казна*, несомнено, таков текст, дава извесни сигнали кои имаат статус на интерпретативен почеток. Во конкретниов случај, таков сигнал претставува насловот, индикативно и, во интерпретативна смисла, особено атрактивно атипично место: *Покана на смртна казна* е, очигледно, парадоксална синтагма. Во рускиот речник зборот *приглашение* означува 'покана, поканување, повикување (на гости, на танц, на работа)', но и 'земање', што во извесна смисла ја ублажува контрадикторноста во однос на вториот дел од насловот и допушта толкување во насока на еуфемично означување на смртната казна како (од)земање нечиј живот. Меѓутоа, дилемата се разрешува со насловот во англискиот превод, каде што *invitation* 'покана' експлицитно го потврдува парадоксот. Апсурдно е да се кани некој на смртна казна, бидејќи казната е нешто што се изрекува, се наложува од повисока авторитарна, институционална инстанција, а со цел санкционирање на претходно сторен прекршок; од друга страна, поканата е чин на добра волја, израз на љубезност од страна на оној што кани и претпоставува реципроцитет на љубезноста, што, повторно, зависи од добрата волја на поканетиот да прифати или да одбие. Но, минимална е, секако и парадоксална, веројатноста од прифаќањето покана за присуство на сопствената егзекуција. Иако љубезноста индиректно, дискретно и суптилно обврзува, таа, сепак, ниту наложува, ниту, пак, заповеда.

Импертинентноста што постои меѓу лексемите во насловот е типична за оксиморонските фигуративни склопови кои подразбираат синтагматско сопоставување на појави кои се во однос на меѓусебно

исклучување. Во контекст на ова оксиморонско исчитување, дозволено е насловот да го препознаеме како своевиден „семантички јазол“: тој е првичното место кое во средбата со романот предизвикува двоумење и двосмисленост, пред сè од аспект на изневерувањето одредени „востановени културни, етички и семантички конвенции и вредности“ (Ќулавкова 2005:106). Имено, насловот е евидентен прекршок и отстапување од одреден тип конвенционално однесување, каде што поканата го протоколира присуството на одреден вид манифестации, но, секако, не и присуството на јавна егзекуција и, се разбира, не присуството на оној што треба да биде егзекутиран. Статусот на семантички јазол станува оправдан и од аспект на тоа што насловот е првичниот индикатор за гротескно-парадоксалните ситуации со кои избобилува приказната. Практично, сето дејство во романот се одвива „помеѓу“ две состојби/ситуации кои се примарно противречни, меѓусебно исклучувачки или асимптотично поставени, а сепак спојливи благодарение на посредувањето на главниот лик: помеѓу вината и казната, помеѓу пресудата и егзекуцијата, помеѓу физичката не-слобода и слободата на творечката имагинација, помеѓу затворската дисциплина и циркуската игра. Како се остварува тоа двојство?

Помеѓу вината и казната

„Според законот, на Цинцинат Ц. смртната пресуда му беше соопштена со шепот. Сите станаа, разменувајќи меѓу себе насмевки. Белокосиот судија откако му се приближи до увото, откако се поиздиша, откако му кажа, бавно се истави, небаре се одлепуваше. По ова Цинцинат повторно го одведеа во тврдината“ (Набоков 2003: 5). Очигледно, почеток *in medias res*: изрекување на смртната казна, а педесетина страници потоа читателот е запознаен и со вината на осуденикот: „Обвинет за најстрашен злостор, за гносеолошка гнаса, толку ретка и незгодна за изразување што мораа да се користат заобиколни термини слични на: непробивност, непросирност, пречка; осуден за таквиот злостор на смртна казна, затворен во тврдината во очекување на непознатиот, но близок термин на оваа казна...“ (Набоков 2003: 60). Целото дејство и понатаму е сконцентрирано во просторот „помеѓу“: помеѓу изречената казна и исчекувањето на нејзиното извршување (за

што нема информација ниту затвореникот, ниту затворскиот персонал), помеѓу извесноста на пресудата и неизвесноста на егзекуцијата, помеѓу чувството на активитет и виталитет (што го создава затворската околина со своето извештачено однесување) и чувството на страв во пресрет на смртта. Всушност, романот нуди мошне едноставна приказна со познатата тема за „човек кој живее во светот на последиците“. Во овој тематски круг, Никола Ковач ги сместува ликовите како Јозеф К. или јунаците од *Проклеџа авлија* на Андриќ или од *Архийелаџи Гулај* на Солженицин (Ковач 2004: 10). Приказната го следи затворскиот живот на Цинцинат Ц. во текот на деветнаесетте дена пред егзекуцијата, така што секоја глава соодветствува на еден поминат ден во затворот, а дваесеттата глава се однесува на извршувањето на пресудата со јавно отсекување на главата. Освен преку романескната структура (поделбата на 20 глави), протекувањето на времето е драматизирано и преку моливот со кој пишува Цинцинат: намалувањето на должината на моливот е пропорционално со намалувањето на деновите од животот на Цинцинат, а обратнопропорционално со пополнувањето и испишувањето на белите листови хартија. „На масата се белееше чист лист хартија и, оцртувајќи се врз таа белина, лежеше вчудовидувачки наострен молив, долг, како живот на кој и да било човек, освен на Цинцинат“ (Набоков 2003: 6).

Исчекувањето и неизвесноста, сконцентрирани во временската отсечка пресуда – егзекуција и во ограничениот простор на затворската ќелија, ја рефлектираат и подвоеноста на повисоко рамниште – подвоеноста на светот на стварноста и подвоеноста на ликот. Двете стварности, онаа во која Цинцинат е осуден да живее и која го осудува на смрт и онаа што самиот тој ја креира низ пишувањето и ја проживува низ соништата, се комплементарни на двојниот Цинцинат – оној видливиот и „просирниот“, осуден на смрт, и оној невидливиот, „другиот Цинцинат, помалиот, свиткан како ѓеврече“, кој сонува и (о)пишува. Во контекст на овие двојства, Ренате Лахман идентификува две нивоа на приказната, па дури и две приказни: манифестната приказна за човек кој се подготвува на извршување смртна казна и криптичната приказна за човековиот спас од космичкиот затвор со помош на процесот на прочистување (1997: 285).

Несомнено, вистинската вина на Цинцинат се состои во неговата различност во однос на светот во кој е принуден да постои, така што и предзатворскиот и затворскиот период од неговиот живот се обележани со таа разлика. „По грешка се најдов овде – не имено во затворов – туку воопшто во овој страшен, ригест свет, пристоен пример за една дилетантска уметност“ (Набоков 2003: 77). Предзатворската фаза од животот јунакот ја минува во изнаоѓање успешни облици на мимикрирано инфилтрирање во околината: „Во светов на души просирни една за друга, тој сепак научи да се преправа просирен, заради што прибегнуваше кон сложен систем на некои небаре оптички прелаги“ (Набоков 2003: 17). Меѓутоа, во мигот кога ќе посака да оди зад и наспроти светот чии жители ги нарекува „призраци, врколаци, пародии“, односно кога ќе се посомнева во реалноста на материјалниот свет, Цинцинат прави прекршок. Во светот што е уреден според правилата на привидноста, секој облик на различност е еднаков на нелегално престојување во тој свет – отстапување од и прекршување на неговите норми. „Опкружен сум со некакви бедни призраци, а не луѓе. Тие ме измачуваат, како што можат да измачуваат само бесмислени привидувања, лоши соништа, отпадоци од бладања, партали од кошмари – и од сето тоа што кај нас се смета за живот“ (Набоков 2003: 28).

Романот го отвора прашањето за односот меѓу индивидуата и заедницата низ призмата на дилемата чија добивка е поголема: дали добивката му припаѓа на јунакот, кој, спознавајќи го „ќорсокакот на светот и неговите тесни граници“, ќе добие уште една, макар и последна шанса да открие еден поинаков свет, а заедницата, и не знаејќи, му помага во тоа; или, пак, ќе профитира заедницатаа која го открива натрапникот и го елиминира?! И затоа, штом ќе биде откриено неговото мимикрирано присуство во светот на „стварноста“ и штом ќе биде именуван неговиот деликт како „гносеолошка расипаност“, Цинцинат повеќе нема причина да се прикрива. Тоа е објаснувањето за неговиот игнорантски однос кон новата улога што му се наметнува од страна на другите учесници во играта, овојпат затворските чиновници. „Триесет години проживеав меѓу наизглед опипливи привиденија, прикривајќи дека сум жив и стварен, – но сега кога сум откриен, нема зошто да ми биде незгодно. Барем преку лично искуство ќе ја проверам несигур-

носта на дадениов свет“ (Набоков 2003: 58). Методите преку кои ќе ја направи оваа искусвена проверка се состојат во откривањето и во докажливото присуство на друга, поинаква и „повистинита стварност“. Надмоќта во однос на околниот свет што произлегува од самосвесното чувствување на сопствената (раз)личност ќе му помогнат на Цинцинат да ја пронајде и адекватната, т.е. (раз)личната стварност – онаа што постои единствено во сонот и во пишувањето. „Во моите соншита светот оживуваше, станувајќи толку занесно значаен, слободен и воздушест, што подоцна веќе ми стануваше тешко да дишам поради правот на нацртаниот живот... Јас одамна се сродив со мислата дека она што го наречуваме сон е полуреалност, ветување на реалноста, нејзино претсобије и повев, т.е. дека тоа во себе содржи во мошне матна, разблажена состојба – повеќе вистинска реалност, отколку што е нашето толку фалено јаве, кое, од своја страна, е полусон, тешка дремка, во којашто, еднадвор, необично лудо изобличувајќи се, проникнуваат звуци и претстави од реалниот свет, кој протечува зад периферијата на свеста... Но колку се плашам јас да се разбудам!“ (Набоков 2003: 77–78). Ренате Лахман ја толкува оваа подвоеност како базичен дуализам или состојба на расцепеност на нештата, чиишто манифестации се констатирани на неколку рамништа: во поларизацијата тело – дух; во отфрлањето на телото како затвор на душата; во девалоризацијата на космосот како хегемониски систем кој се стреми кон потчинување на човекот оддалечен од спасот; во верувањето дека духот ќе се врати во прекосмичкиот оригинален принцип и во конечниот колапс на материјалниот свет (1997: 284).

Помеѓу затворот и циркусот

Тврдината која претставува затвор и во која Цинцинат е единствениот затвореник ги има сите знаци на еден сосема не-затворски простор. Четворицата официјални застапници на затворската власт (чуварот Родион, директорот Родриг, адвокатот Роман, егзекуторот Пјер) сосема се ослободени од авторитетот што треба да го поседуваат и да го манифестираат како претставници на законот. Наместо тоа, тие оставаат впечаток на актери во некаква водвилска претстава, „со перики и влошки, со напудрени и нашминкани лица“. Фониско-парономазискиот

паралелизам во имињата е индикатор за нивната деперсонализираност, а нивното невешто, афектирано и гротескно однесување е во согласност со марионетската улога во играта, која ја води Пјер, „раководителот на егзекуцијата“. Самиот тој, на почетокот лажно претставувајќи се како затвореник, има препознатливо циркузантска, клоновско-акробатска улога (сцените во кои се движи низ ќелијата, одејќи на раце и носејќи предмети во забите). Нивниот статус на маскирани актери кои учествуваат во некаква претстава се открива на крајот кога непосредно пред егзекуцијата ќе се појават пред Цинцинат: „Пропаднати, без никаква живост, облечени во сиви кошули, обуени во стари износени чевли – без каква било шминка, без влошки и перики, со насолзени очи, со нездраво тело што се провираше низ скудните партали – тие испаднаа слични меѓу себе и подеднакво се вртеа нивните исти главички на танките вратови, главички бледо-ќелави, со џумки со сиви точки од страните и со клапшести уши“ (Набоков 2003: 182).

Необичната љубезност и претераната учтивост и приемчивост на затворските службеници (поканата за валс од страна на чуварот, писменото извинување во подавалник поради одложувањето на посетата на сопругата, предлагањето различни игри на затвореникот – карти, шах, инсистирањето на Пјер да воспостави искрено пријателство со Цинцинат), сето тоа доловува атмосфера која е сосема неочекувана и неприродна за една затворска средина и за нејзината хиерархија. Спротивно на тоа, основниот принцип врз кој функционира затворот е принципот на сеопшта, безусловна соработка и учество. Постојат и експлицитни реплики во кои затворот е споредуван со и опишуван како циркус и театар, а на егзекуцијата се алудира како на театарска претстава. Незаинтересираноста и индиферентноста со кои Цинцинат се поставува во комуникацијата со наметливиот затворски персонал се своевиден облик на отпор кон обидите на околината по секоја цена да го вовлече во сопствената игра, која самиот тој ја квалификува како „бесмислена пиеса“. А неговиот најголем одбранбен механизам е компензацијата: тој е рамнодушен кон светот околу себе затоа што веќе ја спознал компензаторската моќ на средбата со друг вид стварност. „Јас го открив дупчето во животот - онаму каде што тој се откришил, каде што бил некогаш споен со нешто друго, вистински живо, значајно

и огромно... Отпустот што ѝ го давам на својата мисла за наградно патување од фактот кон фантазијата и назад“ (Набоков 2003:180).

Чинот на одделување од одреден колектив и од нормите според кои е уреден претставува, практично, одвојување од извесна другост во однос на која се одредуваме и се идентификуваме себеси. Празното место бара да биде пополнето, една другост да биде заменета со друга. Другоста се бара во себе, во сопството кое ќе се подвои и ќе се удвои, затоа што „егологијата бара внатрешно надополнување на интерсубјективноста“ (Рикер 2004: 11). А во романот на Набоков другиот добива повозвишена, онтолошка мисија – да биде посредник во трансцендирањето во светот на една друга стварност., Едниот Цинцинат броеше, а другиот Цинцинат веќе престана да го слуша одекот од непотребното броење што се оддалечуваше – и со дотогаш невидена јасност, отпрвин дури и болна поради ненадејноста на нејзиниот наплив, но потоа таква што го исполни со веселост целото негово битие – помисли: што барам јас тука? Зошто лежам вака? – и откако си го постави ова прашање, тој си одговори со тоа што се подисправи и погледна наоколу... Цинцинат бавно се симна од трибината и тргна по развезаниот смет“ (Набоков 2003:197).

Обвинет за „гносеолошка расипаност“ во „привидниот свет на привидните нешта“, Цинцинат како да ја потврдува ретроактивно сопствената вина и тргнува во спознавачки потход – кон стварноста посредувана преку слободата на имагинацијата, постигната во сонот и во пишувањето: „Да се искажам за инает на целата светска немоност. Колку се плашам, колку се гадам. Но никој не може да ме одземе мене од мене. Но, сепак треба да се остави нешто на хартија, да се остави. Јас не сум обичен... јас сум оној живиот меѓу вас“ (Набоков 2003: 77).

Гностикот-писател е само еден од идентитетите низ кои се пројавуваат ликовите двојници на Набоков: станува збор за ликови кои секогаш се наоѓаат на „работ на некое спознание, кои се пред откривање на кодот за конечно дешифрирање на светот, а таа потрага по значењето најчесто се манифестира како опсесија“ (Bényei 1993: 72). Во случајот на Цинцинат, таквото спознание се однесува на откритието на еден поинаков свет, а опсесијата се манифестира во страста со која му се предава на повторното оживување на светот низ пишувањето.

Оттаму, неговото пишување има карактер на дневничко-мемоарски записи. Демиуршкиот копнеж за креирање одреден свет (како што е навестено во мото-цитатот на почетокот од романот) за Цинцинат значи манипулирање со „соседството на зборовите“, чин кој поприма креативна, но и трансформативна и ослободувачка моќ: „соседството на зборовите“, односно нивното (ре)комбинирање резултира со креирање нова реалност. Но, несомнено, во таа страст постои нешто и од прустовската пресмртна верба во и желба да се преосмисли загубеното, а не само (хронолошки) поминатото време. „Без да умеам да пишувам, но насетувајќи со престапничкото сетило како се средуваат зборовите, како треба да се постапи за обичниот збор да оживее, да го позајми од својот сосед сјајот, жарта, сенката, одразувајќи се самиот во него и обновувајќи го и него со тој свој одраз – за така целиот тој ред да биде живо прелевање“ (Набоков 2003: 79).

Истиот мотив ќе го препознаеме и во еден од подоцнежните романи на Набоков, *Вистинскиот живот на Себастјан Најџ* (1941): „Одговорот на сите прашања за животот и за смртта, апсолутното решение е испишано насекаде низ светот што го знаеме: беше налик на патник кој сфаќа дека дивината што ја опфаќа со погледот не е случаен збир на природни појави, туку страница на книгата каде што тие планини и шуми, и полиња, и реки се разместени така што да чинат една кохерентна реченица; самогласката на езерото се стопува со согласката на шумкавата стрмина; кривините на патот кој ја испишува својата порака со заоблен ракопис, читлив како кај нечиј татко; дрвјата кои општат со немиот снег... На тој начин, патникот го срочува пејзажот и неговата смисла е откриена, и на истиот тој начин, заплетканата мостра на човековиот живот се покажува на крајот како монограм, сега целосно јасен за внатрешното око, кое гиразмрсува испреплетените букви. И зборот, значењето што се појавува е вчудовидувачко во својата едноставност“ (Nabokov 2003: 161–162). Идентична желба за пронаоѓање на скриените соседства и врски меѓу зборовите и предметите, меѓу животот и уметноста и потребата да се манипулира со нив според сопствената желба постои и кај јунакот на Кортасар од расказот *Расчекор*: ликот-наратор се обидува да ги запише спомените од минатото (како што го прави тоа и Цинцинат). Во еден миг тој е соочен со дилемата

дали да го продолжи пишувањето кое ќе се однесува и на оној период од младоста кога повеќе ја нема неговата сакана? Дали зборовите запишани на хартија кои опишуваат средба и бакнеж со саканата ќе имаат моќ да ја остварат таа средба и во животот? Тој верува дека нештата стануваат повистинити кога ќе ги претвори во зборови, како и јунакот В. од *Вистинскиот живот на Себастijan Најџи*. „Толку е убаво да се продолжи, макар било и бесмислено, да напишам дека ја преминав улицата со зборови кои ќе ме одведат во пресрет на Сара и ќе ја пуштат да ме препознае, тоа е единствениот начин конечно да се состанам со неа и да ѝ ја кажам вистината.“⁷ Вистинската дилема што е сугерирана е токму прашањето дали имагинарниот чекор преку улицата може да го надмине расчекорот меѓу посакуваното минато и баналната сегашност, помеѓу уметноста која зборува за минатото и животот кој се одвива во актуелната празнина и баналност? Истата дилема и потребата таа да биде разрешена се појавува и кај Цинцинат во неговото „престапничко сетило“ кое го обзема непосредно пред смртта: да го започне својот лов на зборовите, да „го постигне зборот“, да ги „средува зборовите“, „да ги оживее“ – и преку нив, нештата што ги означуваат, минати или сегашни. „Ох, да знаев дека толку долго ќе останам тука, ќе започнев од а, и, постепено, по широкиот пат на заемно поврзаните поими ќе стигнев, ќе довршев, душата ќе ми се изостреше со зборовите“ (Набоков 2003: 18).

Секундарно креираниот, артифициелниот свет, сопоставен на светот на реалноста која, всушност, е привидна според оценките и доказите на Цинцинат – тоа е една од варијантите на основниот топос во творештвото на Набоков: односот живот – уметност, стварност – „стварност“. И секој негов роман претставува нова потрага по генеративните механизми на „стварноста“, и секој негов роман го доведува до конечното и до единственото вистинско исходно место – до уметноста како единствено вистинска „стварност“. Во таа смисла, фикцијата, моделирајќи ги можните и веројатните светови/стварности, воспоставува (ре)интерпретативен однос кон стварноста, потврдувајќи ја констатацијата на Пол Рикер дека „фикцијата го воведува токму

⁷ Хулио Кортасар, „Раскорак“, *Рукопис нађен у џепу*, Београд: Граматик, 2003, стр.30.

дистанцирањето во нашето разбирање на стварноста... Токму оттаму, секојдневната стварност се преобразува во прилог на она кое може да се замисли под поимот имагинативни варијации што книжевноста ги изведува врз стварноста“ (Рикер 2003: 68).

Користена литература:

- Ковач, Н., 2004, *Европскиот ѝолиџички роман*, Скопје: Ѓурѓа.
- Набоков, В., 2003, *Покана на смртна казна*, Скопје: Наша книга.
- Рабо, С., 2005, „Кратка средба со Хомер: интерпретација, фикција и факти во *Висџинската приказна* на Лукијан“, *Дијалоџ на интерпретации*, Прир. К. Ќулавкова/Ж. Бесиер/Ф. Дарос, Скопје: Ѓурѓа, 265-289.
- Рикер, П., 2003. „Реторика, поетика, херменевтика“, *Херменевџика и ѝоеџика*, Прир. Катица Ќулавкова, Скопје: Култура, 30-53.
- Рикер, П., 2004, *Соџсџво као груџи*, Београд: Јасен.
- Ќулавкова, К., 2003, „Херменевтката и атопичноста на книжевниот текст“, *Херменевџика и ѝоеџика*, Прир. Катица Ќулавкова, Скопје: Култура. I-XIII.
- Ќулавкова, К., 2005, „Херменевтика на книжевните идентитети“, *Дијалоџ на интерпретации*, Прир. К. Ќулавкова/Ж. Бесиер, Скопје: Ѓурѓа, 61-115.
- Фиш, С., 2003, „Толкување на Вариорум“, *Херменевџика и ѝоеџика*, прир. Катица Ќулавкова, Скопје: Култура, 268-291.
- Bényei, T., 1993, „Umijeće zavaravanja: Ada Vladimira Nabokova“, *Intertekstualnost & Autoreferencijalnost*, Прир. D. Oraić-Tolić/V. Žmegač, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilista u Zagrebu, 71-83.
- Eco, U., 2001, *Granice tumačenja*, Beograd: Paideia.
- Lachmann, R., 1997, *Memory and Literature: Intertextuality in Russian Modernism*, Mineapolis/London: University of Minesota Press.
- McHale, B., 2001, *Postmodernist Fiction*, London/New York: Routledge.
- Medarić, M., 1994, „Igre oko Vladimira Nabokova (repcija Nabokova u njegovoj ulozi homo ludensa)“, *Republika* 7-8, 152-161.
- Nabokov, V., 2003. *Stvarni život Sebastijana Najta*, Beograd: Rad.

Marija Gjorgjieva Dimova

INTERPRETATION AS A MEANS OF OVERCOMING DISTANCE

Summary

Starting from several theoretical premises for the term interpretation that are offered in literary hermeneutics, the purpose of our text is to illustrate those premises in a specific literary text. The analysis is focused on the novel *Приглашение на казнь/ Invitation to a Beheading* by Russian author Vladimir Nabokov.

Елена КАРПУЗОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески”

Скопје, Македонија

ОГЛЕДАЛОТО НА ГРОТЕСКАТА ВО ПРЕДВОРЈЕТО НА ‘СОНОТ’: ПОЛИФОНИЈАТА НА ФАНТАСТИЧНИОТ РЕАЛИЗАМ ВО „ДВОЈНИК” НА Ф. М. ДОСТОЕВСКИ

Апстракт: Оваа студија херменевтички го иследува фантастичниот реализам како синкреза на романтичарската фантастика и реалистичките конвенции во романот „Двојник” од Ф. М. Достоевски. Трудот стреми, низ евокација на теориските премиси на Цветан Тодоров и М. М. Бахтин, да ги образложи жанровските интерференции и наратолошките модуси низ кои, трансцендира парадигмата на идентитетското двојство – предимно, низ јазикот на гротеската и амалгамот на сонот и стварноста. Следствено, студијата е обид за херменевтичко разглобување на сите скриени менадрии низ кои полифонично се рефлектира топосот на идентитетското подвојување на протагонистот Голјаткин.

Клучни зборови: фантастичен реализам, гротеска, сон, полифоничност, двојство

1. Поетички прелиминарии: Фантастичниот реализам на Достоевски

Во романескниот опит на Фјодор Михајлович Достоевски (1821-1881), како сепроникната и детерминативна тематска константа и философска аксиома се отелотворува идејно-поетичката премиса за човековото битие како *homo duplex* – битие кое е нужно и *ab initio* предетерминирано како микрокосмичко манихејско поприсште на кое се збиднува непомирливиот, ожесточен агон меѓу макрокосмичките сили на Доброто и Злото. Во романескните универзуми на Достоевски, во неговите хуманистички, етичко-философски пледоајеа, изобразбата на човекот е дуално, но уште поприсушто, иманентно полифонично оркестрирана – во битието на човекот, перото на овој даровит романописец, ја внедрува светлината на христијанските аретолошки устреми, но и мефистофеловската темнина на демонските соблазни – на автодеструктивната гибел. Несомнежно, во огледалото во кое би можел да се огледа човекот на Достоевски, едновременно, се пројаснува одразбата

на надземски духовен благородник, но и злостен арлекин. Сообразливо, топосот на двојништвото, во „Двојник” (*Двойник*)¹ се разгранува полифонично, при што, можат да бидат иследувани тематски низи на удвојувања, а дури и продлабочени умножувања. Првенствено, бидува тематизирано повнатрешнетото удвојување на Јаков Петрович Голјаткин, кое, во дослук со конвенцијата на фантастичкиот жанровски код, останува отпорно на рационални експликации, откаде, приказната го генерира слободниот херменевтички хоризонт на чии пространства, во *ad infinitum* можат да се наднесуваат претположенија устремени во размалгувањето и одгатката на енгимата на удвојувањето на Голјаткин – собитие, кое, е мистифицирано во едно меѓугласие на привидение, сон, а конечно и – кошмар.

Темата на огледалното подвојување, личносната дихотомија на идентитетот, во романот се перформира низ некои од постапките од инструментариумот на фантастичкото романтичарско писмо. Од оваа појдовност, наративниот модус низ кој се објазува стварноста на господин Голјаткин, а која доживува перцептивна дисторзија, и која ја подражава логиката на механизмот на часовничкото клатно – едновремено, лулеејќи се меѓу сферите на кошмарната, имагинарна миражност, готската амбиентација на просторот, халуцинантноста, од една, и емпириската (благоразумска) и историска утврденост на хронотопичноста на стварноста, од друга страна, исходува дека, во романескното писмо, е манифестиран имагинарен лудизам на реалистичкото перо, што ќе рече – дискурсот синкретички ги отелотворува

---

¹ Романот бил објавен на 30 јануари 1846 г., во петербуршкиот журнал „Отечественные записки” со паратекстуално-архитекстуалните поднасловни индикации: *Петербургская поэма, и Приключения господина Голядкина*. За романот, во дневничките записи, од 1877 г., Достоевски бележи: „оваа приказна не беше задоволителен успех, но идејата беше достапно светла, и јас никогаш не сум изложил пососредоточена приказна во литературата. Но, формата на приказната, несомнено беше изневерена, и доколку, би можел сега да ѝ се посветам на идејата, и одново да ја изложам, би се вообличила во исцело различна форма” (Достоевский 1984; 65), што укажува насубјективната просудба за изработената приказна, неколку декади по објавувањето, која, очевидно, не била вообличена целесообразно на авторовите очекувања и интенции. Во „Двојник”, притоа, се огледува творечкото кредо на ‘раниот реализам’ со хипертекстуални проведи на фантастичниот романтизам на Пушкин, Гогољ и Е.Т.А.Хофман.

некои од детерминативните одлици на книжевната фантастика, која, во романот, се актуализира како самосвојна модулација на овој романескен подвид, предочувајќи ги социо-психолошките мотивации во приказната, што ја сугерираат полифонично-хибридизираната жанровска перформација на доцноромантичарските проникнувања меѓу фантастиката и конвенциите на реалистичкиот роман – амалгамизација, одразена во феноменот на рецепциското колебање, или двоумењето со кое се соочува естетскиот хоризонт на очекување, бидејќи, во дослук со теоретизациите на Цветан Тодоров, фантастичкото писмо ја ефектуира интрадиегетичката *чудна/чудесна* мистификација на рационалната актуализација на појавната стварност, единствено посредно, преку прагматскиот модел утврден меѓу текстот и читателот, што имплицира дека, фантастичкиот жанровски код се актуализира во *нерешителноста, недоумието* на читателот пред природата на фантастичното собитие, или, како што ја изложува Тодоров, својата определбена согледба: „речиси поверував – ова е формулата која го објаснува духот на фантастичното. Потполна верба, како и совршено неверување, би нè одвела надвор од фантастичното; неодлучноста е она што му влева живот” (Todorov 1987; 35). Отаде, очевидно е дека приказната за двојникот на Голјаткин, ја ефектуира неодлучноста на читателската инстанца, која, заправо, не соумева *фантастично чудното* собитие да го подложи на картезијански, рационално исходени експланаторни импликации, кои би артикулирале интерпретација на (пред)историјата на неразборитата појава на двојникот Голјаткин.²

Гротескниот и хуморен трагизам во судбината на господин Голјаткин е соредоточен во очуднувањето на идентитетската дисонанца со која се соочува тој. Согледливо, во обидот да се исцртаат контурите на фантастичниот реализам во вообличувањето на приказната, се возложува и интерпретацијата на психоаналитичкиот феномен на ‘вознемирувачко необичното’ (*das unheimliche*), кое, Сигмунд Фројд го теоретизира во значењето на она, што аперцептивно се восприема

² Во класификациите на актуализацијата на фантастичкото книжевно писмо, Тодоров, во романите на Достоевски, во кои се оприсутнети поетичките признаци на *фантастичноста*, феноменот го определува како *чудно фантастично*, наспроти одредниците на ‘фантастично чудесното’ и ‘чистото чудесно’.

како едновременно амбивалентно, чудно, туѓо и застрашувачко, откаде, ‘авантурата’ на господин Голјаткин се вглобува во предложените одредници на фантастичното, кое ефектуира дефамилијаризација на когнитивниот автоматизам на свеста, која во себесообразување со енигмата на двојникот, доживува дисонантна гама од восприемени неконгруентни (апсурдни) време-просторни и идентитетски координати, кои се огледуваат во рецепциското двоумење кон чудното собитие кое, е едновременно прекриено во интелигибилната необјаснивост на фантазмата, можноста, дека, ‘авантурата’ на Голјаткин претставува единствено еден (не)вообичаен кошмарен сон – вообразба на болниот ум, или, пак, и дека (не)веројатноста, интригата на двојништвото, можеби е сепак, присно сообразлива и врзивна со нишките на емпириската стварност. Напоредно на тоа, Достоевски посегнува кон наративни постапки со кои доспева, поеста за Голјаткин, покрај социо-психолошките мотивации инскрибирани во реалистичкиот фон на нарацијата, да ја мистифицира во превезите на фантастичното, како единствен модус преку кој, во живописна чувственост, би бил доловен внатрешниот (психолошки и идентитетски) схизматички агон на личноста на Голјаткин, што ќе рече дека, за да ја ефектуира онтолошката полифонија во дискурсот, магловитиот и тајновит превез наметнат врз фокалните инстанци, Достоевски препознава дека, трансгресијата меѓу демаркациите на сонот и јавето, вообразбата и рациото, се можни единствено во ‘вознемирувањето’ на светотворните контури на логички утврдената стварност, „кои доколку не се користиме со фантастичното, остануваат непречекорливи” (Todorov 1987; 161). Притоа, суштествен за разбирањето на поимот на ‘фантастично чудното’ во прозата на Достоевски, е заклучокот дека, ‘чудното’ претставува предуслов генериран од очуднувачкото претопување на онтолошките граници на светот на стварноста и светот на сонот (вообразбата/лудилото), но и од предвидливото чувство на *сѝрав* и *ужасување*, како импликација на дисонантното ‘искушување’ на разумот, при што, чувството на *сѝрав*, на интрадиегетичко рамниште, првенствено се зародува во ликот на господин Голјаткин, во сите последователни актуализации: параноичноста, отуѓувањето и лудилото, што, пак, на читателот (како екстратекстовен сопатник во траги-гротескната петербуршка фантаз-

магорија на Голјаткин) му го сугерира психоемоционалниот комплекс на соочување со непознатото, преку одржувањето на напрегатоста и неизвесноста во модулациите на перипетиите на раскажувачкиот ритам, што се одликува со нагласена „тафтолошка улога“, кога актуализацијата на феноменот на фантастичното „овозможува опишување на фантастичниот свет, кој притоа, не постои надвор од јазикот; описот и опишаното имаат единствено потекло“ (Todorov 1987; 96), што ја потврдува двојната диегетичка рамка во „Двојник“, која, наедно, тематски ја вградува реалистичката изобразба на стварноста (оприсутното е множество од имплицитни и експлицитни социо-историски и психолошки индикации, кои референцираат на хронотопичниот контекст на руското општество во првата половина на XIX век), и фантазматската, сомнабулно-кошмарна одежда на стварноста, која, ѝ се противставува на реалистичката мимеза, откаде, стварноста проектирана низ внатрешната фокализација на Голјаткин, се подвојува со појавата на двојникот.

Во обусловеноста на психолошкото состојание на Голјаткин, чија егзистенција се актуализира во лиминалниот ареал на стварноста, чии конци ја вплетуваат неговата вообразба/проекција во сферата на имагинарното и сонот, со социо-историскиот, егзистенцијален контекст, Достоевски, овој лик, го претретира во конвенциите на натуралистичкиот манир. Голјаткин е реалистички сообразен со социо-историскиот контекст, чија фантастична преобразба се остварува во фантазмагоричното поигрување на световните граници. Оттаму, Тодоров, за фантастичките тематски комплекси, предложува диференцијација меѓу т.н. ‘јас-теми’ и ‘ти-теми’, при што, во „Двојник“, е перформирано отелотворение на ‘јас-темите’, или, темите кои ја иследуваат релацијата меѓу човекот (субјективитетот) и светот – однос, којшто во приказната се семантизира во значењето на *оїлегалоїшо*, или, огледалното подвојување – идентитетската схизма на Голјаткин, одражена (епитомизирана) во двојникот. Огледалното удвојување укажува и на дистинкцијата, но и помирливоста меѓу сферите на стварноста и сонот. Секој одраз во огледалото сугерира привидна образба на свет, инаков од оној зад огледалото, откаде, огледувањето на Голјаткин во

двојникот се актуализира како гротескно-кошмарно прекршување на стварноста која се двоуми меѓу безрасудната илузија и вистината.

2. Тематската романтичарска парадигма на 'двојникот' објективизирана во идентитетската схизма на Голјаткин

Тајната соработка, ненаслутливото шепотење меѓу сонот и стварноста во „Двојник“, е сепроткаено во приказната за дисоцијативното подвојување на Голјаткин. Последично, експозицијата на романескната приказна бидува отклучена со чинот на будењето на Голјаткин, кој вчекорува во чудниот, петербуршки есенски ден, кога стварноста ќе доживее нечујна преобразба во апсурдно-ирационални прекршувања и поигрувања. Нагледно, во оваа рамка, Достоевски сугерира индикација за можно *mise en abyme* структурирање на приказната. Имено, во прелевањето на онтолошките демаркации меѓу светот на емпириската стварност и светот на имагинарно-ониричното, една херменевтичка хипотеза може да го сугерира будењето на Голјаткин меѓу 'сидовите' на сонот, кој, пак, се вовира во стварноста, што ќе рече дека, романескниот влез, *in medias res*, предупредува за можноста, сите 'авантури' на Голјаткин да бидат исход на 'прикрадувањето' на ирационално-ониричното внатре емпириското устројство на светот, при што, недоумието, колебањето меѓу сонот и стварноста, се зародува токму во умот на траги-гротескниот лик на Голјаткин. Во натуралистичката дескрипција на чинот на будењето, во психосемантичка вредност, се потврдуваат и описите на материјалните предмети во неговата одаја, чие присуство го загатнува прашањето на погледот на Другиот. Имено, „како стари познајници погледнаа на него нечисто зелените, исчадени, прашливи сидови на неговата малечка собичка, неговото орманче од махагонија, столовите со имитација на махагонија, црвено бојадисаната маса, отоманот (...)” (Достоевски 1993; 5). Авторската интенција која, 'анимистички' го семантизира оживотворениот 'поглед' на мртвите, персонифицирани предмети во собата, ги навестува социјалните мотиви за удвојувањето, во светлината на прашањето за феноменот на социјалната инфериорност и (параноичниот) страв од погледот на Другите, во кои, Голјаткин неодбегливо бележи подозрив

повод за закана за неговата деградација во чиновничката служба во Установата, или, повод за негово унижување и обесчестување. Оттука, како пресудна се потврдува семантизацијата на *оїледалоїю*, кон кое, положено на неговото орманче, Голјаткин по буђењето, навчас збунето притрчува, при што, тој го огледува својот одраз во него – како обид да ја утврди сталоженоста на стварноста во која ‘се вратил’ од обеспокоените, расеани соништа.

Невротичната, бездруго, непомирливо предострожна природа на Голјаткин се одразува во неговата обземеност со мнението на Другите. Оттаму, дури и патувањето во кочијата, се преобразува во искушение кое изискува ‘измачувачки’ обиди за ‘избавление’ од *їуїиоїи* поглед. Соодветно со неговата склоност кон песимистичка авторефлексија, неговите вообразби, секогаш во погледот на Другите ги согледуваат семињата на злотворните заговори против него и неговата социјална положбеност. Оттука, средбата со Андреј Филипович (неговиот службен надреден), ќе се преобрази во вистинско идентитетско преиспитување: „(...) поцрвене до ушите. Да се поздрави или не? Да се јави или не? Да се открие или не? – вакви мисли го мачеа нашиот јунак, – Или да се преправам дека тоа не сум јас, а некој друг што страшно личи на мене и да гледам како ништо да не се случило? Токму така – не сум јас, не сум јас, и готово!” (Достоевски 1993;10). Озарува очевидно, дека, тематската парадигма на ‘двојништвото’, бидува несвесно интериоризирана внатре авторефлексивните, психолошки модели на промислување на Голјаткин. Имено, уплашен од Другите, и намерувајќи да го избегне нивниот поглед, тој самоволно, несвесно клони кон себеподвојување, или, кон ‘камелеонско’ претопување и подражавање на повнатрешнетата Другост во себе во обусловеност од околностите. Себеотуѓувањето е рефлектирано и во посетата кај лекарот Крестјан Иванович, кој, ќе го предупреди Голјаткин дека неговата boleжлива и кривка природа, предострожно настроена кон опкружувањето, може да биде ‘исцелена’ со „промена на навиките”, и кој го ободрува неумоливото упорство на Голјаткин за себеотуѓување од ‘непријателски’ предназначените Други, да го „скрши” подозрителниот нарав, и да се обиде преку подејствителна социјализација, дружба и посети на театар, да ги олекне своите ‘страданија’. Наспроти убедувањата на

неговиот лекар, Голјаткин тврдоглаво ги изложува (пред)убедувањата, дека, за него е благоугоден единствено тихиот, воздржан живот, при тоа, нагласувајќи го презривото вреднување на животот во високите благороднички сословија, кон кои, тој, очевидно не припаѓа: „Јас, Крестјане Иванович, го сакам мирниот, а не бурниот светски живот. (...) таму тоа се бара, и каламбур исто така се бара... комплименти фини да умееш да правиш...ете што таму се бара. А јас тоа не сум го учел. (...) Јас сум обичен, едноставен човек и надворешен сјај немам” (Достоевски 1993; 15). Согледливо е навестувањето на дисонанцата во неговата карактерна актуализација – иако Голјаткин е потајно устремен кон себеприопштување кон повисоките општествени сословија, сепак, внатрешните етички ‘противсили’, ги сковуваат стремежите за социјалновозвишување на неговата чиновничка маленкост. Горделивата, самонабедена личност, на која ѝ заповедаатврховните етички императиви, е отпорна на сите целисходно прагматистички, утилитарни инструментализации на моќта, карактерот и околностите: „Загатнувања не љубам; за мизерни дволичности не ми е грижа, од клевети и сплетки се гнасам. Маска ставам само на маскарада, а не ја носам пред луѓето секој ден. (...), со успехот не се гордеам, неуспехот не ме обескуражува и во секој случај, никому не му ставам препка.” (Достоевски 1993; 16-27). Убеденоста во сопствените честољубие, правдоустремени етички начела, ги спотнуваат вообразбите во кои, Другите за Голјаткин стануваат заколнати непријатели, чиј единствен стремеж е да го вплеткаат во заговор.

На подвојувањето на Голјаткин, што ќе рече – на ‘раѓањето’ на новиот Голјаткин, му претходи симболичната ‘смрт’ на стариот, предострожен Голјаткин. Сообразително, ова симболичко и пресвртно ‘умртвување’, коешто, Достоевски во прониклива лингво-стилистичка постапка, ќе го сугерира и преку воведување на глаголската лексема ‘стусеваются’, во значењето на –‘да исчезне’, ‘да се стопи’³, ќе биде поттикнато од понижувањето пред гостите на роденденскиот прием на Клара Олсуфјефна. Неснаодливото, колебливо прикрадување меѓу

³ Превод на глаголот ‘стусеваются’ во изданието на „Двојник” на македонски јазик, во превод на Спиро Накев.

гостите, извидувањето на изгледите да се себевозведе и претопи во социјалните конвенции на благородниците, авторската интенција го слика во карикатурална, траги-комична, питорескно-гротескна интонација: „Чувствуваше тој во себе некаква слабост и премаленост. (...) Нему му се чинеше дека сè живо во куќата на Олсуфиј Иванович нагрнало, па гледа на него од сите прозорци. Тој знаеше дека сигурно ќе умреше наместо, ако се свртеше назад” (Достоевски 1993; 31). Контрастот меѓу духовното беспокоејство на Голјаткин, од една, и фантазмагорично-натуралистичкиот тембр во кој се обнижуваат дескрипциите на свечениот простор, од друга страна, го нагласува карикатуралниот, хуморно-гротескен хабитус на Голјаткин, кој се препелка во сопствената неопитност за делотворење меѓублагородничкитесословија. Оттука, додека, наративната инстанца, го везе гобленот на кој ја изобразува свечената игралитост на просторот, притоа, искушувајќи го перото кое, покрај сите усилби, останува немоќно да ги впије и артикулира сите подробности, бидува вткаена и живојалната фигура на Голјаткин, кој ќе доживее себеунижување, при изразената желба да ја измоли за еден танц почитуваната Клара, откаде, неговото нижочиновичко поведение го имплицира и судботворното претстапување на социјалните конвенции на високото општество. Поведението на Голјаткин, благородните гости, го вреднуваат како екцесно и оскрбно, та, оттаму, осудата којашто Голјаткин ја обгледува во очите на Другите, е изречената ‘смртна пресуда’ за овој срамежлив, плашлив мал човек, што ќе го обуслови очудувачкото идентитетско подвојување – ‘раѓањето’ на супститутивното ‘јас’, но едновремено, и апсурдното ‘не-јас’, а конечно и – антиподното отелотворување на ‘свесното’ и ‘несвесното’ во личноста на господин Голјаткин.

Отпадничкото отуѓување, обезличеното достоинство, спознанието дека устремите кон припадноста кон високите сословија, се безвратно обескрилени, се разлистуваат како психолошки состојби, кои, господин Голјаткин го преобразуваат, бездруго, во жив, духовен, конечно и деперсонализиран ‘мртовец’: „господин Голјаткин не само што сакаше да избега од самиот себе, но и сосема да пропадне, да го снема, да се претвори во прав” (Достоевски 1993; 46). Ова идентитетско нихилирање, оваа редукција и обесхрабрување на субјективниот

волунтаристички идеализам, го претпоставуваат бесцелното, обесилено талкање на Голјаткин низ петербуршките улици, кои, одеднаш се преобразуваат во мизансцен на кој се воцаруваат сновиденијата, се надвиваат фантазматските сенишни привиди и необјаснивите повести. Притоа, петербуршкиот хронотоп, како град-призрак во неговата просторна фантазмагорична зимска амбиентација, го обусловува ирационалното и *фанџасџично чудноџо* собитие на подвојувањето на Голјаткин. Од оваа појдовност, очевидно е дека, градот во ониричната очуднетост се збдува како таинствен, измамлив сопатник во неговата ‘авантура’, кога во градската призрачност, време-просторните координати се замаглуваат, при што, хронотопичноста на градот, мигновено се метаморфозира во хетеротопичен вртлог во кој, малечкавата, печална егзистенција на Голјаткин, во очајанието, онтолошката тегобност, и по-ривот да побегне од сопствената личност, идентитетски се разединува. Согледливо, во контекст на митемата на двојништвото, едновремено, и градот се изобразува во неговата протејска, таинствена двојна природа, отклучувајќи ја сликата на виуличавата, сматна, снежна, полноќна, готска (гогољевска) амбиентација на петербуршкото битие на градот. Во хронотопичната невратура на Петербург, низ чии улички и мостови, демаркативните, материјални отсечки на просторот, станува невозможно да бидат размрежени, кога часовничките кули придушено го одгласуваат биежот на полноќта, градот се преобразува во едно заклучено стаклено, магличаво кубе, под кое, обезнадежено, во снегот се расеани дирите на малечкавата, обеспокоена фигура на Голјаткин, кој лунсаво тревожна расчувствуваност, притоа, бидувајќи гротескно и трагикомично изобразена, што, пак, ја разоткрива наратолошката стратегија на сентименталната иронија – сочувствената интонација на наративниот глас во диегетичкиот ткаеж: „трчаше не свртувајќи се, како да се спасува од нечија потеря, од некоја уште пострашна несреќа... Навистина, неговата положба беше ужасна!...” (Достоевски 1993; 47), што, бидува теоретизирано како наратолошко одличие на дискурсот на Достоевски, кое ја оддава хуманизираната (пристрасна) наклонетост кон искушенијата и чудната судбина на Голјаткин.

Средбата со двојникот Голјаткин, е обоена во многузначноста на перцепцијата, атмосферата на градот кој како да лебдеа во ненаслу-

тените беспредели на сонот и фантазмагоричната призрачност, кога тој, свиен во „грозничавиот трепет” и „чудното чувство, чудната мрачна тага” (Достоевски 1993; 48), среде петербуршките улици, ќе обгледа чуден минувач – личност напълно истообразна на него, која едномерно ја разминува неговата сенка, и се устремува во правецот на неговиот сметен чекор. Чудната средба на Голјаткин со неговото идентитетско подобие – појавата на новиот Голјаткин, чие рационално објаснение трепери меѓу крајностите на привидението на болниот ум, и построеноста на емпирииската стварност, ја објективизира премисата за психолошкиот раскол на Голјаткин, кој, во автоскопична изобразба се соочува со својот физички двојник, но не и двојник по етос. Очудувачкото акме бидува означено во кошмарното собитие на обезумениот Голјаткин, кој прогонувајќи го својот двојник низ мразните петербуршки улочки, се враќа во својот дом, соочувајќи се со одомаќинетиот двојник, кој, како полноќен, потсмешлив натрапник отпочнува да ја плете мрежата, во која, ќе ја осуети сингуларноста на идентитетот на вистинскиот Голјаткин: „Непознатиот седеше пред него во капут и шешир, на неговиот кревет, и по малу се насмевнуваше и жмиркајќи пријателски му кимаше со главата. (...) Неговиот ноќен пријател не беше никој друг туку самиот тој, – самиот господин Голјаткин, друг господин Голјаткин, но сосема ист како него. Со еден збор, тоа што се вели двојник во секој однос” (Достоевски 1993; 52-53). Одразливо, искуството на соочувањето со физичкиот двојник, се римува со чинот на себеогледувањето во малото огледало во отклучувањето на романескната приказна, од кое, новиот Голјаткин, безмалку, како да побегнал како алтерего – хипостазирано во физички оприсутнетиот двојник – што исцело, карневалски ја пресвртува ‘спокојната’ актуализација на стварноста, што, едновременно, укажува и на удвојувањето на гледните точки, откаде, фокалната инстанца на Голјаткин се подвојува, сугерирајќи уште еден наративен глас кој се разлучува од внатрешното двогласие на вистинскиот Голјаткин – глас, осамостоено се отелотворува со диференцијализирана, самосвојна свест, одвојувајќи се од неговата личност. Полифоничната текстура на приказната, ја имплицира и нејзината драматска невратура, исходена од внатрешниот, психолошки конфликт на протагонистот, кој се измачува во едностоен,

агоничен дијалог со едно повнатрешното 'јас'. Во светлината на овие наратолошки премиси, се пројаснуваат антитетичните сопоставености меѓу двете личности на Голјаткин. Двете изобразби ги олицетворуваат двете етичко-егзистенцијални диспозиции на неговата личност, кои се противставуваат во непомирлив агон, при што, додека срамежливоста, осаменоста, горделивото правдољубие, чиновничкиот статус кој не ветува напредок, подозривоста, социјалната инфериорност, ја скриваат безутешната егзистенција на Голјаткин, обескрилувајќи ги стремежите за искачување кон повозвишените скалила на социјалниот поредок на петербуршкото општество, неговиот двојник, што ќе рече, притивнатата, латентно поттиснатата повнатрешната сила на личносниот хабитус – неговата стремителна, бескрупулозна, бодра, слаткоречива, препредно трикстерска, но замолкната и рестриктирана природа, се подвојува и се разединува од полнотата на личноста. Следствено, двојникот на Голјаткин станува сето она што неговата личност не е, отелотворувајќи ги во дејствителен акт на индивидуализација, сите стремежи на Голјаткин, кои бидувале подјармени од предостројните настојувања да се побегне од конфронтација со, или, екцесно претстапувањена социјалните конвенции на пристојното чиновничко поведење, откаде, проекцијата на двојникот (како фантазматска или емпириски појавна изобразба) и неговиот екцесен етос, се исчитуваат како надоместување на стварноста на тивкиот, воздржлив, плашлив Голјаткин.

Двоумењето меѓу илузијата и онтичката стварност, бидува одразено и во повторното будење на господин Голјаткин, во чии растроени, болноумни мисли сноват собитијата од апсурдната ноќ, кога, очуднето си припомнува на средбата со неговиот двојник – реминисценции за кои, претполага дека се вообразби, чувствувајќи се разбуден од вообичаено „фантастично бладање, моментално растројство на фантазијата, помрачување на умот” (Достоевски 1993; 53). Наспроти тоа, овие претпоставки за кои рефлектира господин Голјаткин, нема созвучно да соодветствуваат со чудните околности кои, тој ќе ги осведочи во Установата, каде што, ќе го вчудоневидат рамнодушните одговори на чиновниците, чии умови нема да бидат растревожени како неговиот, кога ќе го забележи двојникот кој ги извршува *неговиите* писарски

должности. Осведочувајќи го идентитетското подобие, Голјаткин едновременно се себеубедува во несомнените заговори на неговите соработници во Установата, за кои, вообразува, дека се устремени во целта за неговото обезличување пред надредените превосходства, вpletкувајќи го во еден безогледен пасквил. Дисонанцата во субјективните когнитивни становишта на восприемањето на стварноста, која ги ефектуира феноменот на апсурдот, бидува нагласена во сопоставената диспозиција во рецепцијата на двојникот, при што, за чиновниците во Установата, феноменот на подвоениот Голјаткин не оддава повод за тревожност и застрашеност, но, во таа спротивност, тие, на неговите кошмарни возгледи, одговараат со воздржана безразличност, а дури и добронамерно ќе го посветуваат да се обрати за лекарска помош, увидувајќи дека неговите очи „имаат некаков особен израз” (Достоевски 1993; 59), што, ги евоцира алузиите за показателите на уморастројството на Голјаткин.

Во сообразен дослук, гротескната изобразба на Голјаткин се огледува во трагикомичната потеря на ‘лажниот’ Голјаткин. Имено, по средбата во Установата, Голјаткин ќе му укаже срдечна љубезност на помладиот двојник, благонаклонето дозволувајќи му да гостува во неговиот дом. Господин Голјаткин, ќе биде вцашен при спознанието за нивната карактерна ‘побратимска’ истообразност, кога, двојникот прилега на една снисходително благоглаголива фигура која учтиво се ободрува од Голјаткин да измоли покровителство – убеден во неговата благодушност, кој, откако ќе го услиша плачот на трогателната судбина на двојникот како „благороден питач” кој бил измамен од интригите на непријателите, ќе стане негов добродетел, спознавајќи во него и ‘брат по судбина’. Наспроти фамилијаризацијата меѓу него и неговиот двојник, очудувањето на стварноста ќе се реактуализира кога утрото, по повторното будење, по вечерната исповедна дружба, Голјаткин спознава дека, Петрушка – неговиот лакеј, вообразува дека тој, вистинскиот Голјаткине впрочем, вечерниот гостин кој бил удостоен во домот, додека, неговиот ‘господар’ веќе заминал во Установата. Оваа инверзија во оската на улогите, прераснува во уште поапсурдно, гротескно постројување на околностите, кога кутриот Голјаткин, ја открива измамничката маскарада на двојникот, кој, во

него го препознава гостинот, но не и господарот Голјаткин, кој нему му подаде братска закрила. Стравовите на Голјаткин, дека безрасудниот двојник ја поставува под неизвесност неговата чиновничка позиција, ќе бидат обвистинети. Господин Голјаткин-помладиот ќе биде усрдно пофален од превосходството на Установата за успешно завршената писарска работа во име на постариот Голјаткин, а додека, сите во опкружувањето веруваат во ‘маскарадата’ на неговиот двојник, убедувањата на господин Голјаткин неискоренливо се потврдуваат, кога истиот понижуван и исмејуван од соработниците, станува објект на јавна персифлажа, преобразен во гротескна театарска кукла со чии конци ракува токму помладиот двојник. Притоа, за неговото чувство на обесправеност од човекот кој се обидува да ги преземе неговите идентитетски улоги осведочуваат и писмата кои му ќе ги адресира на двојникот, каде, на едно место, тој ‘ритерски’ ќе воскликне: „Или вие или јас, а заедно обајцата не можеме!” (Достоевски 1993; 116), што ја објективизира преобразбата на интрасубјективната дијалогичност на наративниот глас на Голјаткин, кој се подвојува во две личности, од кои, едната станува самостојна свест – проекција со која тој дијалогизира интересубјективно. Теориското промислување на феноменот на ова психолошко подвојување, кое се пресликува и на наратолошко рамниште на подвојување на ликот, нагледно, може да биде образложено низ теориските становишта на Михаил М. Бахтин, кој, иследувајќи ги социо-философските импликации на дијалогското јадро на зборот во романескниот дискурс на Достоевски, укажува дека, неговиот реализам трансцендира во граѓата на зборот како реторички локус на проникнување во, и дијалогизација со Другоста, преку афирмација на туѓото ‘јас’ како субјект. Оттаму, нарацијата во „Двојник”, нужно сугерира трифокално (тријадично) раслојување на наративниот глас. Првенствено, наратолошката инстанца преку сентиментално-емпатичната иронија во дијалогски дискурзивен модел му се обраќа на својот протагонист, откаде, нарацијата е присно фамилијаризирана до ‘текот на свеста’ на Голјаткин, при што, критичката дистанца безмалку и да не е актуализирана. Потем, како фокална инстанца е оприсутнета свеста на Голјаткин – неговиот глас, кој како иманентно дијалогичен, низ идентитетското подвојување, доживува ‘расцеп’, осамостојувајќи

се во двојникот, и симулирајќи засебна, независна фокална точка наспроти онаа на Голјаткин. Притоа, овие три наратолошки меандри, нужно се обусловени од свеста на Голјаткин како исходниште, бидејќи, говорот, но и неговиот внатрешен свет, е суштествено дијалошки, откаде, „дијалогот овозможува гласот на другиот човек, да се замени со сопствениот” (Bahtin 2000; 200). Забележливо е дека, Голјаткин говори со себе, вообразувајќи си извесна повнатрешнета субјективност – извесно *грујо* ‘јас’, вообичаено, искажувајќи самоопоменувачки или фалбоспевни обраќања до себе како *груј* субјект. Неговиот дијалог со внатрешната субјективност не може да се преобрази во строга монолошка реч, бидејќи, во неговиот внатрешен свет, конфликтно се извираат противставени мисловни, етички и светогледни сили, а неговиот хабитус, предлага Бахтин, се актуализира во тригласовна образност: ‘јас’ на Голјаткин за себе, кое е обусловено од Другите, фиктивното ‘јас’ што се одразува во Другите, и гласот на третото ‘јас’, кој е поттиснат, но кој не може да биде актуализиран надвор од Голјаткин. Внатрешниот агон од дијалектичките гласови во неговата личност, впрочем, ја имплицира драматската текстура на приказната, додека, пак, појавата/чинот на наратолошкото подвојување на ликот, дискурзивно ја вообличува екстернализацијата на внатрешниот конфликт. Полифонијата во гласот на Голјаткин, се потврдува во нејзиното моноцентрично исходниште – имено, двојникот, говори, артикулирајќи ја речта на самиот Голјаткин, чија свест е подвоена, што, очевидно е сосредоточено во првата средба меѓу него и двојникот, во неговиот дом, кога обете личности и не се потврдуваат како нагласено антиподни една наспроти друга, по што, се актуализира екстернализираниот конфликт во личноста на Голјаткин, преку агонот со отелотворениот глас на двојникот – конфликт, којшто бидува определен како „драматизирана криза на неговата самосвест” (Bahtin 2000; 204). Отаде, разбиената монолошка реч на Голјаткин, која, се распрснува во три гласовни меандри, не може да се определи како класично полифонична, но ниту како хомофонична, бидејќи, во неговиот говор, се наслукуваат дијалошки мотивации – „аритмија на гласови” (Bahtin 2000; 208). Во овој контекст, прашањето на „туѓата реч”, отелотворена преку ликот на двојникот, се сугерира како суштествено самосвоен говор на Голјаткин, артикулиран од инстанцата на

неговото физичко подобие, притоа – говор кој е нагласено обликуван во иронично-гротескна ‘релјефност’.

Кошмарните ‘авантури’ на Голјаткин, од лавиринтите на фантастично чудната и апсурдна стварност, го беспокојуваат неговото неврастеничко битие и во ‘подземјата’ на сонот. Нагледно, сонот не проблеснува како далечен засолн од прикрадувачката шеготворност на двојникот, но во спротивноста – неговите ноќи минуваат во сомнамбулни бдеења, онирични ‘прошетки’ низ Петербург сограден од граѓата на сонот – искуства во кои се преплетуваат „некоја чудна тага, нејасни спомени, грди сеништа” (Достоевски 1993; 110). Во кошмарниот апсурдизам кој ги ткае полусонливите привиденија, за Голјаткин, во прогонувачки виори, се објавуваат сликите во кои, тој – ‘вистинскиот’ Голјаткин, секогашбидува опкружен со благородни, духовити личности, кои го облеваат со срдечна почит и љубезност, кога, секогаш одсвојува пресвртниот миг, кога се појавува злонамерниот Голјаткин, кој, низ додворување и шегобијно остроумие, ги разгромува сите негови надежи. Напоредно на тоа, за Голјаткин е наполно необјаснив феноменот на луѓето кои ликуваат за (фарисејски) доблесната диспозиција на неговиот двојник, за кого не соумева да спознае, како во безгрижна самоувереност, владее со восхитот на петербуршкото општество, кога „нема ниту ум, ниту карактер, ниту образование, ниту чувства” (Достоевски 1993; 131), што ја самоосвестува положбеноста детерминирана од инфериорноста, наспроти надмоќта предодредена од трикстерската препредност на двојникот и неговата безогледна нестрашливост пред соблазната да се претстапат социјалните конвенции. Ирационалната чудност, загосподарува и со стварноста на будното, но психолошки размирено битие на Голјаткин, за кого, стварноста и сонот се неразличливи, при што, нивните ‘предворја’ остануваат магличаво нераспознатливи и непостојни, за што осведочува и субјективното чувство на незапирна потеря по неуловливата чудност, кога петербуршкиот време-простор се перпетуира во амалгамот на сонот, а двојничките подобиија на сопствената личност кошмарно се умножуваат, кога „при секој чекор, при секој удар на ногата по тротоарот, од под земјата како да излегуваше по еден наполно сличен, одвратен со својата духовна расипаност господин Голјаткин” (Достоевски 1993; 113-114), што,

живописно ги сугерира делиричните петербуршки патешествија во кои, обезумениот чиновник се измачува да ги обуздипалавштините на разулавената идентитетска сенка.

Непомирливоста меѓу стварноста и автопроекцијата на емпириската ставарност, во дисонантниот ум на Голјаткин, обременет со екцесите на лудилото, се огледуваат и во таинственостана сентименталното писмо, кое Клара Олсуфјевна му го адресира на несреќниот Голјаткин, кога озарува апоријата – дали навистина тој го добива посланието, или, пак, истото е уште еднаекцесна фантазма? Овие претпоставки се возложуваат откако Голјаткин ќе биде убеден дека неговиот двојник, без сомнение морал да го украде неговото писмо во уште едно од низата трагикомични понижувања пред многубројните сведетели, што, во романескното проседе на Достоевски, неретко се интерпретира во симболиката на ‘карневалско-мистерискиот плоштад’, што соодветствува и со духот на хуморната, полифонична интонација во средбите од овој вид. Притоа, семантизирајќи го фабулативниот расплет во значењето на Бахтиновиот ‘хронотоп на прагот’, авторската интенција, го доведува Голјаткин пред прагот на куќата на Олсуфиј Иванович, што, симболично го навестува трагичниот пресврт во неговата судбина, кога, во сомнежлива предострожност ќе узнае дека, зачудувачки, сите го облеваат со благонаклонето внимание, а некои дури и со сожалбени солзи. Претчувствувајќи ја изненадата на бедночовечкиот фатум, Голјаткин автоиронично ја набљудува свечената атмосфера, која, бездруго ја навестува фарсата, зад која се крие токму помладиот двојник, поточно неговото злорадно Јудино предавство: „Во главата на Господин Голјаткин почна да му бучи, пред очите му се смрачи, му се стори дека огромна маса, цела низа сосема исти Голјатки со врева насилно се втурнуваат од сите врати на собата; но веќе беше доцна... Звучен предавнички бакнеж се слушна, и... Тогаш настана сосема неочекувана ситуација” (Достоевски 1993; 170). Како зловестен, кошмарен одглас, пред него се појавува потсмешливо срдечното лице на лекарот Крестјан Иванович, кој заедно со таинствениот двојник, го вовираат очудениот и обезумен Голјаткин во кочијата, која, во симболиката на посмртен ковчег, јуриша кон трагичната беспредел на незнајните темнини на лудилото. Епилогот,

останува прашално отворен, кога Голјаткин, го обгледува ‘судијата’ на неговата, малочовечка судбина – двојникот кој, во злокобна смеа, жизнерадно се збогува со него. Идодека едниот образ на подвоената личност на Голјаткин, во победнички восклик го надвива другиот, оној кој, во мракот на кочијата, ќе ја осведочи фигурата на лекарот Крестјан Иванович – но еден *друї*, истоветно подвоен човек, станува очевидно дека, авторската реалистичка интенција, во хетерогената хибридизација на гранично-жанровската афирмација на прозниот дискурс, што ќе рече, во синкрезатанареалистичкиот фон и жанровските кодови на фантастичкото писмо, поточно – двоумењето меѓу фантазмата и стварноста и ирационалната интонација на феноменот на *фанџасџично чуднојџо*, ги мистифицира контурите наокончувањето на приказната за Голјаткин, кој *огамна џи џрејџчувсџџвувал* исходите на неговите устреми – неговите вообразби, немири, внатрешни духовни агони и растројства, а конечно – и неговиот фатален, обезличувачки раскол на личноста.

Во заклучувачки дослух, романот „Двојник“ на Достоевски, текстуализиран во кодовите на фантастичниот (романтичарски) реализам, возложува херменевтичко-теориски можности за полиаспектно исчитување на множественост од рамништа низ кои се огледуватопосот на идентитетското подвојување, што ќе рече – возложувајќи го иследувањето на *џарадиџмаџа на двојникоџи* од философско-онтолошки, психолошки, социо-историски, лингво-стилистички и наратолошко-жанровски визури.

Користена литература:

кирилица:

Достоевски, Ф. М., 1993, *Бедни луѓе; Двојник*, Скопје: Табернакул, стр. 5-170.

Достоевский, Ф. М., 1984, *Полное собрание сочинений в тридцати томах: Том 26.*

Дневник писателя 1877. Сент. – Дек.; 1880. Август, Москва: Наука.

латиница:

Bahtin, Mihail Mihailovič, 2000, *Problemi poetike Dostojevskog*, Beograd: Čigoja štampa, str. 204-108.

Todorov, Svetan, 1987, *Uvod u fantastičnu književnost*, Beograd: Rad, str. 96-161.

Elena KARPUZOVSKA

**THE MIRROR OF THE GROTESQUE ON THE THRESHOLD OF
‘DREAM’: THE POLYPHONY OF FANTASTIC REALISM IN *THE
DOUBLE* BY F. M. DOSTOEVSKY**

Summary

This study hermeneutically examines fantastic realism as a syncretism of the romantic fantastic and the conventions of realism in the novel *The Double* by F.M.Dostoevsky. The study intends, by evoking the theoretical premises of Tzvetan Todorov and M. M. Bakhtin, to elucidate the interferences of the genres and the narratological strategies through which the paradigm of the double transcends, primarily—through the language of the grotesque and the amalgam of dream and reality. Hence, this study attempts to unveil all the hermeneutically hidden meanders throughout the novel in which the topos of dualism of individuality is polyphonically mirrored.

Фросина МИЛКОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

ПРЕВОДОТ КАКО КОВАЧНИЦА НА ЈАЗИКОТ¹

Апстракт: Во преводот често се појавува потреба за нови зборови за да може да се пренесат реалиите на една култура во друга. феноменот на преземење зборови направо од оригиналниот јазик, го уништува стремежот за градење на јазикот. од друга страна пак, образувањето неологизми кои одговараат на нашиот јазик постојано ќе го дополнуваат и збогатуваат лексичкиот фонд. Преводот не само што треба да го разгледа значењето на зборот, туку треба да го земе предвид и контекстот на неговата употреба и неговата еволуција во јазикот.

Клучни зборови: превод, заемки, креативност, неологизми, кованици

Јазикот е составен дел од нашиот идентитет. Сите се запознаваме со мајчиниот ни јазик од најмала возраст. Најверојатно и затоа не обрнуваме многу внимание на морфолошката и на синтаксичката структура на јазикот сè додека не почнеме да се фокусираме на структурата на некој друг јазик. Тогаш и се појавува свест за неговата посебност. Преводот е вештина која ни овозможува подробно да навлеземе во матрицата на нашиот мајчин јазик. Но, не е доволно само знаењето на јазикот за да бидеме добри преведувачи. Неговата постојана култивација е задолжение на сите нас. Ако земеме предвид дека јазиците се менуваат со текот на времето, сфаќаме дека токму преведувањето е процес кој ни дозволува преосмислување на социјалниот, историскиот, семантичкиот, па и поетичкиот аспект на мајчиниот јазик според јазичната норма. Осмислување на нови лексички единици е аспект на човековата креативност, која за среќа, ние како идни преведувачи ќе имаме можност да ја изразуваме секојдневно. Сите ние сме обврзани да им служиме на националните јазични традиции преку проучување

---

¹ Трудот е изработен под менторство на проф. д-р Лидија Танушевска.

на минатото и сегашноста на нашиот јазик, но и да се грижиме за неговата иднина.

Книжевноста, а со тоа и книжевниот превод е уметност чие изразно средство е зборот. Зборот го доловува секојдневието на еден народ, неговите традиции и духовни вредности создавани со векови. Затоа не сите реалии од еден јазик и култура им се познати на говорителите на друг јазик. Еден од најголемите предизвици за преведувачите е неопходноста да се најде вистинскиот збор, па затоа книжевниот превод, освен што игра значајна улога во усвојувањето на одредени општествени, политички и книжевни правци, има и друга улога бидејќи директно учествува во развојот на јазикот. Преводите бараат нови зборови за да може да се пренесе значењето на оригиналниот текст. Како одговор на потрагата по нови зборови се јавува транскрипцијата на странски зборови со целосно преземање на зборот или со адаптација кон фонетскиот, графемскиот или морфолошкиот систем. Иако позајмувањето странски зборови е еден од начините преку кои се развива современиот јазик, сведоци сме како сè почесто токму овие зборови го преплавуваат нашиот говор, истиснувајќи ги од употреба нашите македонски зборови. Во јазикот отсекогаш најбрзо се рефлектирале потребите на општеството. Промената во лексичкиот состав на нашиот јазик е неразделиво поврзана со промената на останатите аспекти од животот на луѓето. Македонскиот народ во текот на својата историја имал различни врски со народите и културите од целиот свет, па затоа и во нашиот лексички фонд забележуваме голем број турцизми, галицизми, а денеска сè почесто и англицизми.

Во однос на заемките често се судираат две крајности: од една страна, презаситеност на јазикот со странски зборови, а од друга, желбата да се користат само зборовите од нашиот јазик. Но, во преведувањето се среќаваме со голем број зборови кои, едноставно, немаат еквивалент во мајчиниот ни јазик, без разлика дали тоа се неологизмите чија појава е условена од технолошките и научните пронајдоци, или, пак, казуализми или индивидуализми. Една од главните причини за позајмувањето зборови е поврзана со прифаќање нови концепти или предмети. На пример, со доаѓањето на автомобилите, радиото, киното, телевизијата, лаптопите, компјутерите, телефоните, едноставно сме ги

прифатиле зборовите кои ги определуваат. Денеска овие зборови ги среќаваме секојдневно бидејќи преминале во стандардниот речник. Не можеме да очекуваме некоја значителна креативност во преведувањето на научната литература или пак да го збогатуваме административниот стил бидејќи самиот стил е конзервативен и полн со клишеа. Но од друга страна, имаме богата светска книжевност која треба да се преведе на нашиот јазик. Токму во преводот на убавата литература се среќаваме со потребата да се назначи некој нов концепт. Преводот на овие зборови одредува дали преводот на делото како целина е успешен или не.

Денеска сè почесто се среќаваме со позајмени лексеми во книжевниот превод. Секојдневно се преземаат зборови кои ниту ортографски, па дури ни фонолошки не соодветствуваат на македонскиот јазик. Иако овие зборови се резултат на зголемената меѓународна соработка во денешницата, туѓите зборови остануваат токму такви – туѓи. Во убавиот книжевен јазик, не само што не одговараат ваквите зборови, туку и самата нивна употреба е неумесна и непотребна. Со постојаното преземање на зборови од странско потекло и нивното вметнување во преводот, им се ускратува можноста на читателите да го доживеат книжевното дело. Ненаметливоста на зборовите и природниот тек на реченицата во која се запазени формално-синтаксичките правила на јазикот на кој се преведува, се главните фактори кои му помагаат на читателот да го восприеми книжевното дело така, како што била намерата на авторот.

Главната цел на книжевниот превод е да се биде креативен во преведувањето за да се предизвика истото уметничко искуство кај читателите на целниот јазик како во оригиналот, а тоа е можно само преку предавање на оригиналното дело во духот на целниот јазик. Македонскиот јазик избилува со зборообразувачки и изразни средства, со чија помош можеме да образуваме кованици кои би го збогатиле јазикот и би влегле во општата употреба. Блаже Конески за преводот на убавата литература напишал дека „јазикот се кове најмногу во ковачницата на преведувањето“. Затоа, самиот се залагал за послободен пристап кон преведувањето. Во неговите преводи и препеви секогаш создавал текст кој звучи природно за нашето поднебје, па затоа неговите преводи на светски книжевни дела станале дел од нашата

национална книжевност и дел од нашата јазична култура. Ако ние, како идни преведувачи, кон секој нов збор со кој првпат се среќаваме, пристапиме со директно позајмување, ќе го осиромашиме јазикот. Оваа „јазична дембелана“, како што Блаже Конески го нарекува феноменот на преземење зборови направо од оригиналниот јазик, го уништува стремежот за градење на јазикот. Од друга страна пак, образувањето неологизми кои одговараат на нашиот јазик постојано ќе го дополнуваат и збогатуваат лексичкиот фонд. Не треба да се плашиме од измислувањето на нови зборови. Речниците не се некој несомнен свет авторитет од кој не треба да правиме отстапки. Речникот е книга во која напишаните зборови некогаш биле нови. Сè додека имаме јасна потреба за осмислување нов збор, неговото појавување е оправдано, па дури и неопходно. Но, мора да бидеме многу претпазливи во неговото создавање. Со удар на тастатура не може да се појави збор кој ќе биде прифатен од читателите. Како идни преведувачи ќе мораме да се навикнеме да ја препознаваме суптилноста на нашиот јазик и да ги препознаваме зборообразувачките средства во него. Секогаш можеме да го искористиме јазикот на нов начин за да доловиме нов концепт.

Неологизмите ни ја даваат слободата за креативен израз, но само ако ги имаме на ум правилата за зборообразување. образувањето на новите зборови секогаш мора да соодветствува на карактеристиките на нашиот јазик. Создавањето неологизми преку преосмислување или очудување на веќе познати зборови е еден од најдобрите начини да се збогати јазикот. Неологизмите кои се создадени во насока на зачувување на народна основа на јазикот, многу полесно и поприродно ќе се приклучат кон литературниот јазик. Исто така непресушен извор за збогатување на јазикот претставуваат кованиците, преку кои се навраќаме кон корените на нашиот јазик и на тој начин ја проучуваме природата на јазикот, неговата структура и неговата функција. Кованиците во делата на Гане Тодоровски, или пак во преводите на Огнен Чемерски и Драги Михајловски, претставуваат трајни урнеци за понатамошниот развото на македонската лексика бидејќи се образувани на многу природен начин за нашето говорно подрачје. Па така „сесодржан и секонечен“, како што Драги Михајловски го има преведено стихот „the be-all and end-all“ или преводот на „поморјанската“ терминологија

во делото Моби Дик, преведено од Огнен Чемерски, ни звучат толку природно. Преведувачот е должен да го спознае уметничкиот текст до најситниот детаљ, а потоа да даде еквиваленти на зборовите од текстот кои читателите ќе успеат да ги препознаат и ненаметливо да ги прифатат како дел од јазикот.

Нашиот современ јазик е огледало на нашиот современ менталитет. Во јазикот секогаш имало и ќе има зборови преземени од друг јазик бидејќи, едноставно, таквите зборови се неопходни во одредени сфери. Но, со вклучување на сите аспекти на лингвистиката во преводот, преведувачот може да смислува неологизми кои еден ден ќе влезат во речникот. Преводот не само што треба да го разгледа значењето на зборот, туку треба да го земе предвид и контекстот на неговата употреба и неговата еволуција во јазикот. Денеска, во интернет средината се среќаваме со половина од светското население, а со тоа и со различните нивни јазици и култури. Затоа и преведувачите денеска играат клучна улога во подобрувањето на разбирањето и споделувањето на идеи меѓу луѓето во овој меѓусебно поврзан свет. Книжевниот превод оди подалеку од преводот од збор до збор бидејќи неговата задача е делата од една култура да се пренесат што е можно појасно и поживописно во друга култура. Доловувањето на идеите и реалиите од една култура до друга е задача на сите преведувачи. Ова задолжување треба да нè мотивира да научиме како поубаво да манипулираме со таа меѓузависност помеѓу преводот и културата. Преку добриот превод се подобрува и квалитетот и релевантноста на самото дело. Позајмувањето зборови е меч со две острици. Тие во голема мера го збогатуваат нашиот говор, но нивното користење без мерка го прави јазикот неразбирлив. Дали мечот ќе се искили или отапи зависи единствено од умешноста на ковачот.

Користена литература

На кирилица:

Конески Блаже. 2021. *Прилози за современиот македонски јазик*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.

Чемерски Огнен. 2015. *Трисӣа ве̄џрила! или за ѝреведува̄њето и за ѝребродува̄њето* : преведување поморјанска терминологија во романот „Моби Дик”, Блесок, Скопје

Минова-Гуркова Лилјана. 2003. *Стилистикa на современиот македонски јазик*. Магор, Скопје.

На латиница:

Niska Helge. 1998. *Exploration in translational creativity: Strategies for interpreting neologisms*, workshop paper. Stockholm University

Frosina MILKOVSKA

TRANSLATION AS A FORGE FOR NEW WORDS

Summary

When translating foreign works there often arises a need for new words, in order to convey the elements of one culture into another. The phenomenon of borrowing words directly from the original language destroys the tendency for a language to develop itself. On the other hand, coining new words that correspond to our own language continuously adds to and enriches our vocabulary. A translation not only has to observe the meaning of a word, but it also has to take into consideration the context of its usage and its evolution within the language, as well.

Dariusz ROTT

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice, Polska

TROPY CHOROGRAFICZNE W PIŚMIENICTWIE POLSKIM. REKONESANS

Abstrakt: W artykule podjęto analizę tropów chorograficznych w piśmiennictwie polskim. Chorografia ukształtowała się już w starożytności jako opis (o różnym stopniu szczegółowości) znanych autorowi (choć nie zawsze w pełni autopsyjnie) krain historyczno-geograficznych, zjawisk geograficznych i szczegółów krajoznawczych i różnych obiektów charakterystycznych dla danej przestrzeni. Obejmowała zwłaszcza opis położenia i części składowych danego obszaru, stosunków wodnych (hydrologii), najważniejszych miast, życie i obyczaje mieszkańców, czasem również ustroj polityczny, bogactwa naturalne i in. W literaturze polskiej zasadniczo nigdy nie wykształtowała się jako osobny gatunek literacki. Najczęściej znajdowała się w części wstępnej dzieł historycznych, jak w kronice Anonima tzw. Galla z XII w. Niektóre z realizacji były niezwykle popularne jak dzieło geograficzne Macieja z Miechowa, bestseller literatury renesansowej w Europie, chorografia Jana Długosza, która aż do dziewiętnastego stulecia stanowiła wzorzec informacyjnego opisu naszego kraju, czy wielokrotnie wykorzystywany aż do początków XX w. przewodnik po Ziemi Świętej, autorstwa Anzelm Polaka. Linia rozwojowa chorografii zaczyna rozchodzić się w dwie strony. Jedną są deskrypcje poszczególnych krajów, regionów i miejsc. W tej formie tropy chorograficzne w bardzo skonwencjonalizowanej formie wkraczają w przestrzeń piśmiennictwa geograficznego i użytkowego, a ich realizacje można zaobserwować do dzisiaj w przewodnikach turystycznych. Druga linia rozwojowa to hybrydowa struktura gatunkowa, która wyrasta z relacji podróżopisarskich najczęściej ujętych w formę diariusza. Chorografiom i tropom chorograficznym nie poświęcono dotąd zbyt wiele miejsca w polskiej refleksji naukowej.

Słowa kluczowe: chorografia, Gall Anonim, Jan Długosz

Chorografia w literaturze polskiej zasadniczo nigdy nie wykształtowała się jako osobny gatunek literacki, choć niektóre z tych tekstów były niezwykle popularne jak *Chorographia Regni Poloniae* Jana Długosza, która aż do dziewiętnastego stulecia stanowiła wzorzec opisu naszego kraju, dzieło geograficzne Macieja z Miechowa, swoisty bestseller

literatury renesansowej w Europie, czy wielokrotnie wykorzystywany aż do początków dwudziestego wieku przewodnik po Ziemi Świątej, autorstwa Anzelma Polaka (w przekładzie Andrzeja Rymszy). Wielokrotnie w polskim piśmiennictwie historycznym i geograficznym wykorzystywane były tropy chorograficzne, które są one obecne i dzisiaj w gatunku użytkowym, jakim jest przewodnik turystyczny.

Niewielu polskich badaczy poświęciło swoją uwagę chorografiom. Najbardziej zasłużoną badaczką tym zakresie była krakowska uczona Wacława Szelińska, autorka ważnych monografii poświęconych *Chorografii Długosza* (Szelińska 1980, 1984, 1993). W ostatnich latach najwięcej uwagi chorografiom poświęcili dwaj historycy literatury dawnej Polski Roman Krzywy (Krzywy 2001, 2006, 2013) i Dariusz Rott (Rott 1995). Interesujące uwagi o możliwości wykorzystania chorografii w badaniach dawnego piśmiennictwa przedstawił również Maciej Forycki, który w konkluzji swoich rozważań, zawartych w monografii zatytułowanej *Chorografia Rzeczypospolitej szlacheckiej w <<Encyklopedii Diderota i d'Alemberta>>*, zwrócił uwagę, że dzięki wyzyskaniu tropów chorograficznych

możliwe stało się wykorzystanie materiałowo najszerze, ponieważ obejmujące blisko siedemset artykułów [*Encyklopedii – D. R.*] [...] Chorograficzne rozwiązanie szarady setek encyklopedycznych poloników otworzyło także drogę do ich logicznego posegregowania oraz ujęcia w ramach jednej spójnej narracji” (Forycki 2010: 262).

Źródłosłów i etymologia terminu chorografia pochodzi z języka greckiego) i oznacza zasadniczo opis kraju (zamieszkałej ziemi. Czasem była łączona z geografją - jak chce Samuel Bogumił Linde - a jej synonimem chorografii była geografia czy „krajopisanie”. Celem geografii był systematyczny opis całej Ziemi, a topografii - poszczególnych miejscowości. Tradycyjnie chorografię uznawano za opis jakiegoś regionu. Należy dodać, że samo określenie w literaturze przedmiotu posiada kilka różnych etymologii - od słów greckich: *chora* (ziemia, kraj, kraina), *chorion* (obszar), *choros* (granica) i *graphein* (opisywać). Widzę tę kwestię szerzej - początki chorografii giną w mrokach dziejów, w tradycji oralnej opowiadania o przestrzeni i wydarzeniach w tej przestrzeni osadzonej, a więc pradawny zapomniany dzisiaj, choć funkcjonujący dzisiaj powszechnie jako schemat

kompozycyjny współczesnego piśmiennictwa przewodnikowego, o czym niżej, trop mowy, mocno dzisiaj zaniechany badawczo.

Chorografia to opis (o różnym stopniu szczegółowości) znanych autorowi (choć nie zawsze w pełni autopsyjnie lub w pełni autopsyjnie, nieraz są to dzieła kompilacyjne, a czasem odwołują się do innych wcześniejszych opisów tego typu) krain historyczno-geograficznych, zjawisk geograficznych i szczegółów krajoznawczych oraz różnych obiektów charakterystycznych dla danej przestrzeni. Obejmował zwłaszcza opis położenia i części składowych danego obszaru, stosunków wodnych (hydrologii), najważniejszych miast, życie i obyczaje mieszkańców, czasem również ustrój polityczny, bogactwa naturalne i in.

Najstarsze z jego realizacji nie zachowały się do dzisiejszych czasów i znamy je tylko ze wzmianek. Gatunek skodyfikowano już starożytności. Uczynił to aleksandryjski uczony Klaudiusz Ptolemeusz (dokonał od odróżnienia chorografii od innych, pokrewnych deskrypcji), a następnie rzymski autor Pomoniusz Mela, którego niezbyt obszerne dzieło zatytułwane *Chorographia sive De Situ Orbis* powstałe w 43 r. n.e., które można uznać za modelową realizację chorografii. Ten ostatni zdefiniował chorografię jako opis obszaru zamieszkanego.

Tropy chorograficzne można odnaleźć również w utworach kompilacyjnych (m. in. w *Historii naturalnej* Pliniusza Starszego oraz Tacytowej *Germanii*) czy w średniowiecznych encyklopediach oraz dziełach historycznych. W dobie renesansu staje się odrębnym gatunkiem. Jak słusznie zauważa Krzywy (2013: 242), „rozwój tego rodzaju piśmiennictwa jest zauważalny zwłaszcza po szybkim rozpowszechnieniu wynalazku druku (pocz. XVI w.) i trwa przez cały wiek XVII oraz XVIII”.

Chorografia jest niezwykle schematyczna i posiada bardzo przejrzystą oraz konwencjonalną strukturę. Zadziwiające może być swoiste skostnienie formy i niezmiennosc jej zasadniczych elementów. Podstawowymi składnikami kompozycyjnymi i treściowymi są (nie zawsze w pełni zarysowane i występujące): określenie granic opisywanego terytorium, elementy toposu kraju szczęśliwego (topika pochwalna krain szczęśliwych została skodyfikowana dopiero w III w. n.e. przez Menandera z Laodycei), opis różnorodnych elementów przestrzennych (rzek, jezior, gór i innych). W najambitniejszych realizacjach chorograficznych można

często dostrzec ambicje literackiego ukształtowania chorografii - m. in. poprzez wykorzystywanie topiki, przesylenie tekstu elementami retoryki oraz fabularyzacji ujęcia. Chorografie, czy to w formie samodzielnych realizacji gatunkowych, czy w formie tropów w innych dziełach (zwłaszcza historycznych), przyczyniły się w sposób znaczący do rozwoju sposobów opisu przestrzeni (w tym do rozwoju nurtu poematów opisowych), a ich forma użytkowa oraz składniki treściowe i kompozycyjne weszły w skład popularnej i dzisiaj literatury geograficznej i podróżniczej, wtapiając się w nią, oraz w obręb użytkowego piśmiennictwa podróżniczego, jakim są przewodniki turystyczne, wywodzące się w linii prostej od antycznych periplusów i periegez.

W piśmiennictwie staropolskim tropy chorograficzne pojawiają się po raz pierwszy na początku dwunastego stulecia w dziele *Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum*, zwanym umownie i powszechnie *Kroniką polską*, autorstwa anonimowego autora, zwanego Anonimem tzw. Gallem. Nie da się oczywiście wykluczyć, że elementy chorograficzne pojawiały się na ziemiach polskich już wcześniej w dobie przedpiśmiennej w tekstach oralnych.

W całej *Kronice* Anonim prezentuje czytelnikom swą rozległą erudycję: historyczną, literacką i geograficzną. Anonim jest, zarówno w kategoriach formalnych, jak i treściowych, twórcą wykazującym się bardzo dobrą znajomością reguł literackich. Uważa się dość powszechnie, że przed napisaniem *Kroniki polskiej* miał już jakiś dorobek literacki. To właśnie m. in. świadomość konwencji nakazuje Anonimowi we wstępnej części dzieła umieścić opis geograficzny Polski wraz z deskrypcją ziem sąsiadów. Przypomnę, że pochodzące z podobnego okresu (przełom jedenastego i dwunastego wieku), dziś zaginione *Gesta Ungarorum*, rozpoczynać się miały również od chorograficznego opisu praojczyzny Węgrów. Podobnie było w innych przekazach historycznych.

Chorografię umieszczono w ważnym elemencie delimitacyjnym Anonima *Kroniki polskiej* – *proemium*. Jest to tekst niewielki, zasadniczo niesamodzielny, ale spójny, z wyraźnymi delimitatorami tekstowymi - sygnałami początku i końca, wprowadzany słowami:

Lecz ponieważ kraj Polaków oddalony jest od szlaków pielgrzymich
i mało komu znany poza tymi, którzy za handlem przejeżdżają na

Ruś, niech się zatem nikomu to nie wyda niedorzecznym, jeśli parę słów na ten temat powiem, i niech nikt nie uzna tego za uciążliwe, jeśli dla opisania części obejmę całość (Anonim tzw. Gall:1989: 10).

Zakreśla granice ówczesnej Polski i wylicza jej sąsiadów. Została wprowadzona do dzieła historycznego (reprezentującego gatunek *gesta*) nie tylko jako realizacja konwencji retorycznej i literackiej, znanej już w starożytności, a nakazującej umieszczanie w inicjalnej części kroniki opisu miejsc, gdzie dzieją się omawiane wypadki, ale – przede wszystkim – było spójne z ideową wymową przekazu, którym było ukazanie Bolesława III Krzywoustego jako rycerza chrześcijańskiego, na równi z innymi władcami ówczesnej Europy. To właśnie specyficzne centralne położenie geograficzne predestynowało władcę do szerzenia władzy chrześcijańskiej i do walk z poganami. Topika chorograficzna w dziele Galla spisany po łacinie (ze szczególnym uwzględnieniem zastosowanego toposu „kraju szczęśliwego”) miała cel poznawczy – porządkowanie przedstawienia nieznanego szerzej kraju. Anonim nie wskazał w żadnym miejscu swojego dzieła konkretnych utworów historycznych oraz geograficznych, które go miały inspirować. Oczywiście były również inspiracje autopsją oraz osobistymi doświadczeniami autora, który znał Węgry i najpewniej Dalmację.

Kompozycja omawianej chorografii, choć dość zwięzła, to jednak wykracza znacząco poza tradycyjne ramy gatunku, choć nie jest utworem samodzielnym, a jedynie tropem we wstępnej części *Kroniki polskiej* Anonima, uzupełnionym o topos kraju szczęśliwego: „[...] gdzie powietrze zdrowe, rola żyzna, las miódopłynny, wody rybne, rycerze wojowniczy, wieśniacy pracowici, konie wytrzymałe, woły chętne do orki, krowy mleczne, owce wełniste” (Anonim tzw. Gall 1989: 10-11).

Dotychczas, mimo licznych prac na temat *Kroniki polskiej* nie zwrócono wystarczającej uwagi na fakt, iż wprowadzenie przez Anonima chorografii nie da się wytłumaczyć jedynie konwencją retoryczną i literacką, nie było więc jedynie wyłącznie erudycyjnym popisem, ale uzupełniało ideową wymowę przekazu - to bowiem położenie geograficzne predestynowało Polskę, i jej władcę, do walk z poganami i szerzenia wiary chrześcijańskiej (Rott 1995).

W drugiej połowie piętnastego stulecia w polskim piśmiennictwie historycznym powstaje najobszerniejsza chorografia. Jej autorem jest Jan

Długosz (Rott 1999). Jest to dzieło opisowe, samodzielne i obszerne, ze znakomicie i bardzo logicznie przedstawionym przestrzennym zarysem granic Polski, w którym rzeki pełną funkcję specyficznych współrzędnych geograficznych względem których rozmieszczone są różnorodne opisywane ziemi i obiekty. W swojej hydrografii uważa on rzeki za główny i zasadniczy element krajobrazu. Opisał je według dorzeczy, jeziora i góry, według ziem, a miasta zgodnie z podziałem administracji kościelnej. Długosz wypracował samoistną i oryginalną metodę pracy, przedstawiając wszechstronny obraz Polski i Litwy (nie miał żadnego gotowego wcześniejszego wzorca, który mógłby wykorzystywać), „z doskonałym opisem ich wykładu hydrograficznego, z przedstawieniem opisu ich jezior, gór i znaczniejszych miast oraz daniem całego szeregu drobnych informacji geograficznych, przy wypracowaniu własnej, oryginalnej metody opisu tych zjawisk”(Szelińska 1980: 138-141).

Możemy tutaj zaobserwować ważny proces zakończenia w literaturze średniowiecznej fabularyzowania przestrzeni, która w ścisłym związku z dopełniającą ją fabułą, wtapia się w narrację historyczną (Banaszkiewicz 1979).

Niezwykle popularną w ówczesnej Europie realizacją wątków chorograficznych był *Tractatus de duabus Sarmatiis* Macieja z Miechowa z 1517 r. Dość daleko od tradycyjnego modelu chorograficznego odszedł natomiast w swoim utworze *Polonia sive de origine et rebus gestis polonorum libri XXX* Marcin Kromer, który tropy chorograficzne zamieścił w rozdziale wstępnym (obszar kraju określił przy pomocy opisu granic naturalnym i wymienienia sąsiadów, a schemat kompozycyjny całości oparł po raz pierwszy w polskim piśmiennictwie historycznym na podziale administracyjnym kraju, umieścił także sporo informacji m. in. o ukształtowaniu powierzchni Polski, wiadomości społeczno-ustrojowe, obyczajowe, prawne. Interesującą improwizacją na kanwie chorograficznej jest pochodząca z 1584 r. *Roksolania* Sebastiana Fabiana Klonowica. Utwór ten – na co zwrócił już uwagę Krzywy – nie jest oparty na osi wyznaczonej przez opis wędrowki ani nie jest metodycznym opisem krainy geograficznej (Krzywy 2001: 156). Autor określił granice Roksolanii (Rusi), opisał obyczaje Rusinów, zamieścił pochwały miast, uzupełniając całość licznymi podaniami i ciekawostkami.

Z czasem linia rozwojowa chorografii zaczyna rozchodzić się w dwie strony. Jedną są deskrypcje poszczególnych krajów, regionów i miejsc (tutaj tropy chorograficzne wkraczają na obszar topografii). W tej formie tropy chorograficzne w bardzo skonwencjonalizowanej formie wkraczają w przestrzeń piśmiennictwa geograficznego i użytkowego, a ich realizacje można zaobserwować do dzisiaj szczególnie w przewodnikach turystycznych. Tropy chorograficzne reprezentuje staropolską formę użytkową o dominującej funkcji informacyjnej i charakteryzuje się standaryzacją i szablonowością. Jest to widoczne zwłaszcza na poziomie „utrwalonego konwencji układu makrostruktury” (Mocarz 2011: 27).

Druga linia rozwojowa to hybrydowa struktura gatunkowa, która wyrasta z relacji podróżopisarskich najczęściej ujętych w formę diariusza czy raptularza (stanowiących pre-tekst). „ów pierwotny brulion – jak pisze Krzywy – nie był postrzegany jako forma kwalifikująca do druku, nawet po przekształceniu go w pamiętnik. Warunkiem publikacji było nadanie relacji jednej z form (lub funkcji) legitymujących się niepisaną aprobatą społeczną” (Krzywy 2001: 156).

Przykład pierwszy to w swoim czasie niezwykle popularny utwór autorstwa żyjącego na przełomie piętnastego i szesnastego stulecia Anzelma Polaka zatytułowany *Terrae sanctae et urbis Hierusalem apertior descriptio fratris Anselmi ordinis Minorum de observantia* wydany w 1512 r. jako załącznik do ważnego renesansowego traktatu geograficznego Jana ze Stobnicy *Introductio in Ptholomei cosmographiam* [...]. Tekst ten doczekał się wydań w Krakowie (oprócz już wspomnianego, kolejnego bez roku wydania, oraz edycji z 1517 r.) i późniejszego wydania amsterdamskiego 1725 r. Również przekład utworu Anzelma Polaka autorstwa Andrzeja Rymczy stał się wyjątkowo popularny. Rymczy, tłumacząc tytuł dziełka miał pewne widoczne wahania terminologiczne (skupił się na treści utworu, a nie na tytule oryginalnym) – jego tłumaczenie brzmi: *Chorografia albo topografia to jest osobliwe a okolne opisanie Ziemi Świętej z wypisania onej ludzi tak bywałych*.

Przykład drugi to siedemnastowieczna perełka – utwór autorstwa znanego leszczyńskiego drukarza i członka Jednoty Braci Czeskich Daniela Vettera zatytułowany *Islandia albo Krótkie opisanie wyspy Islandyi*, opublikowany w 1638 r. jako tomik okazowy, pokazujący możliwości

typograficzne Vetterowej drukarni. Jest to wynik młodzieńczej podróży Vettera na Islandię odbytej w 1613 r. Podczas wyprawy pisał dziennik, który został wykorzystany ćwierć wieku później. Utwór ma oryginalną, hybrydową, formę. Już w inicjalnym elemencie ramy delimitacyjnej publikacji zatytułowanym *Do łaskawego i krześcijańskiego czytelnika* Przemowa zamieszczono informacje o podróży na wyspę oraz o powrocie, a więc zasadniczy schemat podróźopisarski. Natomiast dalsza część utworu ma charakter czternastu tematycznych rozdziałów (m.in. *O imieniu tej wyspy, a czemu się tak zowie – Islandia, O pagórkach i górach w Islandyji, O wodach w Islandyji, O drogach w Islandyji, O zwierzętach w Islandyji, O ptastwie, O sposobie żywienia się w Islandyji, O wyspach około Islandyji*). To przykład bardzo udanego połączenia relacji z podróży z tropami chorograficznymi. W ten sposób utwór Vettera, o charakterze dokumentarnym i autentycznym, staje się traktatem opisującym tematycznie i w sposób bardzo uporządkowany wyspę.

Stąd już właściwie tylko krok do piśmiennictwa użytkowego, które reprezentuje przewodnik turystyczny, którego struktura skryształizowała się w latach trzydziestych dziewiętnastego stulecia wraz z rozwojem krajoznawstwa i podróży oraz z wydaniem serii przewodników przez Karla Bedekera. Jak pisał Piotr Kowalski, „głównym dostarczycielem schematów poznawczych dla turystów są oczywiście przewodniki” (Kowalski 2002: 63).

Dzisiaj tropy chorograficzne zaczęły żyć własnym życiem i obecne są (poza schematem konstrukcyjnym przewodników turystycznych) również w intersemiotycznym dyskursie artystycznym, na przykład w twórczości Soni Rammer i Marcina Zawickiego.

Zarysowane zaledwie przeze mnie zagadnienie tropów chorograficznych w literaturze polskiej, jak widać, otwiera szereg nowych perspektyw badawczych, choćby w zakresie rozwoju piśmiennictwa przewodnikowego w Polsce na porównawczym tle rozwoju podróźopisarstwa oraz w zakresie współczesnych projektów intersemiotycznych¹.

---

¹ Artykuł powstał w ramach projektu “One University – Many Possibilities. Integral Program” University of Silesia realizowanego przez autora (staż na Uniwersytecie św. Cyryla i Metodego w Skopje, Północna Macedonia, 2022).

Користена литература:

- Banaszkiewicz, J., 1979, „Fabularyzacja przestrzeni. Średniowieczny przykład granic”, *Kwartalnik Historyczny* 4. 987-999.
- Forycki, M., 2010, *Chorografia Rzeczypospolitej szlacheckiej w <<Encyklopedii Diderota i d'Alemberta>>*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Krzywy, R., 2006, „Chorografia. Materiały do Słownika rodzajów literackich”, *Zagadnienia Rodzajów Literackich* 1-2, 241-243.
- Krzywy, R., 2001, *Od hodoeporikonu do eposu peregrynackiego. Studium z historii form literackich*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Krzywy, R., 2013, *Wędrowki z Mnemozyne. Studia o topice dawnego podróżopisarstwa*, Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Mocarz, M., 2011, *Interkulturowość w przewodniku turystycznym. Studium o odbiorze inności w przekładzie*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Rott, D., 1999, *O „Chorografii” Jana Długosza*, w: *Bibliologia. Literatura. Kultura. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesor Wacławie Szelińskiej*, red. M. Konopka, M. Zięba. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, s. 311-320.
- Rott, D., 1995, *Staropolskie chorografie. Początki – przemiany – rozwój gatunku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szelińska, W., 1984, *Jan Długosz. Storico e primo geografo polacco*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szelińska, W., 1980, *Chorographia Regni Poloniae Jana Długosza*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Szelińska, W., 1993, *Śląsk w piśmiennictwie Jana Długosza*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.

Dariusz ROTT

**CHOROGRAPHIC TRACES IN POLISH LITERATURE.
RECONNAISSANCE**

Summary

The paper presents an analysis of stylistic traces of chorographies in Polish literature. Chorography had already been developed in ancient times as a description (with different level of detail) of historical-geographical lands, geographical phenomena, landscape details and different objects typical for a given area, known to the author (however, not always first-hand). It included the characteristics of the location and parts of the given region, waterways(hydrology), key cities, residents' life and habits and sometimes also description of the political system,

natural resources and other aspects. It never evolved into a separate genre in Polish literature. Most frequently, chorographies can be found in the introductions to historical works, for example, the 12th century chronicle of Gallus Anonymus. Some of them were very popular, like the geographical work by Maciej of Miechów, a bestseller of Renaissance literature in Europe; the chorography by Jan Długosz, which up to the 19th century was a model of informative description of our country; or the guide to the Holy Land by Anzelm Polak, used frequently until the early 20th century. The development of chorography began to diverge in two directions. On the one hand, there were the descriptions of countries, regions and places. The chorographic traces entered, in a very conventional form, the realm of geographical and applied literature. Today, they can be found in tourist guides. On the other hand, there is a hybrid genre structure which evolved from travel reports written most often as journals or diaries. However, so far, there has not been much interest in chorographies and chorographic stylistic traces in Polish scientific reflection.

Славица СРБИНОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ГЛЕДНИТЕ ТОЧКИ ВО РАСКАЗОТ „ДАМАТА СО КУЧЕНЦЕТО“ ОД АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ

*„...Имаше нешто љубиво и недофайно, што ги
привлечувало жениите... Тој то знаеше тоа, а и нешто, истото
така, некоја сила то привлекуваше кон нив.“*

А.П.Чехов

Апстракт: Студијата се занимава анализа на гледната точка во расказот „Дамата со кученцето“ од Антон Павлович Чехов. Типологијата на гледните точки застапувана во теориските студии на Жерар Женет, Борис Успенски, Ролан Барт, Мике Бал и Михаил Бахтин ја претставува основата за дескрипција на позициите и убедувањата на ликовите во текстот.

Клучни зборови: гледна точка, фокализација, лик, субјект, објект

Расказот „Дамата со кученцето“ се вбројува меѓу расказите кои добиваат значајно место во критичките текстови кои го актуализираат придонесот на Антон Павлович Чехов во развојот на новелата како жанр, меѓутоа тој е исто толку актуелен и во теоретската литература која се занимава со анализа на категоријата гледна точка или фокализација/фокусација. Во оваа студија ќе се обидеме да ги активираме рамништата на кои може да се расправа за оваа категорија во врска со расказот од А.П.Чехов.

Расказот е напишан во 1899 година, а со актуализација на постапките врзани за гледната точка, на рамништата на убедувањата, на психологијата, на говорот и на времето и просторот, авторот го проблематизира статусот на категоријата стварност, имено таа е онолку нестабилна и подложна на конструкции колку што се менуваат и

различно се дефинираат сфаќањата за тоа што е уметноста низ различни филозофски епохи. Стварноста, вели Чехов е конструкција, а конструирањето на поимот, неговото разбирање е резултат на разликите во гледните точки или перцепциите. Со ова становиште ја разбиваме идејата за стабилна дефиниција на категоријата реалност/стварност и се впуштаме во соочување на една деконструктивистичка, Ничеанска верзија на релативизирано и константно променливо поимање на категоријата реалност. Ликовите и нивните перцепции се она што авторот во својата нарација го истура во прв план со намера да ја скрши прецизната и строга дефиниција за стварноста како зададен и докажано постоење во еден вид. Променливите визии и гледни точки ја задаваат и ја обликуваат секогаш во различен вид и форма стварноста која емоциите, очите или свеста може да ја конструира онака како што посакува (Nietzsche 1996: 28-29).

Теоретските основи врз кои го анализираме расказот се засновани на опозицијата меѓу надворешната гледна точка или онаа чиј носител е нараторот и внатрешната гледна точка кога фокусот е во ликот, дури и за видови на структура на нарацијата на текстот кога тој е напишан во трето лице и кога нараторот ги користи променливите перцепции заедно ликот, а при тоа не изложува соспствен нареден суд или став (Val 2000: 77).

Постапките на реалистичкиот пристап со фокусирање врз егзистенцијални теми во кои се говори за случка која е раскажана со учество на перспективата и гласот на нараторот, но и со вклучување на перспективата или фокализацијата на ликот искажана со гласот на нараторот. Така овој расказ се засновува на развој од дејствија со користење специфични аголи на перцепција. Во неговата структура, носители на дејството се само два лика чиј мал број е клучна одлика на овој вид наративни структури. Сепак, транспарентноста на структурата со многу конкретни настани имплицира елементи на значење во заднината кои претставените ликови и настани не ги откриваат, тие се разобличуваат низ толкувањата на смислата и разбирањето на структурата.

Расказот започнува со мистериозно и со тоа провокативно именување на женскиот лик како „дамата со кученцето“ и во исто време како „нов“ лик во одморалиштето на Јалта:

„Се раскажуваше дека на шеталиштето на брегот се појавило ново лице: дамата со кученцето“ (1).¹

Машкиот лик е сосема исцрпно претставен со вклучување на коментар на нараторот во трето лице, коментарот транспарентно информира дека тој е банкарски службеник, се вика Димитрич Гуров, тој поминал веќе две седмици во Јалта, тој во одомакениот престој во летувалиштето има потреба од запознавање на нови лица. Жената која станува предмет на негов интерес е претставена низ неговата перцепција и опишана на следниот начин:

„(...)Млада жена, ситна русокоса со беретка, зад неа трча куче бел шпиц“ (1).

Во кусата резимирана биографија или коментар на нараторот за Димитриј Гуров клучно место добива неговото незадоволство од бракот, одбивноста кон сопругата која себеси се смета достоинствена и арогантна, се коментира нејзиниот изглед на жена со црни веѓи, тие рано стапуваат во брак, а со тоа, таа изгледа многу постара од Димитриј, овој вметнат коментар е изведен низ двојна призма, онаа врзана за гледната точка на ликот и гледната точка на нараторот, тие во бракот имаат три деца, два сина и ќерка. Коментарот кој во форма на резиме нè воведува во околностите и атмосферата на летен одмор, како и коментарот за навиката на Гуров да ја изневерува сопругата што се случува редовно во животот на овој четириесетгодишен човек стануваат извор кој упатува кон извесни осмислувања на животот во кој опстојува „желбата“, а таа се состои во постојано развивање на познанства и краткотрајни љубовни афери со други жени. Типот или карактерот кој го претставува низ сопствената перцепција и нарација нараторот на овој расказ е човек кој заради неверствата често мно-

---

¹ Расказот се презема од изданието на збирка раскази од А.П.Чехов под наслов *Dama s psetancetom*, elektronsko izdanie <https://pdfcoffee.com/dama-sa-psetancetom-apehov-pdf-free.html>.

гу лошо говори за жените во присуство на сопругата и ги нарекува „пониска раса“. Од друга страна, нараторот ја истакнува неговата перцепција врз мажите, имено „тие му се здодевни“, а „во присуство на жените знае што да говори, а може и да молчи“, но се чувствува слободен кога е во нивното друштво. Највпечатлива е одликата која е клучна за неговите чести афери со различни жени:

„Во неговата надворешност, во карактерот, во целокупната негова природа имаше нешто привлечно и недофатно, што ги придобивало жените ги мамело; тој го знаеше тоа, а и него, исто така, некоја сила го привлекуваше кон нив.“ (1)

Во сржта на перспективата на реалистичниот расказ фокусот е ставен врз бракот кој институционално опстанува како форма, а животот на сопругниците, кога станува збор за телесните и сексуалните врски се развива надвор од бракот. Секоја нова врска му го освежува животот на Димитриј, објаснува нараторот, но со текот на времето станува „задача“ и заморува, врката брзо, за Димитриј Гуров, станува товар кој предизвикува тегобност, тоа е причината што секоја врска е само куса форма на излез од бракот и авантура.

Низ перцепцијата на ликот на Димитриј, жената која е новото лице во летувалиштето станува интересна цел со оглед на нејзиното држење, привлечна фигура и впечаток кој го остава дека потекнува од висока класа, дека е венчана, но дека на Јалта е прв пат и чувствува здодевност. Тоа се неговите перцепции за оваа жена видена низ гледната точка на Димитриј. Таквата слика го наведува да се впушти, како што во мигот помислува, „во брза, минлива врска, авантура со непозната жена на која не ѝ го знаеш ниту името, ниту презимето“ (1)

Со разговор околу кученцето, Димитриј го започнува дружењето. Многу брзо дознаваме дека таа е на возраст колку неговата ќерка, дека потекнува од Петроград, а венчана е во местото С. Со спокојна прошетка во која со неа разговара за бојата на морето, за месечевата лента која се протега по водената површина, како и за должината на престојот во летувалиштето, нараторот уште при првата средба на двата лика ја изложува информацијата за името на жената, имено таа

се вика Ана Сергеевна. Со вплетување на гледната точка на Димитриј, женскиот лик е опишан како жена која нема искуство во врски надвор од бракот, дека е срамежлива, но дека во неа „има нешто што предизвикува сожалување“. Објаснувањето за тоа зошто некој кон кого би имале чувство на сожалување би бил привлечен не се коментира.

Низ рефлексите и со тоа на внатрешната гледна точка врзана за ликот на Димитриј во расказот се класифицираат жените со кои тој имал врски, од едноставни и подготвени на краткотрајно задоволство, потоа неискрени и без љубов, како неговата сопруга и убавици кои стануваат злodeвни со зголемување на апетитите поврзани со односот во кој влегуваат и очекувањата кои ги имаат од него. Сепак, сликата, а постепено и разговорите или запознавањето на оваа жена му остава впечаток на различност. Со коментари кои во индиректен говор ги пренесуваат информациите кои ги искажала жената се открива нејзиното незадоволство од бракот, имено таа сопругот го нарекува „лакеј“ обидувајќи се да ја изрази згрозеноста од фактот дека тој нема карактер, односно покажува понизно однесување во професијата која за неа е сосема неопределена, имено тој е некој службеник во губернијата или нешто слично (Shlomith1983: 55).

Нејзината врска со Димитриј започнува во летувалиштето, без оглед на бракот како резултат на разочарувањата за кои таа вели произлегуваат од изневерувањата на самата себеси и очекувањата на поубави нешта. Инаку нејзината врска надвор од бракот е во однос со етиката, таа себеси во врската со Димитриј често се чувствува виновна и се презира себеси. Ова е опис на жената изведен како рефлексивна искажана со нејзин говор и низ нејзина гледна точка врз она што го живее, а што влијае на мотивите за започнување на нова врска, иако е во брак. Тагата и самообвинувањата се трансформираат во уживање во релацијата со Димитриј и често завршуваат со бакнежи и ведри и радосни разговори.

Ќе наведеме клучни описи изведени со перцепција на нараторот, меѓутоа внатрешно фокусирани или фокализирани низ призма на доживувањата на ликовите. Првиот опис гласи:

„Во Ореанда седеа на клупа во близина на црквата, го набљудуваа морето пред себе и молчеа. Јалта одвај се гледаше низ утринската магла, на врвовите на планините неподвижно стоеја бели облаци. Лисјата не се движеа на дрвјата, штурците црцореа, а едноличното, како стенкање шумолење на морето, кое доаѓаше одоздола, говореше за мирот, за вечниот сон кој нè очекуваше. Така шумолеше долу, додека овде не постоеше ниту Јалта, ниту Ореанда, сега шуми и шумее исто толку рамнодушно и стенкаво кога нас веќе нема да не има. И во таа постојаност, во целокупната рамнодушност кон животот и кон смртта, за секој од нас се наоѓа влог за нашето постојано движење на животот на земјата, постојано совршенство. Седи покрај младата жена која за време на изгревот изгледаше толку убава, мирна и опседната со таа прекрасна глетка – море, планини, облаци, пространо небо, Гуров размислуваше за тоа како, во суштина, ако човек се задлабочи дека е сè на овој свет прекрасно, сè освен она што ние го мислиме и го правиме кога ќе ги заборавиме повисоките цели на човечкото постоење и достоинство“ (3).

Со внатрешниот глагол „размислуваше“ каде вршител на дејството е ликот на Димитриј Гуров се потврдува актуелизирањето на гледната точка која опфаќа една специфична филозофија за постоењето како благодат и радост. Таа се однесува на тоа дека самото постоење е прекрасно, додека пак грешката се случува тогаш кога во тоа постоење или живот се вплетува човековото мислење и делување со исклучување на сознанијата за повисоки цели и кога доминира адаптирањето кон празнината на секојдневните навики и лажните животи.

Вториот фрагмент во кој се содржани елементи за однесувањето на Ана Сергеевна се однесува на развојот на врската која, иако е обременета со чувството за сторен грев, продолжува и се развива во љубовната авантура, па иако жената ја живее како грев, таа не го исклучува и доживувањето на задоволство во исто време. Нарацијата колку што говори за неа и нејзините реакции го опишува и страстното однесување и водењето љубов со Димитриј Гуров:

„Потоа, секое попладне се среќаваа на шеталиштето покрај брегот, доручкуваа заедно, ручаа, му се восхитуваа на морето. Таа се жалеше дека лошо спие и дека срцето

вознемирено ѝ чука, повторуваше постојано исти прашања, повремено вознемирена од љубомора, повремено од страв дека тој не ја почитува доволно. А тој често на плоштадот или во паркот ќе ја привлечеше кон себе и страсно ја љубеше. Целосниот одмор, бакнувањата среде бел ден, внимателни и проследени со страв да не ги види некој, горештината, мирисот на морето или постојаното протекување пред очите на пасивните и намкорести ситни луѓе како да го препородија. И говореше на Ана Сергеевна дека е убава, заводлива, беше незапирливо страстен, не се одвојуваше од неа ниту чекор, а таа често ќе се замислеше дека не ја почитува, дека не ја сака ниту малку, туку дека во неа гледа само одбивна личност. Речиси секоја вечер одеа нешто подоцна некаде надвор од градот, во Ореанда или кај водопадот; шетањето им беше пријатно, впечатоците им беа прекрасни и величествени“ (4).

Сите овие описи на двоумења и конфликтни состојби на доживување на вонбрачната врска за време на одмор меѓу младата Ана Сергеевна која се чувствува виновна, се презира и возрасниот Димитриј Гурев кој во почетокот верува само во куса авантура го наведуваат читателот на тоа да поверува во двете гледни точки, првата е ставот на Сергеевна дека сето тоа ќе заврши на Јалта и никогаш нема да се видат, а втората е на Гурев кој своите чувства по заминувањето на младата жена ги изразува на начин кој го најавува неговото трајно трагично врзување за неа:

„Бидејќи остана сам на перонот загледан во мрачната далечина, Гуров го слушаше цвркотот на штурците и зуењето на телеграфските жици со чувство како тукушто да се разбудил. И размислуваше како, ете во животот имаше уште едно доживување или авантура, па и таа веќе се заврши и сега остана само спомен. Беше трогнат, тажен и чувствувааше некое каење, затоа што таа млада жена која веќе никогаш нема да ја види не беше среќна со него, тој беше пресретлив кон неа и срдечен, меѓутоа сепак во однесувањето кон неа, во неговиот тон и милост изразувааше како сенка, лесен потсмев, помалку сурова ароганција на средовечен маж, кој, покрај сето тоа, речиси е двојно постар од неа. Целото време таа го нарекуваше добар, исклучителен, возвишен; очигледно ѝ се чинеше

поинаков отколку што навистина беше, значи без да сака ја мамеше“ (4).

Оваа состојба на еден сосема различен, свесен човек за промените во односот кон неговата партнерка е проследена со сознание дека целата замисла за куса авантура се трансформирала, а измачувањата на жената, нејзините преиспитувања и премислувања за почитта, за исправноста на постапките, за тоа дека има чувство за недоволно почитување го доведуваат Димитриј Гуров до состојба во која доминира тагата откако таа заминала, но и до сознание дека имало измама во односот.

Средбата и летната врска меѓу Димитриј Гуров и Ана Сергеевна, сепак во мислите на Гуров не завршува. Тој на дистанца сè поизразито ја чувствува живоста на спомените, сè почесто му се појавува ликот на младата жена, бакнежите, во исто време, тој добива потреба некому да раскажува за љубовната афера, а потоа сосема го презира животот кој го води во Москва, тоа се денови исполнети со картање, со пијанства, со долги бесмислени разговори за едно исто, со сознание кое го доведува до крајност која му обелоденува дека животот е краток, дека со повторувањето на секојдневните празни навики тој се троши.

Одлуката дека попусто поминува времето го доведува Гуров до опсесивно врзување за авантурата со жената Ана Сергеевна, таа во неговите мисли станува поубава, повредна и клучна во неговиот живот. Во текот на зимските божиќни празници сам заминува во местото каде таа живее и сака да ја сретне. Во исказот и гледната точка на хомодиетичкиот наратор, Ана Сергеевна е опишана како жена која го минува времето во провинциското место кое е еден ограничен свет каде погледот досегнува до оградата на дворот на куќата во која живее, а нејзиниот изглед обележан како изглед на една изгубена, малечка жена среде провинциска заедница со лепеца во рацете. Во визурата на Димитриј Гуров, кога ја сретнува по втор пат во провинциското место каде таа живее, се потврдува убедувањето дека за него не постои подраго, поблиско или позначајно суштество од таа жена (Uspenski 1979: 97).

Во развојот на настаните во расказот се формира пресврт заснован на промената во чувствата и мислите на главниот лик Димитриј

Гуров. Човекот кој лежерно се препушта на љубовни авантури надвор од празниот брачен живот осознава дека средбата со Ана Сергеевна за него е пресудна. Таа создава пресврт во неговиот однос кон неа како жена, а со тоа и во неговото сфаќање на врската која станува врска исполнета со смисла и љубов, а не е повеќе куса и весела авантура. Така воведните искази за радоста на постоењето и проблемот означен во она што луѓето го прават и го мислат се потврдува преку односот на Димитриј и Ана. Таа во неговите мисли и гледна точка на перцепирање никогаш не е ситна жена потоната во провинцискиот живот, таа станува суштествена смисла на неговиот живот и доминантен објект на преокупација во неговиот емотивен свет. Во осветената перспектива затоа какво е значењето на животот, нараторот ја врзува гледната точка за перцепциите, за мислите и убедувањата, но и за психологијата и јазикот на ликот кој прво ги соопштува сознанијата низ метафората за студот на земјата и слоевите во атмосферата каде има сосема други температури, а потоа има визија дека живее два животи, приватниот и јавниот за кои вели:

„Тој имаше два живота: еден јавен кој го гледаа и го познаваа сите на кои тоа им беше потребно исполнет со релативна вистина и релативна лага, сосема сличен на животот на неговите познаници и пријатели и друг кој течеше тајно и среде некој чуден состав од околности, можеби и случаен, сè што му беше значајно, интересно, нужно, во кое беше искрен и не се лажеше себеси, што го создаваше јадрото на неговиот живот се случуваше потајно од другите, а сè што беше негова лага, негова чаура во која се засолнуваше за да ја скрие вистината како на пример, неговата служба во банката, справите во клубот, неговата „нижа раса“, посетите со жената на слави, сето тоа беше јавно. А според себе судеше и за другиот, а не веруваше на она што го гледа и секогаш сметаше дека во секој човек под велот на тајна како под закрила на ноќта се одигрува неговиот вистински, најинтересен живот. Секое лично постоење почива на тајна, па, можеби затоа посветениот човек толку нервозно се залага да се почитува личната тајна“ (7).

Во рефлексите на ликот се гради ставот кој нему му се чини нејасен (Derrida 2006: 108). Тоа е став за односот кон жените, за староста во

која влегува и за откривањето на вистинската љубов кон младата жена од провинцијата со која ги живее „вистинските“ чувства и однос многу доцна и многу свесно. Љубовта му „се случува“ со Ана Сергеевна, меѓутоа таа е скриена, таинствена, нема можност да се обелодени и да стане јавна, а размислувањето од крајот на расказот за тоа како да го промени тајниот љубовен однос во јавен само му откриваат дека престојат денови во кои врската и нивниот однос ќе станува сè потежок и помачен. Моќта на гледната точка вградена како тема во расказот се истакнува на исклучителен начин на самиот крај кога со поглед вперен во огедалото, Димитриј размислува за себе и односот со жените:

„(...) Во тој момент го здогледа својот лик во огледалото.“

Косата веќе почна да му побелува. И нему му се причини чудно што толку остарел последните години, што толку станал грд. Рамењата на кои лежеа неговите раце изгледаа топли и трепереа. Тој почувствува сожалување кон тој живот кој наскоро ќе почне да се суши и да венее како неговиот живот. Зошто таа толку го сака? Тој секогаш им се чинеше на жените поинаков отколку што беше, тие во него не го сакаа него, туку човекот кој го создаваше нивната вообразба и кого цел живот очајно го барале, па и подоцна кога ќе ја уочеа нивната грешка, пак го сакаа. А ниту една од нив со него не беше среќна. Времето проаѓаше, тој се запознаваше, се зближуваше, се разделуваше, но ниту еднаш не сакаше, тоа беше сè само не љубов. И дури сега кога косата му побеле, засака вистински прв пат во животот“ (8).

Со неколку дополнителни коментари, крајот на расказот низ перспективата на нараторот ја разобличува особеноста на живеењето во јавни и приватни или тајни сфери кои ги затвораат заљубените како во кафези, а без можност да го потврдат односот како однос меѓу маж и „вистинска“ жена со која ги поминуваат суштински најзначајните денови, часови и години, меѓутоа без потврда на тој живот низ формалните сфери на јавното живеење.

Гледните точки се раслојуваат во две рамништа и го откриваат ставот на нараторот по однос на историјата и дејствувањата на карактерите, тоа е надворешната гледна точка, но ставот на ликовите изложен во рефлексива која ја изговара нараторот, а ја мисли и доживува ликот со што фокусот е сместен во внатрешниот свет на ликот, а понекогаш

тој фокус е изразен со реплика од дијалог во која самостојно ликот ги изговара своите убедувања без посредување на нараторот се клучните постапки низ кои се формира јазолот, а потоа се расплетува во спротивност од почетната ситуација со која се отвора наративниот тек од настани. Се отвора празнината на секојдневниот живот и во неа се гради тајно место за љубовта откриена и спознаена како вистинска на висока возраст, тогаш кога косата побелува, а умот и срцето не се врзува за краткотрајни и привремени средби, туку копнеат по траен и моќен однос со саканата жена чија слика колку и да е илузија, таа станува многу повозбудлива и повистинска од реалноста.

Овој расказ ја разобличува големата тема за реалноста, стварноста која е секогаш слика на нечии перцепции и која е секогаш зависна од начинот на кој окоото, умот, свеста и јазикот ја конструираат, впрочем како и фикцијата во чија сфера припаѓа овој жанр.

Користена литература

- Derrida, Jacques. 2006. *H.C. for Life, That Is to Say...* Trans. Laurent Milesi and Stefan Herbrechter . Stanford: Stanford University Press.
- Nietzsche, Friedrich. 1996. *Human, All Too Human*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Niče, Fridrih. 2001. *O koristi i šteti istorije za život*. Novi Sad: Svetovi.
- Shlomith, Rimmon Kenan. 1983. *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*. London & New York: Methuen.
- Uspenski, Boris. 1979. *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*. Beograd: Nolit.

Slavica Srbinovska

POINTS OF VIEW IN THE SHORT STORY “THE LADY WITH THE DOG” BY ANTON PAVLOVICH CHEKOV

Summary

The study is an attempt to re-examine the way in which in a short story from the period of realism under the title “The Lady with the Puppy” by A.P. Chekhov actualizes the ambiguous and subjective representations of reality. The analysis of points of view based on a structuralist, but also a philosophical perspective explains the dependence between the subject and the representation of objects and events in the world.

Zvonko TANESKI

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Slovenská republika

LITERATÚRA A LITERÁTI V TREŤOM MILÉNIU, ALEBO O TZV. „DISLOKAČNÝCH“ SPISOVATEĽOV

Анстракт: Целта на кратката статија е стручно да го објасни феноменот на т. н. „дислокациски писатели“ кој зема сè поголем замав во третата деценија од дваесет и првиот век во кој живееме. Литературните творци почнуваат да го губат статусот на културни и општествени двигатели со кој беа означувани првенствено во втората половина од дваесеттиот век. За денешниот нивни статус се несомнено заслужни, меѓу останатите фактори, растечката глобализација, комерцијализацијата и новата логика на пазарот.

Клучни зборови: литература, трет милениум, писатели, дислокација

Tretie milénium sipre mnohých literátov po celom svete už zaslúžilo oznáku milénium dislokácie. Mnoho ľudí je bohužiaľ stále vyhánaných alebo presídľovaných, musia utekať pred vojnou a nátlakmi, chudobou a chladom. Tam kde si sľubovali mier a slobodu, ale tiež tam kde ich väčšinou nevíтали. Je dnes preto priam očividné (napriek tomu, že možno do nedávna sme si predstavovali opak), že v 21. storočí bude prist'ahovalectvo a vyst'ahovalectvo ďalej pribúdať. Zmení sa však jeho hodnotenie. Individuálne dôvody, pohľady a skúsenosti z týchto foriem „dislokácie“ sa veľmi odlišujú. Prakticky všetci literáti, ktorú doposiaľ opustili svoju rodnú krajinu, zdôrazňovali nielen politické, ale čím ďalej tým viac ekonomické a profesionálne dôvody migrácie. Takíto autori sú teraz zároveň viacnásobne viazaní na oba štáty. Pracujú na tom, aby si svoju dvojdomosť alebo viacdomosť, ktorá vylučuje jednoznačné rozhodnutie *bud' – alebo*, udržali. Na prosbu, aby hierarchizovali, kde sa cítia viac alebo menej „doma“, odpovedajú rozlične. Niektoré ich „kariéry“ sa už rozvíjajú

nezávisle od pôvodnej vlasti (domoviny), niektoré však stále so silným pocitom solidárnosti a prepojenosti k svojej rodnej krajine.

Osudy vyhnanco a presídlencov totiž ešte z dávnych čias lákali umelcov, zvlášť spisovateľov, a doviedli ich v niektorých prípadoch aj do transformácie autorskej identity, resp. do nerovnosti ich jazykového a etnického / národného aspektu. V najnovšej dobe však ide rozhodne o determináciu, ktorá presahuje národnú tradíciu a ustálené intelektuálne stereotypy rozrušované inonárodnými impulzmi a hodnotami, ktoré sa programovo alebo neprogramovo implantujú do literárnej tvorby a naopak. Slová chorvátskej spisovateľky Dubravky Ugrešićovej, žijúcej v Holandsku, vyznievajú v týchto súvislostiach vari ešte trefnejšie: „Budovanie kontextu, konštruovanie literárno-teoretickej platformy alebo budovanie teoretickej plte, na ktorú sa umiestnia dislokovaní a deteritorializovaní, transnárodní, anárodní a transkultúrne spisovatelia, kozmopolití a noví nomádi, literárni tuláci, tí, čo nepíšu v materinskom jazyku, ale v jazyku nového prostredia, všetci, čo dobrovoľne prešli procesom *dispatriácie*– to nás ešte len čaká“ (Ugrešić, Dubravka: *Európa v sépiovej*. Z chorvátčiny preložil Tomáš Čelovský. Bratislava: Vydavateľstvo Salon, 2017, s. 300). A práve z uvedených dôvodov je dnes nesporné, že perspektívy dislokácie a migrácie v literatúre sa musia chápať ako diskurzívne udalosti. Zároveň je takisto nevyhnutné dobre sa zamyslieť nad niektorými problémami aktuálneho teoretického diskurzu o dislokácii a migrácii, ktoré pripomínajú vzájomné pôsobenie medzi národným a diasporickým, lokálnym a globálnym. Je to potrebné aj kvôli tomu, že formy dislokácie a (post/trans)národné / regionálne programy niektorých spisovateľov (napríklad južnoslovanských, ktorí boli aj prekladani do slovenčiny po roku 1989: pozri viac vedeckú monografiu: Taneski, Zvonko: *Poetika dislokácie – Komparatistické sondy k migráciám v južnoslovanských literatúrach po roku 1989*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2021) poukázali aj na rozdelenie externého a interného exilu / migrácie a jasne zviditeľnili priemet novších migračných procesov do súčasných prúdov v národných literatúrach. To napokon aj podnecuje niektorých literárnych teoretikov, aby vo svojich výskumoch používali už oveľa častejšie slovné spojenie „autori v dislokácii – Dislocated Authors“. Takto v podstate aj vznikala tzv. literatúra mimo národa a/lebo takto vyzeralo

zrodenie tzv. transnárodnej literatúry. Je to však proces, ktorý úzko súvisí a je bytostne prepojený s novším trendom na celosvetovej spoločenskej úrovni.

Vo veľkom počte súčasných diel dnešných literátov v treťom milénií sa naozaj vyskytujú v prvom rade témy aké sú rôznorodé aspekty kultúrneho transferu, inter- a transkulturality, ako aj zmeny predstáv a identít v procese integrácie a asimilácie v novom prostredí. V rámci literárnovedného výskumu si tento fenomén tak vyžaduje širšiu interdisciplinárnu perspektívu. Najnovšie tendencie sa pritom na pozadí globalizácie a migrácie nekoncentrujú prioritne na homogenizáciu kultúr a odstraňovanie etnicko-kultúrnych rozdielov, ale na rozdielne kultúrne diverzity, *mediexistencie*, hybridnosť či na postavy pohybujúce sa na kultúrnych hraniciach. Skúma sa tzv. *neúplná akulturácia* ako medziforma preberania inej kultúry. Pre budúce štúdie a výskumy v tejto oblasti zostáva preto otvorených ešte mnoho otázok a perspektív ďalších polemík.

Treba si navyše otvorené priznať, že sa zaiste už v treťom milénií zmenila kultúrna paradigma našej spoločnosti. Pomaly zanikla dichotómia rozdelenia sveta a Európy, rozkladajú sa mocenské nástroje ideologického diktátu, priemyselná konverzia pôsobí difúzne, spoločenské vedomie ovládajú proklamované idey slobody, demokracie, tolerancie, humanizmu, organizované zlo stráca formu inštitucionalizovaného násillia. Zmenila sa aj etická paradigma a s ňou aj estetická. Napokon taktiež možno zaznamenať istý paradox či iróniu, ktoré predurčili veľké dejinné zmeny, a to v tom, že kríza komunizmu na konci 20. storočia je spätá s krízou demokracie. Obe sú v podstate antropologickou krízou. Na jednej strane sú klamstvom o ľudskej osobe, o ľudskom spoločenstve, histórii, o osude ľudstva, na druhej strane sa táto kríza prejavuje liberalizáciou „vlády zákona“, funkcionalizmom a pragmatizmom, chápaním kultúry a slobody ako nástroja obchodu. Zabúda sa, že základom tejto zmeny bola *revolúcia svedomia*, paradigma osobnej slobody, ktorá vytvorila morálne a kultúrne podmienky tejto zmeny najmä u nás.

Spor o kultúrne hodnoty medzi liberálnym humanizmom a pravicovým extrémizmom nastolil paradoxnú situáciu: máme viac informácií ako kedykoľvek predtým, ale fakty a súvislosti sú ťažšie rozoznatel'né a veľmi ľahko potlačiteľné. Pod termínom ekonomický trh sa začalo chápať všetko, čo obsahuje peniaze, ale existuje aj istá sieť, poháňaná túžbou po kvalite,

ktorá s ním nemá veľa spoločného. Termín trh je dnes mystifikovaný, až zbožštený. Cieľom trhu je, aby ľudia konzumovali, a to čo najviac – o kvalitu nejde. Ekonomické nástroje literárnej regulácie aj v tretom milénií sú úzko spojené s rozobratými procesmi (zrýchlenej) globalizácie, pričom dochádza k preferovaniu knižných titulov, ktoré vstupujú na literárny trh s cieľom generovať ekonomický zisk (často ide o preklady cudzojazyčných bestsellerov, ich produkcia je súčasťou zábavného priemyslu). Regulácia je v takom prípade vykonávaná skôr neintencionálne, je len dôsledkom ideologickej totemizácie trhového mechanizmu. Všetko, čo „škodí“ trhu, resp. jeho fungovaniu, sa ocitá na okraji – frekventované označenie „ideologicky závadné“, ktoré sa pred novembrom 1989 používalo pri zdôvodnení vylúčenia z prostredia literárnej komunikácie, bolo nahradené označením „finančne stratové“. Týmto sa tak nezriedka odkazuje na tovarový charakter kultúrneho produktu, ktorý sa stál súčasťou procesu interkultúrneho prenosu.

Dynamické napätia hlavných psychologických procesov v dielach tzv. „dislokačných“ spisovateľov sú stavané predovšetkým na vzájomnej (ne) komunikácii postáv, na (ne)vypovedanom, ale aj (ne)vypovedateľnom. Pre vzťah ja – spoločnosť a neskôr pre literárny príbeh bol dôležitý existenciálny zážitok. Skúsenosť z osobných životných ruptúr, ktoré spôsobili alebo vyvolali dislokáciu. Rozpornosť tematizácie domovov u týchto autorov súvisí zväčša aj s iným charakterom tradične chápanej národnej literatúry, s odlišnou funkciou, ktorú mala v národnom spoločenstve, s inými dejinami a inou formou aktualizácie historického materiálu. Odlišné traktovanie témy domovov v ich dielach sa prelínalo do postáv, do charakteru opisov, do sujetových línií a do samotnej historicity a autenticity vyrozprávaných príbehov. Dislokační spisovatelia sa vo svojich knihách zameriavajú, pochopiteľne, aj na vzťahy rodinné, partnerské, ale tiež na vzťahy v spoločnosti. Ich literárna tvorba obsahuje presah z minulosti do súčasnosti, ale i do budúcnosti. Jednotlivec je societou formovaný, čo sa priamo odráža v jeho živote, z toho vychádza aj jeho konanie a premýšľanie. To, čo sa kedysi považovalo za utrpenie, spájalo sa so stratou a bolo pokladané za prekliatie, sa dnes oslavuje väčšinou ako znamenie krásnej, novej epochy: Šťastie sa vo svete bez hraníc dočká len ten, kto preukáže svoju duševnú a zemepisnú mobilitu. Ale koľkí z nás tomu stále (ne)uveria? Dokážeme si skutočne predstaviť *život v tranzitu*?

Zvonko TANESKI

**LITERATURE AND LITERATURE IN THE THIRD MILLENNIUM,
OR ABOUT THE SO-CALLED “DISLOCATED WRITERS”**

Summary

The purpose of this short article is to provide an analysis of the phenomenon of “dislocated writers” which is taking greater proportions in the third decade of the 21st first century in which we live. Literary artists are beginning to lose their status as cultural and social driving forces, something which was their hallmark primarily in the second half of the twentieth century. The status they hold today is undoubtedly due to, among other factors, the growing globalization, commercialization and the new logic that prevails in the market.

Лидија ТАНУШЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ТВОРЕШТВОТО НА ОЛГА ТОКАРЧУК НИЗ ПРИЗМАТА НА ПРЕВОДИТЕ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Олга Токарчук е една од најистакнатите писатели на современото, не само во полската литература, па затоа и овој текст е посветен на интерпретација на нејзините дела во македонска средина, со оглед на тоа што сè уште многу малку се пишува за неа и за нејзините дела. Важна е и рецепцијата во друга средина, која секогаш може да се разликува од земјата на оригиналот и од други земји каде што Олга Токарчук зазема позаслужно место во литературната критика. Од анализата на петте нејзини дела, преведени на македонски јазик, се изведуваат доминанти кои го одредуваат нејзиниот стил на пишување и кои се обидуваме да ги објасниме низ призмата на нејзините зборови, искажани, главно, во есејот насловен „Сочувствен раскажувач“.

Клучни зборови: магичен реализам, сочувственост, фантазмагоричност, универзалност, гротескност.

За Олга Токарчук во првата деценија од 21 век во Македонија не се знаеше многу – единствена која укажа на литературна вредност на женското писмо на оваа полска писателка беше Оливера Ќорвезировска, книжевна критичарка, писателка и лекторка која во 2006 г. пишуваше за нејзиниот роман „Дневен дом, ноќен дом“ во тогашниот Утрински весник. Првиот превод на Олга Токарчук се појави во 2007 г. и тоа беше романот „Правек и другите времиња“, кој ја доби и наградата „Златно перо“ во 2008 г. од Здружението на литературни преведувачи на Македонија, која беше големо изненадување за мене како млад и не толку искусен литературен преведувач, но и поттик да ја преведувам и понатаму. На македонски се излезени уште и романите „Е. Е.“, „Галкачи“, „Терај си го плугот по коските на умрените“, збирката раскази „Бизарни раскази“ и фрагменти од збирката раскази „Пла-

кар“, во реализација на Преведувачката студентска работилница при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, под раководство на проф. д-р Милица Миркуловска.

Што е тоа што во пишувањето на Олга Токарчук е толку примамливо и магично? Нејзиното предавање во Шведската академија на науките и уметностите по повод врачувањето на Нобеловата награда, во декември 2019 г. дава одговори на ова прашање. Самата тоа го нарекува *czuły narrator*, како што е и насловено предавањето, а веднаш отвори простор за транслатолошки дискусии во врска со преводот на овој наслов. Имено, насловниот наратор, според нејзиното образложување во самото предавање е таков кој има вештина да олицетворува, да сочувствува, постојано да наоѓа сличности. Таа „сочувственост“ содржи во себе повеќе од едноставно чувствување жал или тага заедно со некого. За раскажувачот на Олга Токарчук сочувственоста е варијанта на љубов, таа персонализира сè што допира литературата, дозволува на тоа нешто да му се даде глас, сочувственоста е таа што прави предметот да зборува, а литературата е изградена врз „сочувственост“ према секој бит поинаков од нас. Таа дарба да биде „сочувствен раскажувач“ на Олга Токарчук ѝ ја предала нејзината мајка, додека Токарчук сè уште била дете, влевајќи ѝ го она што, како што самата писателка вели: „некогаш се нарекуваше душа“. Имено, за сликата на која мајката со носталгија гледа во просторот и мечтае за детето кое уште не е родено, Олга ќе рече: „она што е замисливо, што можеме да го вообразиме, е првиот стадиум на постоењето“ со што објаснува како на мајката ѝ недостасува детето што уште го нема, физички. Развојот на тоа дете и неговата сочувственост Олга Токарчук го илустрира во романот „Е.Е.“, кој, всушност, претставува приказна за созревањето на едно девојче во возрасна личност. Во текот на тоа созревање, неговата сензибилност и сообразност со природниот свет ја изградуваат Ерна Елцнер во еден поетичен лик со исклучителни романтичарски чувства, мечти и страдања. Преку нејзиниот феномен на пројавување парапсихолошки способности, на свој начин, созреваат и личностите на кои таа им го привлекува вниманието: мајка ѝ, сконцентрирана на внатрешниот свет, сфаќа дека надворешниот свет што го гледаме и што го создаваме со своите мисли и навиките можеби и не е вистин-

скиот; докторот пред смртта сфаќа дека спојот на човекот, телото и душата предизвикува хаос, а човекот тежнее кон мир и непостоење; трагачот по духовното доаѓа до поразително сознание дека е жената центарот на духовниот свет, а дегенеричката открива дека е нереален нејзиниот свет, а реален е оној во кој таа е најважната за лицето што во текот на спиритуалистичката сеанса бдее над сите и над сè. Во овој роман Олга Токарчук се навраќа на еден магичен свет на процутот на капитализмот на тлото на полскиот град Вроцлав пред Првата светска војна во границите на германската држава, кој претставува фузија на еден научен, физички опис на реалноста и на психолошката човечка реалност.

Прозата на Олга Токарчук е фантазмагорична, провокативна, понекогаш гротескна, на работ од реалното и магичното, покажува поголеми пространства на реалноста од оние што се видливи и очигледни и ги покажува заемните врски меѓу нештата во универзумот. Поврзаноста на Токарчук со универзумот започнува со радиото од детството, кое го опишува во нобеловското предавање, во кое вели дека „со вртењето на копчето се фаќаа најразлични станици. Но понекогаш звукот замислаше, небаре помеѓу Прага и Њујорк, помеѓу Москва и Мадрид пипците налетуваа на црни дупки. Тогаш ме полазуваа морници. Верував дека преку тоа радио ми се обраќаат некои други сончеви системи и галактики, кои низ крчкањето и шумот ми испраќаат пораки, а јас не умеам да ги дешифрирам.“

Олга Токарчук се појавува на книжевната сцена на преломот на осумдесеттите и деведесеттите години од минатиот век, односно на преломот во полското општество но и на глобалниот поредок. По него, сè во литературата станува приватно, интимно. Литературата избегнува зборување за заедништво, патриотизам и возвишеност. Надвладува ироничниот, потсмевлив и крајно приватен став кон нештата. Нема цензура и нема психички притисок дека нешто треба да биде истакнато или не. Секој може да пишува што сака, а тоа е најпосакуваната клима за еден млад писател, вклучително и за Олга Токарчук. Уметноста не го претставува светот онаков каков што е, но тоа само значи дека реалноста во која живееме е некоја нова реалност, минлива, моментална, што не може да се опфати во целост. Така на пр. Мариуш Сјењевич

вели дека денешниот свет не може да се опише на реалистичен начин, па во секојдневието треба да се бараат дупки и шифри, кои за нас би кажале повеќе отколку еден чисто реалистичен опис. Таква е прозата на Токарчук, реалистична, но не во еден праволиниски реалистичен опис, туку истовремено и фантастична, па и надреалистична.

Дел од она што ја приклонува прозата на Токарчук кон фантастиката е примената на аристотеловата мисла дека секоја фикција е некаков вид вистина, која оваа писателка ја прифаќа како водилка во нејзиното пишување. Таа вели дека иако пишува фикција, тоа не се секогаш тотални измислици, бидејќи сето тоа за кое пишува мора да помине низ неа и таа да го почувствува длабоко внатре во себеси. Создавањето приказна, според Олга Токарчук, е бесконечно оживување, давање егзистенција на сите тие трошки на светот, какви што се човечките искуства, преживеаните ситуации, спомените. Таа сочувственост во раскажувањето на Токарчук прави да ни се чини дека предметите, растенијата, животните во нејзините приказни имаат душа. Во нобеловското предавање Олга Токарчук го споменува слушањето бајки како дете. Во бајките предметите зборуваат, живи се, имаат чувства. Како дете ги слушала тие бајки со заруменети образи и со солзи во очите, бидејќи длабоко верувала дека предметите имаат свои проблеми, чувства, па дури и некој социјален живот, сосема споредлив со нашиот, човечки. Освен предметите за неа имаат душа и животните, и реките, шумите кои градат чувство на припадност, таинствен дух на просторот. Жив е целиот видлив и невидлив свет. Така, во „Правек и другите времиња“ Олга Токарчук создава еден својствен свет во просечното село наречено Правек, кое воедно е и центар на универзумот, еден жив човечко-животински-растителен организам што се бори, преживува и се врти во постојаниот процес на изумирање и преродување. Таа во овој роман создава неприкосновено единство меѓу мислата и материјата, објективното и субјективното, природата и цивилизацијата, филозофијата и секојдневниот живот, променливоста и повторливоста. Романот се одликува токму со таа сочувственост на Токарчук со природата и со нејзината умешност да пронајде драматичност во секоја пукнатина на живеењето. Правек е епска алегорична за деструктивната моќ на времето, за местото кое не

постои на географската карта и за измислените ликови кои не постојат во реалниот живот, но постојат во секое човечко битие, мисла, душа, здив на природата. Нивната претстава е секогаш пропратена со некое филозофско обопштување, што му дава универзална смисла на романот. На универзализацијата на претставениот свет, на проширувањето на неговите просторно-временски граници, му се придружува и фактот што во видокругот на читателот, покрај „времето“ на луѓето, влегува и „времето“ на растенијата, на животните, на местата, на предметите, на метафизичките суштества и на апстрактните појави. Светот на Токарчук се восприема како големо единство, како добро промислена конструкција од разнобразни егзистенцијални сушности.

Олга Токарчук ја фасцинираат заемните мрежи на врски и влијанија, за кои најчесто не сме свесни, но ги откриваме случајно, како зачудувачки сплет на околности, преклопување на судбината, сите оние мостови, штрафови, случаи и споеви кои ги следи во „Талкачите“. Ја фасцинира поврзувањето на фактите, барањето ред. Во суштина – вели таа – писателскиот ум е синтетички ум, кој упорно ги собира сите трошки, обидувајќи се од нив одново да го создаде универзумот на целината. Научниците ја претставуваат реалноста како заемно кохерентна и густо поврзана мрежа од влијанија. Тоа веќе не е само познатиот „ефект на пеперутка“, кој, како што знаеме, се заснова на тоа што минималните промени во почетните услови на некаков процес можат во иднината да дадат колосални и непресметливи резултати, туку е бесконечно количество на пеперутки и нивни крилја, постојано во движење. Моќен бран на животот, кој патува низ времето. Откривањето на „ефектот на пеперутка“, според Олга Токарчук, е крајот на епохата на непоколебливата човечка верба во својата сопствена влијателност, способност за контрола, а со самото тоа и чувство на супериорност во светот. Тоа не му ја одзема на човекот неговата моќ на градител, освојувач и пронаоѓач, но сепак ни дава до знаење дека реалноста е покомплицирана од кога било претходно. И дека тој е едвај едно мало делче од тој процес.

Во многу други нејзини дела, совршено се огледува т.н. универзалност на полската литература, ако се земе предвид дека еден од главните мотиви е отуѓувањето на современиот човек во извесно опкружување.

Таа отуѓеност се подразбира како движење, внатрешен прогон на современиот граѓанин на светот, негово разидување со реалноста. Авторката создава слика на светот, кој им е исто толку близок, а истовремено и исто толку далечен и на Полјаците, и на Американците, и на Кинезите, па и на Македонците. Тоа е свет, кој навидум нема граници во поглед на местото и времето низ кои се движи човекот. Впрочем, стремежот кон бесмртноста, размислувањето за духовното и материјалното, признавање на поразот на културата од страна на технологијата, губењето на националниот идентитет се однесува на секој од нас. Уште во антиката движењето, патувањето се смета за усовршување на битот – Аристотел вели дека тоа доведува до целосен развој и го држи битот на дадено ниво на совршеност. Така и кај Олга Токарчук, не само јунаците, туку и целиот свет е во постојано движење, таа си игра со категориите универзалност и туѓост, исцртувајќи многу слободни граници меѓу нив, кои им дозволуваат да преминуваат од една во друга, поради што честопати универзалноста може да се сфати како туѓост или полскост, а туѓоста станува универзална категорија.

Пречекорувањето на границите како начин на живот е одлика на творештвото на Олга Токарчук, како и што гласеше образложението на Шведската академија за доделувањето на Нобеловата награда, и тоа не само во еден нејзин роман. Олга Токарчук, сепак, во секој нов роман изненадува со формата. Еден од најзабележителните романи во тој поглед е и „Терај си го плугот по коските на умерените“ кој е исто така и квалификуван како еден од најангажираните нејзини романи, во поглед на општествената критика и укажувањето на широко распространетиот удел на човештвото во уништувањето на светот. Во овој роман авторката вешто го употребува добро познатиот зафат во литературата на поврзување на низок жанр, криминалистички роман и трилер со големите амбиции, односно дискутабилноста на филозофско-моралните прашања кои се однесуваат на современиот свет. Сликата на животинскиот свет и неговата метафорика е употребена за да се покаже безмилосното, подло и корумпирано однесување на човекот, кое ќе предизвика човештвото да се најде на работ од хаосот. Всушност, тоа е и опис на поезијата на Вилијам Блејк, кого Олга Токарчук неслучајно го избрала за т.н. патрон на романот. Имено, исто

како и кај Блејк, во романот на Олга провејува пророчкиот глас на главниот женски лик Душејко, кој заробен во рамките на општеството станува се подалечен и понеразбирлив за светот кому му се обраќа. Потрагата по единството како водечки мотив во поезијата на Блејк се појавува и во овој роман како потрага по единство на природата и духот, претставено преку животот на избрани јунаци, кои живеат поинаку од другите во една изолирана месност, која е сепак под големо влијание на државната и глобалната политика. Блејк постојано го потенцира судирот на невиноста и на искуството и нивната поврзаност како ткиво на неговата поезија, а Олга Токарчук создава такво единство во врската меѓу главниот женски лик и споредниот машки лик чија главна преокупација е преводот на Блејк: едниот стар, искусен, очаен и тажен, другиот млад, невин, восхитен и енергичен. Премостувањето и преплетувањето на границата меѓу доброто и злото е исто така присутна и кај англискиот поет и кај полската прозаистка. Како и Блејк, така и Токарчук го избира своето писание за да ги изрази ставовите према светот околу неа.

Гротескноста, благата иронија и прикриениот хумор се многу чести во стилот на пишувањето на Токарчук. Тоа е очигледно во погоре споменатиот роман „Терај си го плугот по коските на умрените“ во бројни ситуации, како при соблекувањето на умрениот, мрморењето на црковната песна на самиот погреб, испадите на главната јунакиња во полицијата и сл. Но, тие ситуации се истовремено и бизарни, што ги поврзува овој роман и збирката „Бизарни раскази“. Бизарноста честопати предизвикува и смеа, па, така и тешко е да се замисли дека нема да предизвика некое кикотење во себе приказната за синот што ќе се отруе од необичните зимници што му ги оставила покојната мајка, ненадејниот шев по должината на целите чорапи и марките кои станале тркалезни, професорот кој гол и крвав потскокнува под прозорците на хотелот, каде што се одржува свечен прием, удвоениот сосед што стуткано седи на гостинскиот кауч, кинескиот војник во улога на преведувач итн. Навидум сите приказни од збирката се посебни, секоја за себе, без ништо заедничко што ги поврзува. Јунаците не се повторуваат и се уникатни, времињата на дејството се различни, едни се во минатото, други во сегашноста, некои во иднината, но сепак,

при повторно препрочитување може да се пронајде една заедничка нишка, а тоа е погледот во иднината – проблесок на еден свет кој е имагинарен во моментот, но голема е веројатноста дека токму тоа ќе се случи со светот каков што го познаваме. Уште воведниот расказ „Патник“ не случајно е првиот, бидејќи го навестува тоа патување низ времето и просторот. Јунакот како дете го гледа својот одраз од иднината и сфаќа дека светот надвор е безбеден, а страшното е во нас самите, луѓето. Следуваат приказни за клонирање луѓе, преточување на човечкото тело и ум во бесконечност, сложени медицински зафати кои порано биле незамисливи, паралелен свет на „зелени“ луѓе кои ја избегнуваат цивилизацијата и живеат во хармонија, без убивање на живиот свет и без завист, уништување и исползување на пластичниот отпад и сл. Таа блиска иднина што Токарчук ја најавува во овие раскази е, всушност, е одраз на сите болки што го мачат денешниот свет: отуѓеноста, развојот на технологијата што го заменува човекот, војната, загадувањето, уништувањето на природата и др. Сите тие проблеми се начнати на многу суптилен начин од авторката, проткаени во фантастични фиктивни раскази, кои лесно може да се претворат во реалност.

Токарчук со леснотија раскажува, нејзиниот стил е прилично едноставен, иако набиен со енциклопедиско знаење, како што наведува и образложението за доделувањето на Нобеловата награда, или како што вели Весна Мојсова-Чепишевска: нејзините книги се книги – лепчиња, за голтање, без гризење. Филозофската и интелектуалната мисла е чиста, нарацијата тече без прекин, го нема современото шокирање на читателот со вулгарниот јазик, туку токму спротивното – плени убавиот и поетичен јазик, а сепак, богат во метафори, архаизми и неологизми. Па, затоа исклучителната проза на Олга Токарчук плени со стилот и нарацијата и се чита со сите сетила.

Користена литература:**на кирилица:**

- Мојсова-Чепишевска, В., 2014, „Книга – лепче, за голтање, без гризење (за книгата *Талкачи* од Олга Токарчук, Скопје: *Или-или*, 2013, 400) (проект: Полска култура)“, Во: *Годишен зборник, книѓа 39-40*. Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје. с. 665-670.
- Србиновска, С., 2020, „Флуидноста на ликовите во поетиката на Олга Токарчук“. Во: *Славистички студии 20*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје. с. 363-378.
- Танушевска, Л., 2014, „За романот *Е.Е.* на Олга Токарчук“ во: Токарчук, Олга – *Е.Е.* (превод од полски: Лидија Танушевска), Антолог, Скопје 2014. с. 187-191.
- Танушевска, Л., 2014, „25/5 – Книжевниот превод од полски јазик како позитивен феномен во преведувачката дејност во поново време“. Во: *Годишен зборник, книѓа 39-40*. Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 2014. с. 655-659.
- Танушевска, Л., 2015, „Метафикција на женски начин (полско-македонска паралела)“. Во: *XLI Меѓународна научна конференција на XLVII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Лингвистика и литература Охрид 14-15 јуни 2015*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј, Скопје. с. 297-303.
- Токарчук, О., 2020, „Нобеловското предавање на Олга Токарчук (вovedни забелешки и превод: Лидија Танушевска)“, *Славистички студии 20*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје. с. 425-445.

на латиница:

- Tanuszewska, L., 2014, „Polskość czy światowość jako problemy przekładowe *Biegunów* Olgi Tokarczuk“. W: *Literatura polska w świecie. Tom V. Mapowanie, opisy, interpretacje*, Uniwersytet Śląski/Wydawnictwo Gnome, Katowice. s. 131-138.
- Tanuszewska, L., 2021, „Słownictwo specjalistyczne w prozie Olgi Tokarczuk jako wyzwanie translatorskie“, *Między oryginałem a przekładem, R. XXVII Nr 2 (52): Twórczość Olgi Tokarczuk w przekładzie*, red. Marzena Chrobak i Michał Zięba, Księgarnia Akademicka, Kraków. s. 135-143.
- Tanuševska, L., 2020, „Tłumaczenie tłumaczenia (czyli William Blake w powieści Olgi Tokarczuk)“, *Postscriptum Polonistyczne 2020, 1 (25)*, red. R. Cudak, J. Tambor, A. Nęcka, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice. s. 45-54.

Lidija TANUSHEVSKA

**THE WORK OF OLGA TOKARCHUK THROUGH THE PRISM OF
THE MACEDONIAN TRANSLATIONS OF HER BOOKS**

This article concerns the reception of Olga Tokarchuk's literary works, as she is one of the most outstanding writers of the present day, not only in Polish literature. This concerns the perspective of a translator working in a different environment which is also important, because it could differ both from the country of origin and from that of other countries where Olga Tokarchuk might be more popular. The analysis of her five works translated into Macedonian helped us derive the dominant features that determine her writing style and which we try to explain through the prism of her own words, expressed mainly in the essay entitled "Tender Narrator".

**БЕСЕДИ
СЕЌАВАЊА**

УДК 811.16:050(497.7)(060.91)
УДК 929Каранфиловски, М.
УДК 929Ристески, Д.

Милица МИРКУЛОВСКА

**ПРОМОЦИЈА НА ДВА ТОМА ОД СПИСАНИЕТО
СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ (СЛСТ) БР. 19 И БР. 20¹**

во рамките на

**Промоцијата на јубилејни и актуелни изданија – ФлФБК, 15
декември 2021 г.**

Чествувајќи ги јубилеите 100 години Конески и 75 години ФлФБК, ќе се осврнеме на уште два јубилеи, а тоа се јубилеите, 70-годишнината од раѓањето на проф. д-р Максим Каранфиловски и 70-годишнината од раѓањето на проф. д-р Димитрија Ристески. Имено, на овој свечен ден, ќе ги претставиме томовите бр. 19 и бр. 20 од списанието Славистички студии, односно томот бр. 19 посветен НА ПРОФ. Д-Р МАКСИМ КАРАНФИЛОВСКИ ПО ПОВОД 70-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО и томот бр. 20 посветен НА ПРОФ. Д-Р ДИМИТРИЈА РИСТЕСКИ ПО ПОВОД 70-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО.

Професорот Максим Каранфиловски и професорот Димитрија Ристески, двата столба на славистиката во Македонија, ги задолжија своите колеги, ученици, почитувачи, па на овој начин тие се трудат,

---

¹ **Славистички студии** — македонско списание за словенска филологија, орган на Катедрата за славистика, ФлФБК при УКиМ во Скопје, со непрекинатата традиција од 1976 година.

Славистички студии бр. 19

<https://flf.ukim.mk/wp-content/uploads/2020/07/%D0%A1%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8-%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%B8-19.pdf>

Славистички студии бр. 20

<https://flf.ukim.mk/wp-content/uploads/2021/10/%D0%A1%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8-%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%B8-20.pdf>

по овој исклучителен повод, да го збогатат чествувањето на нивните платинести јубилеи. Низ следниве редици, во духот на Конески, ќе ја растајниме ТАЈНАТА (... *ѝа макар колку мала и лесна...*²) што ја кријат страниците на томовите бр. 19 и бр. 20 од списанието Славистички студии, подготвени како подарок на двајцата Јубилари за нивните јубилеи, 70 годишнината од раѓањето, од нивните ученици, пријатели, собеседници, соработници...

*

Списанието Славистички студии број 19 е посветено на проф. д-р Максим Каранфиловски по повод 70-годишнината од раѓањето. Изданието има 554 страници, 29 текстови од областа на лингвистиката, литературата, преводот и културата, како и девет прилози. Во овој број на СлСт покрај македонските учесници, со свои прилози има учесници и од странство, како Русија, Полска, Чешка, Словенија, Украина, Азербједан, Австрија, Австралија, Јапонија и Кореја. Уредници на томот бр. 19 се Јасминка Делова-Силјанова, Биљана Мирчевска-Бошева и Лидија Танушевска.

Томот СлСт бр. 19 го отвора многу топла и емотивна честитка од Редакцијата во името на учесниците на томот и на пријателите, по што следи биографијата и библиографија на проф. д-р Максим Каранфиловски. Следат трудовите распоредени во две главни секции ЛИНГВИСТИКА и ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД, КУЛТУРА; а потоа се поместени прилозите во рамките на рубриката *БЕСЕДИ**ХРОНИКИ*** ПРИКАЗИ. Томот се затвора со рубриците ДОДАТОК и АЛБУМ .

Во рамките на секцијата ЛИНГВИСТИКА среќаваме 16 трудови од областа на синтаксата, фразеологијата, дијалектологијата, лексикологијата, зборообразувањето, историјата на јазикот, стилистиката и стилските регистри, контрастивната анализа на словенските и несловенските јазици, според следниов редослед: Ирен Алчевска „Предлози выражающие каузальные отношения в русском и македонском языках“; Наталија Боронникова „Абе тоа е Битолата... (членна форма топонимов в македонском языке)“; Јасминка Делова-Силјанова

² Фрагмент од песната *Тајна* од Блаже Конески во: *Везилка* (1955), 25 стр.

„Фраземи со компонента ‘чело’ (македонско-чешки паралели); Веселинка Лаброска „Балканското влијание во развојот на адмиративот во западното македонско наречје“; Tadeusz Lewaszkiwicz „O rezultatach badań nad słownictwem macedońskim w porównawczym kontekście słowiańskim“; Лилјана Макаријоска „За дијалектизмите во современата македонска литература“; Михајло Марковиќ, Соња Новотни „Анализа на определени зборообразувачки суфикси во два патерика од XIV век“; Милица Миркуловска „За временската локализација на настанот во македонскиот јазик“; Биљана Мирчевска-Бошева, Катерина Велјановска „Антропонимите во македонската фразеологија“; Gjoko Nikolovski „Suški govor in jezikovna osnova stare cerkvene slovanščine“; Motoki Nomachi „The postposed definite markers in the Gorani dialects of Kosovo: Evidence from Ramadan Redžepari’s literary works“; Незрин Самедова „Имперфективы типа ийти и перфективы типа пойти: статус аспектуальных отношений“; Роза Тасевска „Вокабуларот на руската младина“; Бранко Тошович „Будущее языка, язык будущего“; Peter M. HILL „Feminine agentives in european languages“; Лариса Шевченко „Неолексикография в Украине: коммуникативная модель расширяющегося пространства языка“.

Во секцијата со наслов ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД, КУЛТУРА можеме да проследиме 13 трудови од областа на книжевната теорија, компаративистиката, теоријата на преводот, интеркултурни истражувања на словенските и несловенските простори на синхрониско и на дијахрониско ниво, според следниов редослед: Марко ЈЕСЕНШЕК „Прекмурски ракописни песнарки“; Макеј КАВКА „Религиозниот дискурс во печатените македонски преводи на светите текстови од деветнаесеттиот век“; Лидия Капушевска-Дракулевска „Отражение фантастического мира романа М. Булгакова *Мастер и Маргарита* в современной македонской литературе (фрагмент)“; Won-Hoi Kim, Myong-Jin Kim „An intercultural approach for Macedonians to Korea through image adaptation and Korean language metaphors“; Miroslav Kouba „Jean-Jacques Rousseau v kontextu jihoslovanských adaptací a reflexí evropského osvícenství“; Алексей А. Кретов, Инна А. Меркулова „Аксиологемы македонской ментальности (по данным македонско-русского словаря)“; Ли́ла Мороз-Гжелак „Светот на прозата на Ермис Лафаза-

новски. Помеѓу реалното и имагинарното“; Ева Славкова „Уметничката слика на ДОМОТ и СВЕТОТ (Талкачи од Олга Токарчук)“; Славица Србиновска „Постмодернизмот во расказите на Виктор Пелџевин“; Ирена Ставови-Кавка „Националните малцинства во пограничниот регион – Горанци“; Надежда Старикова „К проблеме комплексногo изученија славјанских литератур: проект «Лексикон јужнославјанских литератур»“; Лидија Танушевска „Преводот на метафорите од полски на македонски јазик“; Алла Шешкен „Тема османскогo владычества в македонској литературе“.

Во рубриката *БЕСЕДИ**ХРОНИКИ***ПРИКАЗИ поместени се 4 беседи: Ivan Dorovský „Putování díla J. A. Komenského na Balkán“; Геннадий Филиппович Ковалев „О названии СЛАВЯНЕ и их прародине“; Бистрица Миркуловска „Да се биде или да не се биде преведувач?“; Димитрија Ристески „Прва антологија на песни за Охрид“; една хроника: Namita Subiotto „Gostoljublje v starodavnem Ohridu ali 35. (in moј prvi) Mednarodni seminar makedonskega jezika, literature in kulture“; и два прикази: Леся Гливинська „Термінознавчі виміри славістики“; Васил Дрвошанов „Потврда за македонско-српските научни врски“.

Следува ДОДАТОК со два прилога: „Беседа изречена од акад. Виктор Антонович Садовничі, ректор на МГУ, по повод прогласувањето на проф. д-р Максим Каранфиловски во звањето почесен професор на Московскиот државен универзитет – Ломоносов“ и Беседа изречена од проф. д-р Максим Каранфиловски по повод прогласувањето во звањето почесен професор на Московскиот државен универзитет – Ломоносов“.

Томот содржински го затвора АЛБУМ со фотографии од избрани моменти во научната и во општествената активност на јубиларот проф. Максим Каранфиловски, во земјава и во странство.

**

Списанието Славистички студии број 20 е посветено на проф. д-р Димитрија Ристески по повод 70-годишнината од неговото раѓање. Изданието има 467 страници, покрај биографијата и библиографијата на проф. д-р Димитрија Ристески, содржи 30 трудови од областа на лингвистиката, литературата, преводот и културата и 4 прилози. Покрај македонски учесници, свои прилози имаат учесници и од странство,

како Русија, Полска, Чешка, Словенија, Хрватска, Украина и др. Уредник на томот бр. 20 е Јасминка Делова-Силјанова.

Во духот на чествувањето на јубилејот на проф. Димитрија Ристески томот бр. 20 од СлСт започнува со пригодна честитка од Редакцијата, во името на учесниците на томот и од пријателите и продолжува со биографија на проф. д-р Димитрија Ристески и негова библиографија на научно-стручни трудови и преводи 1971-2020. Во продолжение се трудовите во рамките на секциите ЛИНГВИСТИКА и ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД, КУЛТУРА, како и прилозите во рамките на рубриката РЕЦЕНЗИИ, ПРИЛОЗИ, БЕСЕДИ, а томот го затвора АЛБУМ на фотографии што го отсликуваат научното и општествено живеење на Јубиларот.

Во секцијата ЛИНГВИСТИКА среќаваме 14 трудови од областа на синтаксата, фразеологијата, дијалектологијата, лексикологијата, зборообразувањето, историјата на јазикот и на лингвистиката, стилистиката и стилските регистри, електронските јазични ресурси, контрастивната анализа на словенските и несловенските јазици, според нивниот редослед: Marinela Aleksovski „Pozicioniranje klitika u hrvatskome jeziku iz poljskoga kuta“; Лидија Аризанковска, Тодорка Балова Драмата „Ослободувањето на Скопје“ на Душан Јовановиќ од словенечко-македонски јазичен аспект“; Јулиа Атанасовска „Компјутерна и корпусна лингвистика (на примере Националногo корпуса руского јазика“; Јасминка Делова-Силјанова „Фраземи со компонента hrdlo во чешкиот јазик и нивните преводи на македонски јазик“; Kristýna Dufková, Katja Vizjak „Interference česko-(rusko)-makedonské při osvojení makedonštiny“; Лилјана Макаријоска „За лексичките и зборообразувачките особености во прозата на Владимир Костов“; Михајло Марковиќ, Соња Новотни „Континуанти на А во определени позиции на зборот во Верковиќевиот Апостол“; Бистрица Миркуловска „Длабокото чувствување на метафората“; Милица Миркуловска „За релативното време во македонскиот јазик“; Биљана Мирчевска-Бошева „Сопствените имиња во јазикот“; Gjoko Nikolovski, Katja Vizjak „Na poti k elektronskemu makedonsko-slovenskemu slovarju (s poudarkom na pravnih lažnih prijateljih)“; Снежана Петрова-Џамбазова „Глаголските форми и нивната погрешна употреба“; Jan Sokołowski „Z historii polsko-

macedońskich stosunków naukowych (Blaže Koneski i Marian Jakóbiec)“; Natalija Ulčnik „Raba izbranih slavizmov v slovenščini“.

Секцијата со наслов ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД, КУЛТУРА ни носи 16 трудови од областа на книжевната теорија, компаратистиката, теоријата на преводот, интеркултурни истражувања на словенските и несловенските простори на синхронско и на дијахронско ниво, според следниов редослед: Ирен алчевска „символ дерева в лирике русскогo пo та А. Фета и македонскогo пo та Р. Ячева“; Јулија Дмитриевна Беляева „К вопросу о развитии македонской литературы“; Иван Доровски „Еден досега непознат труд за зборникот на браќата Миладиновци“; Марија Ѓорѓиева-Димова „Интердискурзивна епистоларија“; Максим Каранфиловски „Паломничество в Републике Македонији“; Соња Китановска-Кимовска, Катарина Ѓурчевска-Атанасовска „Нормите во македонскиот книжевен систем: анализа на улогата на преводите на Шекспир од Михајловски“; Miroslav Kouba „České kuchařské knihy a jejich ilustrace v kontextu knižní kultury „DLOUHÉHO“ 19. století“; Antonín Kudláč „Obrisy vývoje české populární fantastiky po roce 1989 – komunikační formy, žánrové varianty, autorské generace“; Наталья Лапаева-Ристеска „Метагеографический образ Африки в стихах Павла Булыгина (из истории русской литературной миграции 1920-30-х годов)“; Димитар Пандев „Димитрија Ристески во костецот меѓу Харалампие Поленакoвиќ и Блаже Конески на Антифонот на Томе Саздов“; Наталья Платицына „Проблема “человек и война” в пьесе И. Вилквиста *Ночь тельвера*“; Милена Саздовска-Пигуловска „Студија за запознаеноста на студентите по преведување и толкување со преведувачки алатки и технологии“; Славица Србиновска „Флуидноста на ликовите во поетиката на Олга Токарчук“; Елизабета Шелева „Модалитети на ДРУГОСТА во литературата и културата – фигурата на бегалецот како (интерна) ДРУГОСТ – (низ одбрани примери од литературата на Луан Старова, Кица Колбе и Лидија Димковска)“; Алла Шешкен „Блаже Конески в диалоге с русской классикой“; Мария Николаевна Шлаитова „Отношение матери к дочери как один из сценариев реализации концепта «семья» в русской народной сказке“.

Во рубриката РЕЦЕНЗИИ, ПРИЛОЗИ, БЕСЕДИ поместени се: една рецензија Ivan Dorovský „Dějiny Balkánu ve vzájemných stycích“;

две беседи: „Нобеловското предавање на Олга Токарчук“ со воведна забелешка и превод: Лидија Танушевска; Надежда Лаиновиќ Стојановиќ „Сеќање на слависту, македонисту, Јулију Бељајеву“ и еден прилог: Роза Тасевска „ЛП Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКиМ“.

Со АЛБУМОТ на фотографии што нè навраќаат кон научното и општествено живеење на Јубиларот се затвора томот бр. 20 од СлСт посветен на проф. Димитрија Ристески.

***

Во рамките на Јубилејот 100 Конески, повторно ќе им се обратиме на Јубиларите во духот на Конески:

На стара Москва улица мирна³
Минам – и минат матно
два сиви реда уморни куќи,
а в небо – кубе темно-златно.

Противна назад градската бука,
приквечер мрежна се фаќа.
Чудна е таа тишина тука,
времето назад го враќа.

И ми се чини – ова не сега
а пред век станува ова,
и дека тука ќе те сретам
за дружба чудесно нова.
.....

Што ми е грижа што било лага⁴
и каде водела измамна тага?
Целиот живот ми се спомените.

И за преоценка да дошло време,
не може никој нив да ми ги земе.
Целиот живот ми се спомените.

По моја волја тие се редат,
и илузиите нешто да вредат.
Целиот живот ми се спомените.

Јас само над нив со власт крајна
Создавам своја родина тајна.
Целиот живот ми се спомените.

Ве поздравуваме и Ви посакуваме најубави желби,

ПРОФЕСОРЕ МАКСИМ КАРАНФИЛОВСКИ

ПРОФЕСОРЕ ДИМИТРИЈА РИСТЕСКИ

ДА СЕ МНОЖАТ ЈУБИЛЕИТЕ !!!

³ Фрагмент од песната *Средба со Жинзифов* од Блаже Конески во: *Песни* (1953), 77стр.

⁴ *Спомените* од Блаже Конески во: *Златоврв* (1989), 50 стр.

УДК 929Вроцлавски, К.
УДК 929Пјанка, В.
УДК 929Гајда, С.

Милица МИРКУЛОВСКА

ЖИВЕАТ ВО СРЦАТА НА СИТЕ ШТО ГИ ПАМЕТАТ

Заминување во вечноста на тројца полски филолози, македонисти,
пријатели и поддржувачи на македонистиката

Кшиштоф Вроцлавски † 30 јуни 2022,

Влоѓимјеж Пјанка † 17 ноември 2022,

Станислав Гајда † 23 ноември 2022

ВЕЧЕН СПОМЕН за акад. Кшиштоф Вроцлавски
(Krzysztof Wrocławski) 1937-2022

Акад. Кшиштоф Доминик Вроцлавски (Krzysztof Dominik Wrocławski), роден на 28 септември 1937 година во Радом, починал на 30 јуни 2022 година. Тој е полски славист, филолог, фолклорист и книжевен историчар. Неговите истражувања се пред сè од областа на јужнословенска народна, усна книжевност и популарна литература, современа култура, полско-словенски литературни и културни врски. Кшиштоф Вроцлавски е автор на многу научни работи посветени на таа тема, како и трудови посветени на полската дијаспора во светот. Еминентен македонист, еден од првите лектори по полски јазик при Катедрата за славистика на Филолошкиот факултет во Скопје, во периодот од 1967 до 1970. Надворешен член на МАНУ од 2012 година во Одделението за лингвистика и литературна наука. Професор *honoris causa* на УКИМ од 2000 година. Добитник на медалот „Блаже Конески“ за 2009 година доделен од МАНУ, како израз на благодарност за неговото долгогодишно активно учество во градењето и збогатувањето на македонската наука за фолклор.

Професионалната кариера ја гради на Варшавскиот универзитет – Институтот за западна и јужна славистика / Институтот за словенска филологија, во периодот 1965-2008. Бил трикратен директор на Институтот за словенска филологија; претседател на научниот совет на Институтот „Полоникум“ чија задача е грижа за странските студенти – полонисти. Професор Вроцлавски бил член на Етнолингвистичката комисија на МКС, член на президиумот на Полскиот славистички комитет и член на Балканистичката комисија при тој Комитет, член на Варшавското научно друштво и на Научниот совет на Институтот за славистика на ПАН.

Професор Кшиштоф Вроцлавски е автор на околу 200 научни трудови, од кои близу 90 се со македонска и македонистичка проблематика. Пријател на Македонија и на македонистичката научна мисла, постојано присутен на нашите простори, редовен учесник на Летната школа во Охрид, на конференции и симпозиуми организирани од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и МАНУ.

Професор *honoris causa* на УКиМ од 2000 година. Добитник на медалот „Блаже Конески“ за 2009 година доделен од МАНУ, како израз на благодарност за неговото долгогодишно активно учество во градењето и збогатувањето на македонската наука за фолклор. Добитник на Плакета на УКиМ 2009 година по повод одбележувањето на 50 годишнината од полонистиката во Македонија во категоријата поранешни лектори за реализација на наставата и воннаставните активности на групата за полонистика како лектор по полски јазик и за поддршка на полонистиката во Македонија.

ВЕЧЕН СПОМЕН за акад. Влоѓимјеж Пјанка (Włodzimierz Piąka) 1937-2022

Акад. Влоѓимјеж Пјанка (Włodzimierz Piąka) е роден на 9 август 1937 година во Воломин крај Варшава, Полска починал на 17 ноември 2022 година. Студирал словенска филологија со бохемистичка специјализација на Филолошкиот факултет во Варшава под раководство на познатиот славист З. Штибер. Дипломирал во 1959 година со тема од историјата на глаголскиот систем на лужичкиот јазик. Член на МАНУ надвор од работниот состав од странство од 26 јуни 1997 година. рецензенти акад. Б. Видоески и акад. З. Тополињска. Има одржано пристапно предавање со наслов *Семантичките катеџории и нивното изразување во македонскиот јазик. (Морфологија)* (објавено во ПП МАНУ 2000). Добитник на Плакета на УКиМ 2009 година по повод одбележувањето на 50 годишнината од полонистиката во Македонија во категоријата поранешни лектори член на МАНУ надвор од работниот состав, за реализација на наставата и воннаставните активности на групата за полонистика како прв лектор по полски јазик и за поддршка на полонистиката во Македонија.

Според трудовите кои ги среќаваме во библиографијата на акад. Пјанка можеме да кажеме дека тој е пред сè ономастичар, лексикограф, се занимава и со конформативна и споредбена граматика на словенските јазици, а голем дел од својата творечка енергија ѝ има посветено на универзитетската настава.

Ономастика. И докторскиот и хабилитациониот труд на акад. В. Пјанка претставуваат формална и семантичка обработка и теоретска интерпретација на македонскиот ономастички и антропонимски материјал. Докторскиот труд е објавен во Скопје 1970 година Топономастиката на Охридско-преспанскиот базен како издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Хабилитациониот труд е објавен во Полска во 1975 година *Macedońskie imiona osobowe kotliny*

Azot, труд посветен на македонската антропонимија, со висок број на хипокористици, што воедно е и прв пообеман труд од оваа област.

Конфронтативна и споредбена граматика на словенските јазици. Тоа се повеќе десетици трудови посветени на одделни проблеми на словенската фонологија, зборообразување, синтакса. Од нив скоро половина посветени се исклучиво на македонската проблематика. Во останатите македонскиот јазик е присутен како важна алка при објаснувањето на одделни проблеми. Во последниве години излезна е од печат неговата обемна студија во два тома Конфронтативна граматика на словенските јазици со изториски коментари Т 1. Фонологија – Морфологија – Лексематика; Т.2. Морфосинтакса *Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich z komentarzmi historycznymi.*

Лексикографија. Акад. Пјанка е коавтор на Полско-македонски и македонско-полски речник. Автор на исцрпната граматика на полскиот јазик во Речникот, каде секоја лексема има објаснување за нејзината парадигма и сите придружни морфонолошки појави. Ваквиот пристап е многу корисен при изучувањето на полскиот јазик од страна на македонските студенти, а и на останатите корисници на Речникот.

Настава. Акад. Пјанка е прв лектор по полски јазик во Македонија (1959-1967) на Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет во Скопје и заслужен за развивање на македонистичките студии во Полска и во Австрија. До денес позната е неговата умешност да ги привлече студентите и да ги заинтересира за полскиот јазик и култура, втемелувач на стручната полонистичката библиотечна збирка при библиотеката за славистика, автор на првиот и засега единствен Учебник по полски јазик за македонски студенти. (Македонистички студии.) Акад. В. Пјанка на Варшавски Универзитет (1967-1977) и Шљонски Универзитет (1977-1981) води настава по македонски јазик во рамките на југославистиката, автор на југославистички студии во Полска. Негов ученик е проф. др хаб. Јоланта Миндак, која долго време се занимава со македонистика. На Виенскиот Универзитет (1982-2002), прилагодувајќи се кон спецификата на тамошните славистички студии (во несловенска земја) го проширува поимот славистика познат на тие подрачја од изучување пред сè на руската филологија и јазик,

кон вистинска славистика со посебно нагласување на полонистиката и македонистиката.

Научниот развој на акад. В. Пјанка е – од полонист кон сестран лингвист – славист, со особен придонес за македонистичката лингвистика и наставен процес. Долгогодишен ментор на млади научни работници, афирматор на македонскиот јазик и култура.

ДВАТА СТОЛБА НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА И
НА МАКЕДОНИСТИКАТА ВО ПОЛСКА
ПРОФ. КШИШТОФ ВРОЦЛАВСКИ И ПРОФ.
ВЛОЃИМЈЕЖ ПЈАНКА

ВЕЧЕН СПОМЕН за акад. Станислав Гајда (Stanisław Gajda)
1945 -2022

Акад. Станислав Гајда (Stanisław Gajda) е роден на 3 октомври 1945 година во Шемислов, Полска, починал на 23 ноември 2022 година. Тој е полски филолог, со потесна специјализација од областа на полската и словенската, лингвистика, лексикологија, социолингвистика, стилистика и структурата на текстот, универзитетски професор при Универзитетот во Ополе, Полска, член на Полската академија на науките (ПАН). Долгогодишен директор на Институтот за полска филологија и шеф на Катедрата по полски јазик при Филолошкиот факултет на Универзитетот во Ополе, член и претседател на Лингвистичкиот комитет при ПАН, член на Комитетот за научни истражувања, на Централната комисија за степени и звања, како и претседател на Лингвистичкиот комитет на ПАН, член на научни совети на повеќе институти, меѓу останатите на Институтот за книжевни истражувања и Институтот за полски јазик при ПАН. Во ликот на проф. Станислав Гајда имаме фигура што ги обединува словенските јазични простори во рамките на меѓународното списание „Stylistyka”, основател на т.н. Ополска стилистичка школа. Почесен член на Чешкото лингвистичко здружение од 2002 година, трикратен доктор honoris causa на: Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје од 2005 година, Педагошкиот универзитет КЕН во Краков од 2010 година и на Хуманистичко-природонаучниот универзитет „Јан Длугош“ во Ченстохова од 2018 година. Одликуван со одличие Златен крст за заслуги (1985), Витешки крст од Редот на Polonia Restituta (1998) и Медал на Комисијата за национално образование (1987).

Научен интерес на акад. Станислав Гајда претставувал полскиот јазик и останатите словенски јазици, од гледна точка на јазичната историја, ономастиката, лексикологијата, текстуалната лингвистика, социолингвистиката и јазичната култура. Тој оставил речиси 300 публикации коишто претставуваат значителен придонес за полонистиката и за славистиката. Освен стриктно научните достигнувања треба да го нагласиме и за неговите одлични научно-организациски

достигнувања и неговите заслуги како раководител на научните проекти и тимови. Проф. Станислав Гајда се прославил на светско ниво со достигнувањата во рамките на две сериски публикации од областа на славистиката, како резултат на меѓународни научноистражувачки макро проекти: *Najnowsze Dzieje Języków Słowiańskich* (Најнова историја на словснските јазици) (т. 1–14, 1996–2004) како и *Komparacja Systemów i Funkcjonowania Współczesnych Języków Słowiańskich* (Компарација на системите и функциите на современите словенски јазици) (т. 1–4, 2003–2009), што се наоѓаат во славистичките библиотеки на целиот свет. Преку овие проекти и изданија акад. Станислав Гајда дава голем придонес кон македонистиката и се вбројува меѓу пријателите и поддржувачите на македонскиот јазик, литература и култура на светот.

Користена литература

<https://www.uni.opole.pl/page/5390/23-listopada-odszedl-prof-stanislaw-gajda-wielki-uczony-i-wielki-czlowiek>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Gajda

http://manu.edu.mk/clenovi_nadvor/krzysztof-wroclawski/

https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%88%D0%B8%D1%88%D1%82%D0%BE%D1%84_%D0%92%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8

https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82odzimierz_Pianka

Миркуловска, Милица. 2008. Полските научници во Македонија. *SLPM* 12-13.

Фотографиите се лична сопственост на Милица Миркуловска ©М2

**ПРИКАЗИ
ХРОНИКИ**

УДК 821.162.3-31(049.3)

Лидија КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

СОНОТ НА ЕДНА ЖЕНА

(Бјанка Белова, *Мона*. Скопје: Славика Либрис 2020, превод:

Донка Роус и Даниела Роус-Мишевска)

„Сѝиј слаѝко, јас сум ѝвојоѝ ѝчелар.“

Б. Белова, *Мона*

Мона е вториот роман на современата чешка авторка Бјанка Белова (Прага, 1970) кој е преведен на македонски јазик, по романот *Езеро*, за кој таа ја добива наградата за литература на Европската Унија. Преводот на *Езеро* од чешки на македонски јазик е дело на нашата истакната бохемистка и долгогодишна универзитетска професорка – Донка Роус, која, заедно со Даниела Роус-Мишевска, се јавува како преведувачка и на романот *Мона*.

Значи, во игра се неколку жени: покрај авторката и двете преведувачки, тука е и главната хероина – Мона. Несомнената доминација на *женскојѝ ѝисмо* се рефлектира и преку деликатните прашања што ги покренува романот за местото и улогата на жената во семеен, професионален и општествен контекст, притоа, проблематизирајќи ја и нејзината индивидуалност. Неопределниот хронотоп на нарацијата (просторната и временска локација), оди во прилог на универзалноста на родовите и социјално-политичките аспекти тематизирани во романот.

За што станува збор?

Мона е медицинска сестра која се грижи за ранетите кои секојдневно пристигнуваат од некој воен фронт во болницата каде што работи, а која е сместена во некоја провинција. Таа развива необична наклонетост кон еден пациент – Адам, младо момче со ампутирана нога. Преку агонијата низ којашто минува Адам – борбата помеѓу животот

и смртта, Мона станува свесна за агонијата на сопствениот живот: од несреќното детство по загубата на родителите, сè до распаѓањето на нејзиниот брак поради отсуството на страст (од страна на сопругот) и хармонија и разбирање (од страна на синот). Впечатливата, визуелна нарација буди далечни асоцијации на *Англискиот ѝациенѝ* на Мајкл Ондачи, но само како една можна индиректна алузија.

Нарацијата на Белова е базирана врз многубројни реминисценции и сеќавања, кои се во функција на комплексниот општествено-историски фон врз кој се развива приказната. Имено, освен експлицитните алузии на студентските демонстрации во Париз 1968 г. (каде што учествувал таткото на Мона како студент), несомнени се и имплицитните алузии на инвазијата на Прага од страна на поранешниот Советски Сојуз истата година, на што упатува ликвидацијата на либерално настроениот татко на Мона. Од друга страна, постојаната нагласка на „главниот град“, може, но не мора да се доведе во корелација со Прага, затоа што војната, како и обврската на жените да ја покриваат косата со шамија, очигледно, имаат некои други, во основа фикционални хронотопски одредници. Впрочем, Белова не реферира на некоја конкретна војна или на конкретна реалност; таа не сака до крај да ги растајнува нештата, туку ги остава енигмите отворени, а со тоа – податливи за најразлични толкувања; таа не опишува и не објаснува, туку намерно инсистира на недоречености кои уште повеќе провоцираат и предизвикуваат љубопитство на рецепциски план.

А мистеријата воопшто не ѝ е својствена на паланката – смета Радомир Константиновиќ во својата култна студија *Филозофија на ѝаланкаѝа*: „Духот на паланката, за да се одржи, не само што не се служи со мистеријата на светот на којшто му припаѓа, туку дури и не сака ништо недоловливо. (...) Филозофијата на паланката е нормативистичка и нормативна, над-лична и не-лична филозофија“ – заклучува Константиновиќ.¹ Овие размисли се релевантни за писмото на Бјанка Белова, барем што се однесува до романот *Мона*. Илустративна во оваа смисла е сцената кога Мона купува замрзнат овошен сок и седнува сама на плоштадот „Ослободување“:

¹ R. Konstantinović, *Filosofija palanke*. Beograd: Otkrovenje, 2004, 37; 39.

На клупите на плоштадот седеа речиси единствено мажи, жена можеше да се види исклучително со деца и обично неколку чекори зад мажот, кој одеше со нив. (...) Набљудуваше како во близина седеа група момчиња, ја гледаа и дискутираа. (...)

„Како тоа да седиш без придружба, жено неморална?“ (...)

„Ороспијо лажлива! (...) Уште еднаш ако те сретнам без придружба, ќе те пријавам во моралната полција!“

Освен алузиите на конзервативниот дух на паланката која опстојува вон времето, очигледно се работи за традиционална, заостаната средина во која се негирани слободата и правата на жените и во која несомнено, царува некој вид политичка диктатура, позната од некои други времиња во Чешка, но сè уште актуелна во некои земји во светот. И имињата на ликовите, исто така, евоцираат некои други простори вон Чешка. Во цитираниот извадок од романот, особено импонира парадоксално именуваниот плоштад – „Ослободување.“ Всушност, преку релацијата со Адам, Мона освојува некоја своја, лична, индивидуална слобода: храбро ги крши моралните норми и се осмелува сама да седне на плоштадот; или, ја симнува марамата од косата на јавно место; или, одлучува да си „направи кеиф“ и да си купи макронки во кафетеријата во француската четврт, итн.

И темата на војната не знае за време и место: „Во војна сме и луѓето се однесуваат како животни“ – коментира докторот во болницата. Анималната природа на човекот својствена за военото време, како да се рефлектира и врз однесувањето на Мона кон сопствениот син: неговата перманентна непослушност ќе го пробуди „животното“ во Мона и таа го претепува, ладнокрвно излегува од дома треснувајќи ја вратата зад себе, а надвор ја дочекува црвена месечина. Слика-метафора за иницијација и стекнување независност на девојчињата, кои, од состојба на невиност, преминуваат во состојба на искуство. Белова ја користи во смисла на конечно разбудената самостојност на својата главна хероина и нејзината спремност одлучно да се спротивстави на секој вид морално насилство врз неа, притоа, одговарајќи на тоа насилство, парадоксално, повторно – со насилство, овојпат физичко. На тој начин, Мона го руши стереотипот за дихотомијата: добро – зло, но

се пресметува и со едиповскиот комплекс, односно со схемата за психоаналитичкиот концепт на релацијата мајка-син. Од друга страна, таа ја презема врз себе сликата што ја проектираат мажите за жената како другост, во стилот на она иронично и реторичко прашање на Вирџинија Вулф упатено до американските жени: „Дали сте свесни дека вие сте животни за коешто најмногу се расправа во целиот универзум?“² Мона ја доведува под знак прашање дури и смислата на раѓање во еден бесмислен свет, во духот на филозофијата на егзистенцијализмот: „Како може на овој лош, болен свет да донесме дете?“ – го прашува таа својот сопруг.“

Уште подраматична е положбата на жената на професионален план: преку Мона, авторката го актуализира односот и принципот моќ на докторите кон медицинските сестри како професионално подредени и маргинализирани личности и нивниот третман како објекти за задоволување на сексуалните желби – еден мит кој опстојува и денес. Еве еден извадок од романот кој е илустративен во оваа смисла:

Доктор Камран ѝ ја стави раката околу рамениците и ја испрати до вратата. Со раката ѝ помина по грбот надолу и ја повлече кон себе. Мона не чувствуваше ниту отпор ниту гнасење, само сакаше да заврши. Докторот ѝ ја симна капата и го нурна лицето во нејзината коса. Длабоко воздивна. Мона замислуваше дека големите гради на докторот и неговиот мев на кој се потпира со сопствените гради, се само некоја нежива материја, покривка, кревет, вода во базенот од некое одамна затворено градско пливалиште, каде одеше како дете. Потоа сè се издржуваше. Со изненадување сфати дека всушност ѝ е жал за доктор Камран.

Чувството на сожалување на жртвата кон целатот, е уште еден парадокс на нашето секојдневие. Авторката, попатно, ја проблематизира и релацијата: маж-жена (или: сопруг-сопруга) во една абнормална средина:

Камил е добар маж. Не ја тепа, не ја силува, ја фали кога ќе му зготви, иако не секогаш е вкусно. Другарка ѝ Мару, сопругот ја влече за косата по подот и ја клоца во стомак толку силно, додека не ѝ излезе изметот. Другарка ѝ Азун,

² В. Вулф, *Сойсџивена соба*. Скопје: Сигмапрес, 1998, 25.

сопругот најмил наркоман од улица кој за хонорар во висина на една доза, ја полеал со киселина. Мона не може да се пожали, со Камил има мирен, предвидлив живот.

За жал, семејното насилство и ропската положба на жената во бракот, и во XXI век, сè уште е реалност. Бјанка Белова со романот *Мона* го крева својот глас во име на сите жени во борбата за еден подостоинствен третман и цивилизациско однесување во еден свет во кој се разлишани доблестите и хуманоста, рамноправноста и заемното почитување. И затоа, упатството дадено на таксистот од страна на пријателот на таткото на Мона од студентски денови: „Ќе ја возиш како кинески порцелан, како ретка принцеза, разбираш?“ – за неа е „најубавото нешто што го слушнала во животот.“

Несомнено, Мона е несреќна и неисполнета жена и мајка. Недостигот на искра радост како неопходен животен импулс, таа го чувствува и во присуство на сопругот, и во присуство на синот:

За разлика од болницата, дома е мирна безвременска зона што не ѝ припаѓа на ни една земска или небеска моќ, тука само тивко чука ѕидниот часовник и капе кујнската чешма. (...) Во аголот кај својата работна маса седи Камил и ги изработува своите кукли што од времето кога престанаа да доаѓаат туристи веќе никој не ги купува.

(...)

Мона седеше со синот во кафетеријата „Кај Керол“ во францускиот кварт, пиеше ладно кафе и го набљудуваше како без интерес ги чепка ровко варените јајца во чашата.

„Сакам багет,“ рече и Мона му порача багет. (...)

„Ато, зошто не сакаш да одиш на училиште?“

Ата се замисли, ги подзатвори очите. Ја избрка мачката што му се врткаше околу нозете во очекување да ѝ фрли нешто. Ја турна чинијата со јадењето кое речиси и не го проба. На Мона ѝ се стегна срцето. Би сакала да му каже колку одрекување ја чини тој багет со сирење во француската кафетерија, колку завои од гноени рани, колку измениени газови и преслечени исповраќани болнички пижами. Но, не рече ништо.

Каде е излезот за Мона? На рушевините на нејзиното, во основа, апатично и тажно јаве, Мона грчевито се фаќа за нишките на сонот.

Еден сосема обичен сон, како потврда дека на жената ѝ треба толку многу малку за да се почувствува среќна:

„Знаеш што сонував?“ се наведна над Адам. (...) „Сонував дека си ми напишал песна!“ (...) „Беше на црвена хартија. Во моментот кога ја зедев за да ја прочитам, хартијата ми се распадна во рацете и јас се разбудив. Беше некако... Што ми имаше напишано?“

Адам ги отвори очите и без размислување одговори: „Дека ми недостасуваш. Дека ми недостасува твоето раскажување.“

Поетичноста на сонот, недосонуваниот љубовен сон како најубава песна на животот, наспроти прозаичната и банална реалност, чувството на потреба и недостиг на човечка топлина и разбирање, се само некои од можните клучеви на тајната на писмото на Бјанка Белова во романот *Мона...*

УДК 811.16:378.4(438)
УДК 811.16:378.4(437.3)
УДК 811.16:378.4(497.7)

Лидија ТАНУШЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје, Македонија

**ЗА МЕЃУНАРОДНИОТ СЛАВИСТИЧКИ ПРОЕКТ
„TOWARDS MODERN SLAVIC STUDIES” НА
ШЛЕЗИСКИОТ УНИВЕРЗИТЕТ ОД ПОЛСКА,
УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО ОСТРАВА ОД ЧЕШКА И СВ.
КИРИЛ И МЕТОДИЈ ОД МАКЕДОНИЈА**

Проектот „Towards Modern Slavic Studies” е одобрен и поддржан од програмата Еразмус на Европската Унија во рамките на програмите КА2 – Соработка за иновации и размена на докажани постапки и КА203 - Стратешко партнерство во областа на високото образование во 2020 г. На македонски јазик проектот е прифатен под името „Модерни славистички студии“, а во широка меѓународна употреба е и кратенката од англискиот назив – NEWSLA. Проектниот тим го сочинуваат: Малгожата Калита, Јоана Дердовска, Дариуш Ткачевски (од бохемистиката при Шлезискиот Универзитет) и Каролина Поспишил-Хофмањска (од полонистиката на истиот универзитет); Јиржи Муриц, Симона Мизерова и Ирена Богочова (од полонистиката при Остравскиот Универзитет); Јасминка Делова-Силјанова (од бохемистиката при УКиМ) и Лидија Танушевска (од полонистиката при УКиМ).

Иницијативата за проектот започна и произлезе од Шлезискиот Универзитет уште во 2019 г. од реалниот проблем на намалување на бројот на студентите на студиската програма Славистика, наспроти фактот дека на пазарот на трудот постои побарувачка на кадар со познавање на словенските јазици. Исто така, мотивирачки двигател е блискоста и испреплетеноста на чешко-полските културни релации како подлога за заеднички студии, како и потребата за спознавање и

прифаќање на другоста, што се однесува на македонскиот прилог во заедничката програма. Целта на проектот е да се направи програма за втор циклус заеднички интегрирани студии на овие три универзитети во траење од две години, односно четири семестри, со тоа што целата група запишани студенти би ја следеле наставата – еден семестар во Полска, еден семестар во Македонија, еден семестар во Чешка и последниот семестар, секој од својата матична земја, главно преку онлајн часови. Со ваквата вклученост, и на наставници и на студенти, оваа насока би овозможила меѓународен дијалог, подобра асимилација на мигрантите, отвореност кон другиот, толеранција за другите, односно социјална кохезија. Планираната програма претпоставува образование на еден Европеец кој не се плаши да прифати работа во друга земја, не чувствува страв од другоста и не е воден од стереотипи и предрасуди. Модерното во проектот се силабусите во кои се вклучени т.н. „меки вештини“ или „суштински способности што вклучуваат развој на база на знаења и креативно размислување“, значи, важно ни е студентите не само да имаат тесно специјализирано знаење, туку и вештини што ќе им овозможат да се приспособат на модерниот пазар и модерното општество. Современите дидактички форми на тандемска настава овозможуваат да се прикажат различни гледишта, перспективи на претставниците на различни земји и да се претстават различни дискурси.

Проектот беше во траење од две години и предвидуваше три работни средби во секој од универзитетските центри, вклучени во проектот, но со оглед на тоа што речиси целиот проектен тек се одвиваше во пандемиски услови, повеќето од тие средби се одржаа на платформата Мајкрософт Тимс. Почетокот на проектот го означил првата средба, чиј домаќин беше Шлезискиот Универзитет како координатор, одржана онлајн во периодот од 23-27 ноември 2020 г. Покрај формалното запознавање на учесниците во проектот, претставување на целите и очекувањата, размената на мислењата и консултациите, во рамките на оваа средба беше одржана и обука за современата настава со две работилници: проектирање на високообразовен курс врз основа на модерната дидактика и методологии и техники на модерната дидактика во пракса. Исто така, на оваа средба имаше и претставници на фирми со презентации на она што ги очекува идните магистри на

овие евентуални студии. Втората средба се одржа на 14 и 15 октомври 2021 г., исто така на платформата Мајкрософт Тимс, со тоа што овојпат домаќин беше македонскиот проектен тим. Освен оценката и презентацијата на дотогашната работа врз силабусите за заедничките славистички студии, на оваа средба беше поканета и проф. д-р Милица Миркуловска, полонистка од Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ со културолошки предавања за македонската етнографија во корелација со словенските контакти. Овие предавања беа осмислени и адаптирани за учесниците на проектот од Чешка и од Полска, како инволвирање на другоста и поттик за спознавање нешто ново и поинакво од културолошки аспект, со цел да ги инспирира учесниците да го вметнат и македонскиот елемент во програмските содржини кои се изработуваа во овој проект. Третата проектна средба се одржа на 16 и 17 октомври 2022 г. во Острава, како заокружување на проектот, со настан на кој беше изложена „пресметката“ за сработеното и за очекувањата за во иднина, наречен Multiplier Event. Во настанот беше вклучено и предавањето на професорката Ирена Богочова за огледувањето на културата и менталитетот на народот во јазикот, како и презентацијата на студентите од Остравскиот Универзитет за искуствата здобиени на летната школа во рамките на проектот. Средбата со физичко присуство ги зајакна професионалните односи меѓу учесниците, вроди со други нови идеи и го отвори прашањето за нови проекти по завршувањето на овој.

Освен трите главни средби, предвидени во проектот, беа одржани уште неколку значајни состаноци и реализации на поставени работни задачи. На 22 април, 2021 г. се одржа онлајн пилотна преведувачка работилница, на која учествуваа наставници и студенти од сите три универзитета. Работилницата ја осмислија и ја модерираа Јасминка Делова-Силјанова, Јоана Дердовска, Малгожата Калита и Јиржи Муриц. Содржеше вовед во преведувањето, презентација на македонски јазик насочена кон еквиваленцијата, колокациите и фразеологијата, анализа на превод и работа врз превод во мешани групи, со различен прв или мајчин јазик. На концептот на ваквиот мешан, меѓународен час по преведување се работеше неколку месеци и му претстоеја средби на меѓународниот проектен тим во март и април. На 18 јануари и на 19

февруари, 2022 г. тимот се состана и во врска со „Бележникот на добри практики“, кој како готов резултат се појави во септември 2022 г. Во оваа книшка од триесетина страници се поместени сите наставни методи, применети во креирањето на наставните содржини во рамките на проектот, како и целите кои треба да се постигнат со нивното имплементирање и искуствата на придобивка во развојот на наставата.

Проектот „Модерни славистички студии“ предвиде и Летна школа, која се реализираше од 9-12 јули, 2022 г. во Скопје и во Охрид. На Летната школа учествуваше проектниот тим од трите земји, по десетмина студенти од студиските насоки бохемистика и полонистика на Остравскиот и на Шлезискиот Универзитет, како и поканетите студенти полонисти и бохемисти од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Целта на школата беше да се применат часови со интегрирани студенти од различни земји и да се испробаат некои од сценаријата на силабусите подготвувани претходните две години. Самото патување би било дел од овие студии со оглед на таа интеграција на студенти и наставници од различни земји, кои привремено би мигрирале во различни универзитетски центри. Па, така и оваа летна школа, освен мериторните дидактички содржини, беше и вежба на меките вештини, односно соочување со реалноста и снаоѓање во животот. Беа одржани пет предавања, засновани на подготвените предмети во рамките на проектот: за историјата на регионот од Ирена Богочова, за јазичните контакти и двојазичноста од Јиржи Муриц, работилница за туристички водач од Дариуш Ткачевски, како и две тандем предања – на Лидија Танушевска и Малгожата Калита за градот во книжевноста и на Јоана Дердовска и Каролина Поспишил-Хофмањска за културолошки замислената географија. Освен тоа, во текот на петте работни дена студентите имаа и основен курс по македонски јазик за почетници, кој го спроведе проф. д-р Сташа Тофоска-Јанеска од Катедрата за македонски јазик при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“.

Резултатите од овој проект се и дваесетина сценарија за предмети, кои опфаќаат не само опис на содржината на предметот, туку и распоред на активности на часот, почнувајќи од вовед, презентација, главни активности, интерактивни вежби, материјали за конкретниот час, целокупна библиографија и материјали во електронска форма.

Планирани се предметите: Фразеологија – поим и превод; Култура и стилистика на јазикот; Мотивот на митот во полската, чешката и македонската книжевност; Темата на градот во книжевноста; Книжевноста и сеќавањето; Реторика – умешност на говорење друг јазик; Интерперсонална комуникација; Јазичната етикета – учтивите форми во јазикот; Социокултурни и психолошки аспекти во јазиците; Преведувачки семинар; Популарната култура; Книжевноста и миграциите; Словен во посета на друг Словен (културен туризам и наука за реалиите); Работилница по методика на предавање јазик; Лингвистички работилници; Современи лингвистички теории; Книжевниот превод во дијалог на културите и Словенски јазични традиции, Основи на издавачката дејност. Македонскиот тим е заслужен за сценаријата од областа на фразеологијата, книжевноста и преводот.

Иновацијата и придобивката за нашиот универзитет е што со овие славистички студии би се изучувал македонскиот јазик на Остравскиот Универзитет во република Чешка, каде што досега не бил изучуван, а би се зацврстила и мотивирала и македонистиката во Катовице, на Шлезискиот Универзитет, која што во моментот е во криза, како и полонистиката, па и славистиката, воопшто, на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Придобивки од проектот се секако и интернационализацијата на студиските програми и на самите универзитети кои учествуваат во проектот, а придобивка за студентите двојната диплома која би се добивала, особено за македонските студенти, бидејќи тоа ќе биде и диплома од земји членки на ЕУ. Се разбира, иновативноста и современите наставни методи ќе придонесат за поголема мобилност на студентите и на академскиот кадар, како и за зголемување на интересот за изучување на словенските јазици.

Со надеж дека овие студии ќе заживеат и ќе се реализираат наскоро, останува стратешкото партнерство на овие три универзитети како солидна основа за плодна и успешна соработка.

УДК 811.131.1:811.16(062)(049.3)

УДК 811.16:811.131.1(062)(049.3)

Руска ИВАНОВСКА-НАСКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

Даниел СЛАПЕК

Јагелонски универзитет

Краков, Полска

МЕЃУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК И СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ:

СПОРЕДБА, КОНТАКТ, НАСТАВА

*(ITALIANO E LINGUE SLAVE. CONFRONTO, CONTATTO,
INSEGNAMENTO)*

(23 и 24 јуни 2022 год., Скопје)

На 23 и 24 јуни 2022 год. на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ - Скопје се одржа Меѓународната конференција *Италијанскиот јазик и словенските јазици: споредба, контакт, настава*.

Станува збор за втора по ред конференција под наслов *Италијанскиот јазик и словенските јазици*. На првата ваква конференција, *Italiano e lingue slave: problemi di grammatica contrastiva*, која се одржа на Универзитетот во Вроцлав во ноември 2018 год., се претставија дваесетина италијанисти и слависти, а трудовите беа објавени во посебен број на списанието *Italica Wratislaviensia* (2019, 10/1) и во изданието *Italiano L1/2 Problemi, analisi, proposte didattiche* (2021, Edizioni dell'Orso, Alessandria), приредени од Руска Ивановска-Наскова и од Даниел Слапек. Интересот кој го побуди оваа конференција нè поттикнува да продолжиме да размислуваме на контрастивни теми меѓу италијанскиот јазик и словенските јазици и да организираме и втор ваков собир во Скопје.

Во научниот одбор на конференцијата организирана на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје учествуваа: Валентина Бенињи од Универзитетот Рома Тре во Рим, Луцина Геберт од Универзитет Ла Сапиенца во Рим, Роман Алексеевич Говорухо од Државниот руски универзитет за хуманистички науки во Москва, Руска Ивановска-Наскова од Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Елжбјета Јамрожик од Универзитет во Варшава, Ивица Пеша Матрачки од Универзитетот во Загреб, Дарја Мертељ од Универзитет во Љубљана, Мила Самарциќ од Универзитет во Белград, Даниел Слапек од Јагелонскиот универзитет и Павел Штихауер од Карловиот универзитет во Прага. Во организациониот одбор, пак, учествуваа Руска Ивановска-Наскова (претседател), Теодора Јосифовска (секретар), Лучана Гуидо-Шремпф, Александра Саржоска и Даниел Слапек, а свој придонес во организацијата дадоа и останатите колеги и студенти на Катедрата за италијански јазик и книжевност на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

На конференцијата се претставија 40 научници од повеќе земји: Босна и Херцеговина, Бугарија, Италија, Македонија, Полска, Словенија, Србија, Хрватска, Црна Гора и Чешка. Излагањата, претставени во две паралелни сесии во текот на двата работни дена, третираа различни теми поврзани со трите клучни збора предложени во повикот на конференцијата: *сѝорегба*, *конѝакѝ* и *насѝава*. Така, на пример, дел од лексиколошките истражувања се осврнаа на заемките како феномен (Самарциќ, Атанасова, Руниќ, Брајичиќ, Саржоска и Ивановска-Наскова), додека еден труд беше од лексикографски карактер (Палмарини). На конференцијата беа претставени и истражувања посветени на контактот меѓу италијанскиот јазик и хрватскиот јазик (Пеша Матрачки и Самартино, Љубичиќ). Голем број трудови третираа различни граматички теми низ контрастивна призма (Новаковска, Радојевиќ, Рувољето, Варголомова, Грошел, Јосифовска, Санголи, Славкова, Кенда) или пак ги споредуваа начините на кои се претставени одредени јазични феномени во граматиките на различни јазици (Бјелобаба, Слапек). Едни од најбројните истражувања беа истражувањата на традуктолошки теми (Гурчинова, Пилетиќ и Дрљевиќ, Поповиќ, Правуљац, Лазаревиќ, Дјида и Пронинска), а дел од нив допреа и дидактички теми (Гуидо-Шремпф, Гривчевска). Наставата

на странски јазици беше тема на уште неколку труда претставени на конференцијата (Дуркиевич, Дјида, Вученовиќ, Караниќиќ Јосимовска и Коцева, Мертел, Сантоликвидо, Де Томазо). Со пленарни предавања се претставија Радица Никодиновска од Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, која зборуваше за преведувањето реалии во книжевни текстови од италијански јазик на македонски и обратно, и Валентина Бенињи од Универзитетот Рома Тре во Рим, која претстави едно контрастивно проучување меѓу италијанскиот и рускиот јазик направено врз материјал од паралелен корпус. На конференцијата беше претставен, исто така, и Еразмус проектот *LMOOC4Slav project - Romance languages for Slavic-speaking university students*, во кој учествуваат Универзитетот за странци во Перуца, Универзитетот во Порто, Универзитетот Мазарик во Брно, Јагелонскиот универзитет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и Здружението на наставници FENICE (2022-2023).

По работниот дел на конференцијата, беше организирана еднодневна посета на Охрид.

Конференцијата беше организирана со поддршка од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ од Скопје, Ректоратот на Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Амбасадата на Република Италија во Скопје, Институтот „Данте Алигиери“ од Скопје и Eurolab Internacional. Во план е објавување на дел од трудовите од конференцијата во два броја на научното списание *Italica Wratislaviensia* во 2023 год.

Веруваме дека живата дискусија на конференцијата го продлабочи интересот за контрастивни теми меѓу италијанскиот и словенските јазици и дека придонесе да се афирмира Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во италијанистичко-славистичките научни кругови.

Програмата на конференција, книгата на апстракти и други информации околу конференцијата можат да се најдат на страницата <https://flf.ukim.mk/ii-convegno-internazionale/>. Третото издание на оваа конференција ќе се одржи на Универзитетот во Љубљана во 2024 год.

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Бул. „Гоце Делчев“ бр. 9а, 1000 Скопје

тел: /02/ 32 40 400
факс: /02/ 32 23 811

www.flf.ukim.edu.mk

